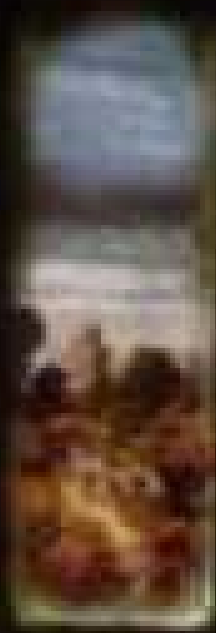

Орхан Памук

БЯЛАТА КРЕПОСТ

Орхан Памук

Бялата крепост

В името на добрия човек, в името на добрата сестра Нилгюн
Дарвѣноглу (1961–1980)

„Ако свързваме едно човешко създание с някакво непознато съществуване, в което ще ни въведе неговата любов, ние имаме налице най-важното условие за зараждането на голяма любов и тя лесно може да мине без всичко останало.“

Марсел Пруст

„По следите на изгубеното време“,

ВЪВЕДЕНИЕ

Имах навик по една седмица всяко лято да се ровя из занемарения „архив“ на околия Гебзе – този манускрипт открих през 1982 година на дъното на прашасал сандък, претъркан с фермани¹, кадастри, съдебни регистри и албуми с рисунки. Грабна вниманието ми, тъй като бе подвързан със синя, изящна „мраморна“ хартия, напомняща сънищата, бе изключително четливо изписан и се открояваше със своя бляскав финес сред избледнелите държавни документи. Сякаш за да разпали още повече моето любопитство, чужда ръка бе изписала върху титулната страница на книгата следното заглавие: „Доведеният син на юрганджията“. Друго заглавие нямаше. Още там, начаса и с огромна наслада изчетех книгата, по чиито полета и празни места детска ръка бе изрисувала човечета с малки глави, облечени в дрехи с безброй копчета. Това ми допадна, ала понеже ме домързя да препиша текста в тефтера си, аз, възползвайки се от доверието на милия прислужник, забравил да ме наблюдава, откраднах манускрипта от онова бунище, което дори младият околийски не си позволяваше да нарича „архив“, и на бърза ръка го напъхах в чантата си.

Първоначално не знаех какво друго да правя, освен да чета и препрочитам книгата. Тъй като все още изпитвах подозрения към историческата наука, самото повествование на манускрипта ме заинтригува повече от неговата научна, културна, антроположка или „историческа“ стойност. Което ме отведе към автора. По него време аз и моите приятели бяхме принудени да се разделим с университета и се бях върнал към дядовата професия – енциклопедист. Мина ми през ума, че просто съм задължен да включа справка за автора на книгата в историческия раздел на енциклопедията към раздел „Знаменитости“.

Тъй или инак, захванах се в свободното си от енциклопедията и запоите време да свърша тази работа. Проучих основните източници за съответния период и установих, че някои от събитията, описани в книгата, не отразяват детайлно действителността през петгодишния период, например, когато велик везир е бил Кьопрюлю², в Истанбул избухва

1. Ферман – султанска писмена заповед, указ. – (Бел, прев.)

2. При управлението на великия везир Мехмед Кьопрюлю избухва най-големият пожар в Истанбул, причинил смъртта на 4000 души и унищожил 28 000 къщи и 300 дворци. – (Бел, прев.)

огромен пожар, но не съществуваша никакви доказателства тогава да е пламвала епидемия, още повече, както е описано в книгата – небивала чумна епидемия. Имената на някои тогавашни везири бяха сгрешени, на други – разменени, на трети – променени! Имената на главните астролози не съответстваха на посочените в дворцовите документи, но реших да не се задълбавам много-много в това, тъй като, рекох си, то е специфичен момент в книгата. От друга страна нашите исторически „познания“ напълно се припокриваха със случващите се в творбата събития. „Припокриванията“ понякога стигаха дори до най-дребни подробности: убийството на главния астролог Хюсеин ефенди, организираният от Мехмед IV лов на зайци в двореца Мирахор – всичко, всичко сякаш бе описано от Найма³. Хрумна ми, че авторът, който явно е отбирал от удоволствието да четеш и да фантазираш, най-вероятно е ползвал като източници купища други книги, от които е заимствал по нещичко за своята творба. Възможно е да е чел единствено Евлия Челеби⁴, когото, както сам твърди, познавал. Съдейки по други образци, си мислех и за обратната възможност, и се опитвах по никакъв начин да не разрушавам надеждите си да открия следите от автора на моята история, въпреки че проучванията ми в истанбулските библиотеки разбиха на пух и прах поветото от моите надежди.

Не намерих дори и една брошура или заглавие, отразяващи периода 1652–1680 от управлението на Мехмед IV нито в библиотеката на двореца Топкапъ, нито в други книгохранилища, където, предполагам, са били местени. Открих една-едничка следа – библиотеките съхраняваха и други произведения на „калиграфа левак“, за когото ставаше дума във въпросната история. Продължих известно време да вървя по дирите им, но вече ми беше омръзнало, от италианските университети прииждаха обезнадеждаващи отговори на писмата, с които ги бях засипал: безуспешно се оказа и издирването на неизписаното, но подсказано от самата книга име на автора из гробищата на Гебзе, Дженнетхисар и Юскюдар – изоставих разследването и написах статията за енциклопедията въз основа на самата история. Както се и опасявах, не я публикувах, но не

3. Мустафа Найма ефенди (1655–1718) – един от най-известните историографи, в Османската империя, написал прочутата „История на Найма“. – (Бел. прев.)

4. Евлия Челеби (1611–1683) – автор на „Сеяхатнаме“ (Книга за пътешествията), богато десеттомно съчинение, описващо пътуванията на хрониста в и извън пределите на Османската империя. В него той споменава, че е пътешествал 40 години, взел е участие в 22 сражения, прекосил е 18 монархии и е чул 147 езика. Този труд и до днес е един от най-съществените изследователски източници за онова време. – (Бел. прев.)

поради липсата на научни доказателства, а поради факта, че споменатата личност не била достатъчно знаменита. Вероятно поради тази причина пристрастяването ми към въпросната история нарасна още повече. Готов бях дори и да протестирам, ама обичах и работата си, и приятелите си. Доста време споделях своята история с всеки срещнат, разправях я така разпалено, сякаш не бях я открил, а бях я написал. И за да подсиля интереса към нея, разкривах стойностната ѝ символика, това, че кореспондира с днешната реалност, че чрез нея се проумява и настоящето, и т.н. Към тирадите ми проявиха интерес някои младежи, запалени по проблемите на политиката, властта, отношенията Изток-Запад, демокрацията, ала и те, както приятелите ми по чашка, доста скоро забравиха моята история.

Един професор – и той приятел, за да разколебае неотстъпчивостта ми, подметна, че във всички дървени къщи из покрайнините на Истанбул могат да се намерят десетки хиляди ръкописи от този род. И ако случайно техните обитатели не са скатали манускрипта си в някой долап, взимайки го за Коран, най-вероятно отдавна да са го разкъсали страница по страница, за да си палят печките.

И тъй, с въодушевление, достойно за някоя очилата девица, дете не изпуска цигарата от ръката си, реших да публикувам историята, която не спирах да препрочитам. Четците ще забележат, че превеждайки книгата на съвременен турски, не съм се ръководил от грижата за някакъв стил – просто изчетох едно-две изречения от разгърнатия върху масата манускрипт, след което се преместих в друга стая, на друга, отрупана с хартия маса и се опитах да преразкажа със съвременни думи запаменното. Заглавието на книгата не е мое, измислено е от издателството, съгласило се да я публикува. Забелязалите посвещението в началото вероятно ще се запитат съдържа ли то някакъв особен смисъл или не. Това, струва ми се, е болест на съвремието – всяко нещо да се разглежда задължително обвързано с друго. Понеже и аз се заразих от тая болест, публикувам своята история.

Фарук Дарвьоглу

1.

Пътувахме от Венеция за Неапол, когато турски кораби пресякоха пътя ни. Нашите кораби бяха три, а краят на техните галери, изникващи от мъглата, не се виждаше. Страх и тревога завладяха кораба ни; разнесоха се радостните възгласи на гребците, повечето, от които бяха турци и маври; изнервихме се. Носът на кораба ни, както и на другите два кораба, се извъртя на запад, към сушата, само че не с ускорението на другите кораби. Капитанът ни, уплашен, че попадне ли в плен, ще го хвърлят в тъмница, така и не заповяда безжалостно да заудрят с бичове гърбовете на гребците роби. След години често си мислех: уплахата на капитана промени целия ми живот.

Сега обаче мисля, че ако мимолетната уплаха не бе сковала капитана, животът ми тогава действително би се променил. Мнозина смятат, че няма предначертан живот и че всяка история е низ от случайности. Но дори и привържениците на това схващане, припомняйки миналото си, приемат за неизбежни изживените през определен период от живота им случайности. Аз бях в такъв период: сега си мисля, че периодът беше такъв – най-подходящото време да начена и да приключи една история, като опитам да напиша своята книга върху една стара маса, представяйки си цветовете на турските кораби, изникващи като привидения в мъглата.

Капитанът се обнадежди, когато забеляза как другите ни два кораба успяха да се промъкнат между турските и се изгубиха в мъглата; това му вдъхна кураж и ние да попришпорим пленниците си, но беше твърде късно; пък и размаханите бичове нямаха вече същото въздействие върху робите, окрилени от възделената свобода. Десетина турски галери внезапно връхлетяха върху нас, прорязвайки с пъстротата си гнетящата стена на мъглата. Този път капитанът реши да влезе в бой, ала не толкова, за да надвие неприятеля, колкото за да надвие, поне така ми се стори, собствения си страх и срам; най-безмилостно взе да налага робите с бичове, заповяда им да подготвят топовете, но късно припламналият у него боен хъс бързо угасна. Намирахме се под ожесточен борден обстрел – не се ли предадохме начаса, корабът щеше да бъде потопен и решихме да вдигнем белия флаг. Насред спокойното море, в очакване на турските кораби, аз се вмъкнах в каютата си, заподреждах вещите си, сякаш чаках гостуването на приятели, а не на враговете, които щяха изцяло да

променят живота ми; отворих малкия си сандък и замислено прерових своите книги. Докато прелиствах страниците на тома, за който платих сума ти пари във Флоренция, очите ми се навлажниха; чувах долитащите отвън крясъци, тревожните стъпки и шумотевицата, но си мислех единствено, че след миг принудително ще бъда отдалечен от разтворената в ръцете ми книга, не, не мислех и за това – исках да мисля за всичко, изписано по нейните страници. Сякаш във фразите, мислите и уравненията се криеше миналото, което не желях да изгубя; шепнешком, като при молитва, четях редовете, попаднали пред очите ми, с надеждата да гравирам в мозъка си цялата книга, така че, след като дойдат те, в паметта ми да изникват не те и не онова, което щяха да ми причинят, а багрите на моето минало, както изникват скъпите думи от наизустената с обич книга.

Тогава бях друг човек, когото майка, годеница и приятели наричаха с друго име. От време на време още виждам насън личността, която бях тогава, или каквато си въобразявам, че съм бил, и се будя, облян в пот. Човекът, припомнящ си бледите багри, илюзорните багри на несъществуващи страни, на никога неживели животни, на невероятни оръжия, плод на дълголетни фантазии, тогава бе двайсет и тригодишен – бе учил „наука и изкуство“ във Флоренция и Венеция и смяташе, че отбира достатъчно от астрономия, математика, физика и живопис; самовлюбен, естествено, усвоил голяма част от сътвореното преди него и недоволен от всичко; сигурен, че ще постигне далеч повече; уникален; повярвал си, че е по-талантлив и по-умен от останалите – накратко, най-нормален младеж. Тежко ми е да повярвам, че съм бил онзи младеж, който споделяше с любимата си мисли за пламенната любов, за своите планове, за света и науката, и приемаше за естествено годеницата му да се възхищава от него това беше по времето, когато творях своето минало. Утешава ме обаче, че поне двама-трима търпеливо ще дочетат написаното от мен и ще проумеят, че онзи младеж не съм аз. Току-виж търпеливите мои двама-трима читатели си помислят същото, което си мисля сега аз – някой ден този младеж, забравяйки своя живот, зачетен в любимите книги, ще продължи своята история оттам, дето я е прекъснал.

Когато моряците превзеха на абордаж кораба ни, прибрах книгите си в сандъка и се измъкнах навън. На кораба цареше същински ад. Хващаха всички наред и ги разсъбличаха до голо. Хрумна ми, възползвайки се от суматохата да се хвърля в морето, но си представих забиващите се в гърба ми стрели, осъзнах, че заловят ли ме, ще бъда убит на място, а и не знаех колко отдалечена е сушата. Отначало не ме докоснаха.

Освободилите се от оковите роби мюсюлмани надаваха радостни възгласи, някои бяха се втурнали да отмъщават на налагалите ги с бичовете моряци. Не след дълго ме откриха в каютата, влязоха, разграбиха вещите ми. Търсеха злато и затова преровиха сандъка ми, взеха част от книгите и всичко останало, а после, дордето преглеждах спасените от мен две-три книги, някакъв мъж ме хвана и ме отведе при един от капитаните.

Капитанът, който както научих по-късно, бе помюсюлманчен генуезец, се държа добронамерено с мене; разпита ме с какво се занимавам. За да не ме изпрати да гребя, припряно заобяснявах, че разбирам от астрономия, че дори и нощем се ориентирам в посоките – не прояви интерес. Тогава изтъкнах, че съм лекар – разчитах на останалата у мен книга по анатомия. Подир малко доведоха мъж с откъсната ръка казах им, че не съм хирург. Кипнаха и тъкмо да ме изпратят да гребя, капитанът, забелязал книгите ми, запита дали разбирам нещо от урина и от пулс. Отвърнах утвърдително – така хем се отървах от гребането, хем спасих няколко книги.

Ала тази привилегия ми струваше доста. Християните, накарани да гребат, моментално ме възненавидяха. Стига да можеха, като нищо биха ме претрепали в трюма, дето прекарвахме нощите, ала не смееха, понеже вече се бях посближил с турците. Нерешителният ни капитан токущо бе се споминал, набит на кол; за назидание отрязаха ушите и носовете на моряците, налагали робите с бичове, до един ги натовариха на сал и ги зарязаха в морето. Разчитайки повече на съобразителността си, отколкото на анатомическите си познания, излекувах неколцина турци – раните им заздравяха от само себе си, но всички повяряваха, че съм лекар. Дори завистливите ми противници, дето разправяха на турците, че не съм никакъв лекар, ми показваха раните си нощем в трюма.

Навлязохме в Истанбул с пищна церемония. Наблюдавало ни дори детето-падишах. По върховете на всички мачти се развяваха щандарти, под тях бяха провесили обърнатите наопаки наши флагове, ликовете на Дева Мария и разпятията. Внезапно топове разтърсиха земята и небето. Празненството – подир години с тъга, отвращение и радост наблюдавах друго подобно от сушата – се проточи, мнозина припаднаха на слънцето. Надвечер акостирахме в Касъмпаша. Оковаха ни във вериги, за да ни отведат при падишаха и, забавлявайки се, ни подкараха под строй, като свиреха насмешливо и самодоволно с плячкосаните от нашия кораб рогове и барабани бяха принудили войниците да навлекат наопаки ризниците си, та да изглеждат смешни и жалки, около вратовете на

капитаните и офицерите бяха стегнали железни халки. Стълпилите се по пътя ни хора зяпаха с възторг и любопитство. Падишахът, ние не го видяхме, си избрал пленниците, падащи му се по право. А нас ни изпратиха в Галата, в тъмницата на Садък паша.

Тъмницата бе ужасяващо място – в подземията ѝ гниеа в нечистия стотици пленници. Там продължих да упражнявам новата си професия – помогнах на мнозина. Изписвах рецепти на надзирателите с болежки било в гърба, било в краката. Тъй че отново ме отделиха от другите и ми дадоха хубава килия, в която проникваше слънце. Знаех положението на останалите и се опитвах да съм благодарен на съдбата си, но една сутрин ме вдигнаха заедно с всички и ми наредиха да ида на работа. Присмях се на обясненията ми, че съм лекар и разбирам от медицина и наука – нужни били хора да надстроят оградата в градината на пашата. Тръгнахме заранта, преди изгрев слънце, оковани във вериги, и се озовахме извън града. Цял ден събирахме камъни, а вечерта, навързани един за друг с веригите, се прибрахме в тъмницата – тогава си рекох, че Истанбул е красив град, стига човек в него да не е роб, а господар.

Макар че аз не бях обикновен роб. Освен за гниеците в тъмницата роби, вече се грижех и за някои подочули оттук-оттам, че съм лекар. Бях принуден да заделям част от припечеленото чрез докторлъка за кехаята⁵ на робите и за надзирателите, които скришом ме извеждаха от тъмницата. С парите, които успях да укроя от тях, си плащах уроците по турски. Моят ходжа⁶, който се грижеше за разни дребни дела на пашата, бе свестен човечец. Радваше се, че напредвам бързо в научаването на турския и казваше, че за кратко време ще се превърна в мюсюлманин. Смущаваше се винаги, когато му плащах за уроците. Давах му пари и за да ми носи храна, тъй като твърдо бях решил да се погрижа за себе си.

През една мъглива вечер в килията ми се отби кехаята – пашата желеа да ме види. Смаях се, развълнувах се, но се приготвих начаса. Надявах се някой мой предприемчив роднина, я баща ми, я бъдещият ми тъст, да е проводил избавлението ми. Докато вървахме в мъглата по криволичещите тесни улици, все си представях как внезапно се озоваваме пред нашия дом, или как, като след пробуждане от сън, съзирам лицата на своите близки. Представях си как са издирили начин да изпровождат посредник, как в същата тази мъгла ме качват на кораб и ме връщат

5. Старейшина на професионална гилдия. – (Бел. прев.)

6. Думата, освен духовно лице, означава и учител. – (Бел. прев.)

в родината, но когато влязох в конака⁷ на пашата, разбрах – нямаше да се измъкна толкова лесно. Тук всички се движеха, стъпвайки на пръсти.

Първо ме въведеха в някаква софа⁸, докато чаках, те се шумгнаха в друга стая. На малък миндер лежеше дребен, миловиден човек, завит с одеало. До него се бе изправил едър мъжага. Лежачият се оказа пашата – даде ми знак да го доближа. Заговорихме. Заразпитва ме – казах, че съм изучавал астрономия, математика и малко инженерство, но че разбирам и от медицина и съм помогнал на мнозина да оздравеят. Разпитваше ме и аз щях да продължа с разясненията си, но той ме прекъсна с думите, че щом съм научил толкова бързо турски, вероятно съм умен човек и добави – страдал от неизлечима болест, досега лекарите не откривали цяр за нея, та като чул за мене, пожелал да ме види.

Пашата тъй заразказва за болестта си, сякаш държеше да ме убеди, че в целия свят той единствен, понеже враговете му успели чрез клеветите си да заблудят Аллах, страда от тази особена болест. Всъщност бе болен от познатата вече за нас астма. Поразпитах го най-подробно, преслушах кашлицата му, сетне се смъкнах в кухнята и с каквото намерих там, направих зелени хапове от мента; приготвих и сироп срещу кашлица. Поради страха на пашата да не бъде отровен, изпих, след като му показах цяровете, малко от сироба и глътнах един хап. Нареди ми да се измъкна незабелязано от конака и да се прибера в тъмницата. По-късно кехаята ми обясни – пашата не искал останалите лекари да завидат. Посетих го и на следващия ден – преслушах го и му дадох от същите цярове. Радваше се като хлапе на цветните хапове, които отброих в шепата му. Сетне, в килията, дълго се молих да оздравее. На следващия ден излезе северен вятър, лек и приятен – при такова време, рекох си, човек и да не го иска, ще се усети по-добре; не бях потърсен от никого.

Подир месец ме викнаха в полунощ – намерих пашата здрав и чистав. Голяма бе радостта ми, когато, докато кореше някакви люде, долових равномерното му дишане. Беше доволен, че ме вижда, каза ми, че е оздравял и че аз съм добър лекар. Попита ме какво искам от него. Знаех – няма да ме освободи веднага и да ме върне у дома; оплаках му се от килията и от прангите си; обясних му, че ще бъде по-полезен само ако усърдно се занимавам с медицина, с астрономия, с наука и че напълно безсмислено ме съсипват с непосилен труд. Чу ли ме, или не – не зная. Надзирателите задържаха голяма част от парите, които бе турил за мене

7. В случая – голяма богаташка къща. – (Бел. прев.)

8. Вътрешното пространство на османските къщи е организирано около централна софа – нещо като вестибул, дневна, откъдето се влиза в останалите стаи. (Бел. прев.)

в кесия.

Мина, не мина седмица, и една вечер кехаята, след като се заклех, че няма да бягам, ме освободи от прангите. Пак излизах на работа, ала надзирателите сега ме закриляха. А когато подир три дни кехаята ми донесе и нови дрехи, вече бях убеден, че съм под покровителството на пашата.

Вечер продължаваха да ме викат в разни конаци. Предписвах лекарства на одъртели пирати, сдобили се с ревматизъм, на аскерчета с болки в стомаха, пусках кръв на оплакващите се от сърбеж, от главоболие и на съвсем залинели хора. Веднъж, седмица след като бях дал сироп на заекващия син на някакъв прислужник, детето изведнъж проговори нормално и ми издекламира цяло стихотворение без запъване.

Тъй мина зимата. Напролет разбрах, че пашата, който от месеци не бе се интересувал от мене, бил отплавал с флотилията към Бяло море. В жарките летни дни двама-трима запознати с отчаянието и гнева ми люде подметнаха, че не бива да се оплаквам от хала си, понеже печеля добри пари с докторлъка. Възрастен роб, приел исляма преди години, ме посъветва да не бягам. Те задържали винаги при себе си роба, който както е случаят с мене, им служи и никога не му позволявали да се завърне в родината. Сторя ли като него, сиреч, приема ли исляма, ще се почувствам свободен, нищо повече от това. Реших, че вероятно ми говори тия неща, за да ме изпита, та му отвърнах, че нямам подобно намерение. Не намерение нямах, нямах смелост. Бегълците биваха залавяни тутакси. Сетне в килиите мажех с мехлем раните на смазаните от бой несретници.

Есенес пашата се завърна с флотилията си; приветстваха падишаха с топовни салюти, опитаха се да развеселят както миналата година града, но си личеше, че този сезон не е бил толкова успешен за тях. Докараните в тъмницата пленници бяха малко. Венецианците изгорили шест техни кораба – разбрахме го по-късно. Обзет от надежда да науча нещо за родината си, реших да откроя начин да поговоря с пленниците; повечето обаче бяха испанци – несловоохотливи, невежи, плашливи, за друго, освен за помощ и храна, не продумваха. Вниманието ми прикова останал без ръка оптимист; той сподели с мен, че един от дедите му бил застигнат от подобна беда при сходна авантюра, ала по-сетне, след освобождаването си, успял с оцелялата си ръка да напише рицарски роман; вярваше, че и той като бъде свободен, ще постъпи по същия начин. В последвалите години, докато съчинявах, за да живея, своите истории, се сещах за този мъж, който копнееше да живее, за да съчинява

своите истории. Скоро в тъмницата пламна зараза и, преди да отшуми, тая фатална епидемия отне живота на повече от половината роби – аз успях да се предпазя от нея благодарение на рушветите, с които подкупвах надзирателите.

Започнаха отново да извеждат на работа оцелелите. Аз не ходех. Вечер разправяха, че стигали чак до края на Златния рог, там изпълнявали нарежданията на дърводелци, шивачи и бояджии – трябвало да изработват ръчно картонени кораби, крепости и кули. Отпосле разбрахме, че синът на пашата щял да се жени за дъщерята на великия везир; подготвяли пищна сватба.

Една заран ме извикаха в конака на пашата. Явих се там с подозрението, че астматичните му пристъпи са се възобновили. Настаниха ме в една стая и ми наредиха да чакам, тъй като пашата бил зает. Подир време другата врата на стаята се отвори; влезе мъж с пет-шест години по-възрастен от мене – когато погледнах лицето му, изгубих и ума, и дума, бях направо уплашен!

2.

Влезлият в стаята дотолкова приличаше на мене, че направо не беше за вярване. Това там бях аз! В първия миг така си помислих. Имах чувството, че някой ми играеше номер, сякаш повторно, само че през отсрещната врата, ме въвежда в стаята и ми казва: Виж този, всъщност, би трябвало да си ти, така през вратата би трябвало да влизаш ти, така би трябвало да мърдаш ръцете си ти, така би трябвало другият, седналият в стаята, да оглежда тебе! Очите ни се срещнаха, кимнахме си. Той обаче далеч не изглеждаше сличан. Тогава си казах: е, чак пък толкова не прилича на мене – беше с брада; а аз комай бях забравил какво представлява лицето ми. Докато стърчеше пред мене, мина ми през ума, че близо година не съм се поглеждал в огледало.

Подир миг вратата, през която бях влязъл се отвори, повикаха го. Чаках и си мислех – едва ли бе някаква майсторски скроена шега, по-скоро бе приумица на угнетеното ми съзнание. Защото през ония дни непрекъснато бленувах: завърнал съм се у дома, посрещнали са ме всички, освободили са ме веднага, всъщност още на кораба, в каютата, спял съм и всичко е било утешителна, жадувана приказка. И сякаш като потвърждение, че случващото се е една от тези приказки, само че реална, или пък, че е знамение за обрат, за това, как всичко ще се върне в старото русло, вратата се отвори и ме повикаха.

Встрани от моя двойник бе се изправил пашата. Позволи да целуна пеша на дрехата му, а когато попита как съм, споделих за неудобствата, които изтърпявам в килията и за желанието си да се завърна в родината – не ме и чу. Сетил се бил, че разбирам от наука, астрономия и инженерство; интересуваше го дали пък не поназнайвам нещо и за фойерверките, дето ги изстрелват в небето, за барута. Моментално отвърнах, че поназнайвам, но когато очите ми срещнаха очите на другия, се притесних дали пък не са ми устроили някаква клопка.

Пашата заяви, че подготвя невиджана сватба и би желал сватбената церемония с фойерверки да не прилича на никоя друга. Преди време двойникът ми, към него пашата се обръщаше единствено с името Ходжа, бил подготвил с факирите на някакъв малтиец, който по-късно починал, церемония с фойерверки за рождения ден на султана; Ходжа разбирал малко от тия неща, но пашата се сетил, че бих могъл да помогна и аз. Щели сме да се допълваме! Успеем ли да направим добра церемония,

пашата щял да ни зарадва. Сгоден момент, рекох си, да му припомня копнежа си да се върна в родината, ала пашата запита дали откакто съм тук съм се любил с жена и след моя отговор заключи, че ако не върша оная работа, каква полза от свободата ми. Говореше с жаргона на надзирателите явно съм зяпнал достатъчно тъповато, защото се разсмя. Сетне се обърна към моя двойник, наричан от него Ходжа:

– Проблемът си е негов.

Излязохме.

Докато вървахме в утрото към дома на моя двойник, аз си мислех, че едва ли ще има на какво да го уча. Ама и неговите знания не били повече от моите. По-скоро бяха идентични: задачата ни бе да получим подходяща камфорова смес. Ето защо се налагаше вечер след вечер край Сурдиби изготвените прецизно от нас и премерени с везни и с йолчек⁹ смеси да бъдат възпламенявани и да се правят изводи от видяното. Децата възторжено наблюдаваха мъжете, които палеха нашите фойерверки, а под тъмните дървеса ние с интерес и вълнение изчакахме резултата – същото изпитахме и подир години, само че на дневна светлина, докато разработвахме невероятното си оръжие. После, било на лунна светлина, било в непрогледен мрак, аз се мъчех да описвам в малък тефтер своите наблюдения. Преди да си иде нощта, се прибирахме в къщата на Ходжа, гледаща към Златния рог, и дълго обсъждахме резултатите.

Къщата му бе малка, подтискаща и неприветлива. В нея се влизаше от криволичеща улица, разкаляна от мръсната вода, която така и нямаше да узнае откъде се стича. Вътре липсваха вещи, но при всяко влизане там душата ми се стягаше и ме обземаше странно безпокойство. Усещането вероятно ми бе внушавано от човека, който явно не харесваше дядовото си име и държеше да го наричам Ходжа – наблюдаваше ме така, сякаш искаше нещо от мен, но същевременно като че ли не знаеше какво е то. Докато обсъждахме опитите си, стоях прав, само от време на време се разхождах нервно из стаята, понеже не бях навикнал да сядам по миндерлъците покрай стените. Това, струва ми се, бе добре дошло за Ходжа, той седеше и, въпреки бледата светлина на лампата, ме наблюдаваше до насита.

Усетех ли погледа му, започвах да се тревожа, че не долавя нашата прилика. Като че ли един или два пъти се бе впечатлил от тази ни прилика, ала се правеше, че нищо не е забелязал. Сякаш си играеше с мен; сякаш експериментираше с мен, без да споделя до какви изводи е

9. Мярка за течности, равна на 12 оки, т.е. 6.42 кг. – (Бел. прев.)

достигнал. Защото през първите дни ме наблюдаваше буквално така: откривам нещо и това откритие разпалва интереса ми. Сякаш се въздържа да стори следващата крачка, та да задълбочи необичайното си познание. Безпокойството ми нарастваше и от изолираността на къщата, която я правеше да изглежда тягостна. Тази му сдържаност, вярно е, донякъде ме окуражаваше, ала съвсем не ме успокояваше. Веднъж, докато обсъждахме опитите си, и друг път, докато ме подпитваше защо още не бях станал мюсюлманин, той се опита неусетно да ме въвлече в спор – схванах намерението му и се въздържах. Усети моята резервираност; разбрах, че ме презира и се ядосах. Всъщност, в ония дни едничкото, което ни свързваше бе, че и двамата се презирахме. А ме възпираше не друго, възпираше ме надеждата, че успеем ли с церемонията с фейерверките и мине ли всичко без произшествия, току-виж ми позволили да се завърна в родината.

Беше привечер, когато, разчувстван от успеха един от фейерверките ни бе достигнал небивала височина, – Ходжа възкликна, че все някой ден ще направи фейерверк, който да стигне и до Луната; проблемът бил само да открие подходящата барутна смеска и да излее формата, която да пренесе барута. Подметнах, че Луната е твърде далече, а той ме прекъсна – знаел, че Луната е твърде далече, и все пак е най-близката звезда до Земята. Така си е, прав беше, но и това не го успокои, както би ми се искало, разтревожи го още повече – и аз замълчах.

Подир два дни, в полунощ, отново попита защо съм бил толкова сигурен, че най-близката звезда е Луната? Вероятно сме били подвластни на някаква своя зрителна измама. Тогава за първи път отворих дума за своето обучение по астрономия, накратко го запознах с основните положения на Птолемеевата космография¹⁰. Слушаше ме с видим интерес, но се въздържа да каже каквото и да било, за да не разкрие този си интерес. След малко, когато се умълчах, вметна, че знае за Птолемея, ала това не променяло предположението му за съществуването на звезда, по-близка до нас от Луната. До зори не спря да говори за звездите така, сякаш вече

10. Клавдий Птолемея (ок.90–ок. 160) – александрийски астроном, математик и географ. Планетната му теория е чисто геометрична. Според него всяка планета се движи в кръг около някаква точка, а последната от своя страна се движи по окръжност, в чийто център се намира Земята. Птолемея описва толкова точно видимото движение на планетите, че едва след пет века арабите откриват някои несъответствия с наблюденията. В неговото знаменито съчинение „Математически синтаксис“, по-известно с арабското си име „Алмагест“, са събрани всички астрономически знания на древността, то служи, като основно ръководство на астрономите почти до XVI – XVII век. – (Бел. прев.)

имаше доказателства за тяхното съществуване.

На следващия ден тикна в ръцете ми зле изкалиграфирана книга. Въпреки моя недобър турски, схванах, че е „Алмагест“ – резюме, струва ми се, някакво второ копие от друго резюме, преписано не от оригинала; интересувах се единствено от арабските названия на планетите, но в него момент не бях склонен да проявя интерес дори и към тях. Забелязал, че без капка вълнение отмествам книгата, Ходжа кипна. Платил бил седем алтъна за томчето; по-добре да съм разгърнел страниците, да съм им хвърлил едно око и да съм забравел самодоволството си. С търпението на прилежен ученик разтворих повторно книгата, запрелиствах я и се спрях пред една примитивна схема. Простичко нарисуваните сфери, изобразяващи планетите, бяха подредени около Земята – художникът явно бе отразил действителното им разположение, но нямаше никаква представа за разстоянията помежду им. Сетне погледът ми бе привлечен от малка планета между Луната и Земята; взреш ли се по-внимателно, няма начин да не установиш, че е добавена в ръкописа на по-късен етап – личеше си по свежестта на мастилото. Каза, че ще открие тази малка звезда; и не се шегуваше. Премълчах – настъпи тишина, която опъна както моите, така и неговите нерви. Никога повече не подхвана темата, понеже не успяхме да изстреляме тъй високо друг фойерверк, нещо, което пак би ни отвело неизбежно до разговор за астрономията. Нашият малък успех си остана чиста случайност, така и не разгадахме тайната му.

Знаехме обаче тайната на успеха си по отношение силата и яркостта на светлината и възпламеняването – тук бяхме постигнали много добри резултати. В дюкяна на истанбулски ахтарин¹¹, а Ходжа бе ги обходил един по един всичките, той откри прахообразно вещество – дори собственикът не знаеше как се нарича; решихме, че жълтеникавото прахообразно вещество, пораждащо невероятния блясък, е смесица от сярна и син камък. Добавихме му и всевъзможни вещества, които да придадат на блясъка цвят, ала не постигнахме нищо повече от кафеенокафяво и бледозелено, които не се отличаваха кой знае колко едно от друго. Както каза Ходжа обаче, и това беше предостатъчно до този момент в Истанбул не бяха виждали подобно нещо.

Такава, неповторима, бе и илюминацията през втората вечер от сватбата – всички, дори враговете ни, интриганстващи зад гърба ни с

11. Търговец на смесена стока: бакалска, бояджийска, железарска, стъкларска и др. – (Бел, прев.)

едничката цел да ни изместят, приказваха за нея. Научавайки, че падишахът ни наблюдава от отсрещния бряг на Златния рог, изпитах силно вълнение; страхувах се, че ако нещо се обърка, дълго още не ще зърна родината си. Като поздрав към гостите и за да ги подготвим за същинската илюминация най-напред пуснахме по-бледите фойерверки, изстрелвани право нагоре, после с Ходжа задействахме кръговото устройство, наричано от нас „воденицата“; за миг небето се озари в червено, жълто и зелено, а пукотевицата бе оглушителна – надмина всичките ни очаквания; фойерверките изхвърчаваха, кръгът потегляше ускорено и се връщаше, връщаше се и, осветявайки всичко наоколо като ден, спираше. Представих си, че съм във Венеция, бях осемгодишен, когато за първи път наблюдавах заря, ала както и сега, се усещах нещастен, защото облякоха моята нова червена дрешка не на мен, а на батко ми, съдрал своята в някаква вчерашна разправия; избухващите фойерверки бяха червени като моята връхна дреха с безброй копчета, която не можах да облека нея вечер и която – заклех се – никога повече нямаше да облека; в същия цвят бяха и копчетата на дрехата ми, възтесничка за по-големия ми брат.

После задействахме устройството, което наричахме „фонтан“; от гърловината на едно скеле, петорно надвишаващо мъжки ръст, заизригваха пламъци; стоящите на отсрещния бряг вероятно са виждали подобре зрелището с огнените пламъци; може би после, когато гърлото на „фонтана“ забъква фойерверките, там са се вълнували досущ като нас, ала ние не искахме вълнението им да затихва – във водите на Златния рог се раздвижиха салове. Заизлиаха фойерверки от бойниците на покращащите се във водата картонени кули и крепости, те запламтяха като символи на отколешните победи! Преминаха и корабите от миналата година, когато бях пленен – техните кораби засипаха нашите с дъжд от фойерверки; преживях наново деня на своето пленяване. Картонените кораби лумваха, сетне потъваха, а от двата бряга крещяха „Аллах, Аллах!“ . Беше ред на нашите дракони – ноздрите, гърлата и ушите им забъкваха огън. Бе предвидено да захванат бой помежду си; първоначално никой от тях не трябваше да взима превес; небето закипя в червено от фойерверките, които изстрелвахме от брега, после, когато небето притъмня, нашите хора от саловите задвижиха механизмите и драконите бавно се възнесоха към небето; всички се разкрещяха от възхита и уплах; драконите шумно подновиха битката си, а на саловите възпламениха всички налични фойерверки; фитилите, бяхме ги вплели в телата на тия създания, се разгоряха тъкмо навреме и цялата околност, както и го

бяхме планирали, се превърна в същински ад. Установих, че сме успели, когато наблизко се разнесе сърцераздирателен детски плач: баща, забравил синчето си, зяпаше с отворена уста страховитото небе. Няма начин, казах си, да не се завърна в родината. И тогава творението, настанено върху малък, черен, едва забележим сал, което нарекох „Дявола“, навлезе сред ада; по него бяхме навързали толкова много фишеци, че се бояхме да не хвъркне във въздуха заедно със сала и хората ни, ала всичко потръгна както трябва; щом пламъците на биещите се дракони взеха да гаснат, „Дявола“ излетя към небето едновременно със запалените тутакси фойерверки; тялото му с пукот разпръсна из въздуха огнени кълбета. Потреперих само при мисълта, че подлагаме цял Истанбул на терор и ужас; май се бях уплашил и аз; май най-накрая решително се бях захванал с най-жадуваните неща в живота си; май никакво значение нямаше в кой град се намирах – исках „Дявола“ да виси над нас цялата нощ и да пръска огньовете. Полюлявайки се ту вляво, ту вдясно, той се спусна, без да докосне никого във водите на Златния рог, приветстван възторжено от тълпите по брега. Дори потъвайки, не спря да разпръсква огньовете.

На заранта, както става в приказките, пашата проводил по Ходжа кесия с алтъни. Казал му, че е предоволен от церемонията с фойерверките, но намирал за плашеща победата на „Дявола“. Общо десет дни продължи работата ни по церемонията с фойерверките. Денем поправяхме обгорелите макети, замисляхме нови забавления и карахме пленниците, които ни довеждаха от тъмницата, да зареждат фишеците. Един от робите ослепя, когато в лицето му експлодираха едновременно десет торби с барут.

След като приключиха сватбените празненства, не можах да се вида с Ходжа. Бях се поуспокоил, понеже се отървах от завистливите очи на този любопитен човек, които по цял ден ме следяха, и все пак от ума ми не излизаха напрегнатите дни, прекарани с него. Завърнех ли се в родината, щях да разправам на всички за този мъж, който въпреки огромната си прилика с мене, никога не отвори дума за тази прилика. Седях си в килията и колкото да минава времето, продължавах да се грижа за болните; чувайки, че пашата ме вика, направо полетях от вълнение, дори от радост. Изпърво тъй, между другото, ме поласка, спомена нещо от рода на това, че всички били останали много доволни от церемонията с фойерверките, че били доста се позабавлявали, че съм бил много способен. И тогава внезапно вметна: помюсюлманча ли се, веднага щели да ме освободят. Онемях, оглупях, смутолех, че бих искал да се завърна в родината си, стигнах дори до унижение – тъпо и със заекване

заразказвах за мама и за своята годеница. Пашата обаче повтори думите си, сякаш изобщо не ме беше чул. Млъкнах. Незнайно защо си припомних своите лениви, празноглави другарчета от детството, момчетата, дето вдигаха с ненавист ръка срещу бащите си. Като казах, че не ще променя вярата си, пашата се разгневи. И – обратно в килията. Подир три дни пашата ме викна отново. Този път бе в настроение. Понеже така и не проумях доколко смяната на вярата ми би подпомогнала моето освобождение, не бях стигнал до никакво решение. Пашата попита какво мисля и каза, че лично той щял да ме ожени за някоя красива девойка! Набрах кураж и отвърнах, че нямам намерение да променя вярата си – пашата за миг се смути, сетне избълва, че съм глупак. И че нямало пред кого да се срамувам, като кажа, че съм сменил вярата си. Сетне надълго и нашироко ми говори за исляма. Когато млъкна, ме отпрати обратно в килията.

Третото ми посещение не се оказа аудиенция при пашата. От моето решение се поинтересува някакъв кехая. Даже и да бях променил решението си, нямаше да го споделя с кехаята! Отвърнах, че не съм готов да сменя вярата си. Кехаята ме хвана за ръка, повлече ме надолу и ме предаде на някакъв мъж. Висок, слаб, точно както в сънищата ми – той ме улови под ръка и грижовно, сякаш подкрепяше тежко болен, ме отведе в един край на градината; към нас се приближи още един – такъв едър мъжага нямаше как да се промъкне в сънищата. Спряха се до оградата, завързаха ръцете ми – вторият държеше неголяма секира. Не приема ли исляма, пашата им заповядал да ми отсекат главата. Вцепених се.

Казах си: чак пък толкова скоро... Гледах ме със съжаление. Не продумах. Дано поне да не ме питат отново – попитаха ме. И ето, вярата ми се превърна в нещо, заради което лесно можех да си отида; смятах се за значим, изпитвах същата жал към себе си, каквато изпитвах към мен и двамата, дето с въпроса си ме принуждаваха да се отрека от своята вяра. Насилих се да мисля за друго и пред очите ми оживя гледката от прозореца към задната градина на нашата къща: инкрустираният със седеф, пълен с праскови и череши поднос върху масата, зад масата – плетеното канапе с подредени по него пухени, зелени като черчетата на прозореца възглавки; малко по-нататък виждах герана с кацналото на ръба му врабче, маслиновите и черешовите дървета. Помежду им – орехът с люлката, вързана с дълги въжета на висок клон, която леко потрепваше от едва доловимия вятър. И когато пак ме попитаха, отговорих, че няма да си сменя вярата. Наблизо имаше пън, принудиха ме да заста на колене и опрях главата ми върху него. Притворих очи, ала само

след миг ги отворих. Единият грабна секирата. Другият каза, че може би вече съм съжалявал; изправиха ме. Да съм поразмислил още.

Докато размислях, заловиха се да копаят земята до пъна. Там, рекох си, ще ме погребат. Освен ужаса от смъртта, връхлетя ме и ужасът да не ме погребат, преди смъртта да настъпи. Мислех си, че ще взема решение, докато изкопаят гроба – изкопаха плитка дупка и пак дойдоха при мене. Що за нелепост, казах си, да загина тук. Дори и да исках да стана мюсюлманин, времето за това вече беше изтекло. Ако имах възможност да се върна в тъмницата, в любимата си килия, с която бях свикнал и ако имах цяла една нощ за размисъл, тогава, знае ли човек, сигурно бих се решил да сменя вярата си; не и начаса.

Подхванаха ме, отведоха ме до пъна, принудиха ме да падна на колене. Преди главата ми да опре о пъна, буквално се смаях, като съзрях как между дървета идеше някакъв мъж – направо летеше, – без да докосвам земята с нозе, идвах самият аз, само че с брада. Прииска ми се да изкрещя към собствения си призрак между дърветата, но не се отрони и звук главата ми вече бе върху пъна. Пренебрегвайки себе си, взех да мисля, че онова, дето летеше насам не ще да е било сън, зачаках, тилът и гърбът ми се смразиха, не желаех да мисля, ала мислех, смразявайки се все повече и повече. Сетне ме вдигнаха и казаха: пашата щял да се разгневи! Там, докато отвързваха ръцете ми, те не спираха с укорите – бил съм враг на Аллах, на Мохамед. Помъкнаха ме нагоре, към конака.

След като целунах пеша на дрехата му, пашата се опита да ме пообдри; каза, че ме харесвал, понеже дори и с цената на собствения си живот не съм се отрекъл от вярата си, ала само след миг захвана да ме ругае – какво съм се инатял, ислямът бил по-висша религия и прочее подобни. Колкото повече говореше, толкова повече се гневеше; решил бил да ме накаже. Сетне заразправя как дал дума някому и аз разбрах този обет ме спасяваше от бедите, които щяха да ме сполетят; накрая, след като схванах от тирадата му, че човекът, комуто е дал дума, бил голям особняк, заключих, че това беше Ходжа. Тъкмо тогава пашата ей така, между другото, ми съобщи, че ме дарява на Ходжа. Зяпнах неразбиращо; пашата поясни – щял съм да бъда роб на Ходжа, снабдил го е за целта и с документ; оттук нататък единствено Ходжа можел да решава да ме освобождава, или не, и получавал правото да разполага с мен както си пожелае. Пашата си тръгна.

Ходжа също се намирал в конака, чакал ме долу. И тогава ми просветна – тъкмо него бях зърнал между дърветата в градината. Пристигнахме в дома му. Че нямало да се отрека от вярата си, бил сигурен. Дори

приготвил една от стаите за мен. Попита гладен ли съм. Още ме владееше ужасът от смъртта и не бях в състояние да се храня. Все пак хапнах малко от хляба и киселото мляко, които ми поднесе. Докато дъвчех, Ходжа ме следеше с наслада. Гледаше ме със задоволството на селяк, токущо закупил нов кон от пазара и представящ си колко той ще му е полезен в бъдеще. Неведнъж си припомнях този му поглед, който се промени едва когато Ходжа бе завладян от детайлите на космографската си теория и от часовника, с който възнамеряваше да дари пашата.

На всичко, каза сетне, ще ме научиш; затуй ме бил изпросил от пашата и едва след това щял да ми върне, евентуално, свободата. Трябваше да минат месеци, докато проумея какво означава „всичко“. „Всичко“, усвоено от мен в нашите училища; астрономия, медицина, инженерство, наука – дисциплините, по които се бях обучавал там, в своята родина! Всичко, описано в книгите, останали в килията ми, и донесени още на другия ден, всичко, видяно и чуто от мен, размислите ми за реките, езерата, облаците и моретата, за причините, пораждащи земетръсите и гръмотевиците... Към полунощ добави, че го вълнуват най-вече звездите и планетите. Лунната светлина проникваше през прозореца – каза ми, че на всяка цена ще трябва да открием сигурно доказателство за съществуването, или не, на онази звезда, разположена между Луната и Земята. Отново, без да искам, откривах с уплашените очи на човек, преживял Съдния ден, нашата изнервяща прилика, а той, към фразата „ще ме научиш“ притуряше: заедно ще проучваме, заедно ще откриваме, заедно ще вървим нататък.

И тъй, заловихме се за работа като двама добри побратими, като двама добри ученици, усвояващи знанията с надежда, че възрастните ги няма въщи, та да подслушват през откритата врата. В началото се чувствах като по-големия брат, склонил да си припомни старите знания, за да помогне на ленивото си братче да го достигне; Ходжа пък се държеше като проникателното братче, силещо се да докаже, че по-големият не се отличава с кой знае колко повече знания. Според него различието в нашите знания се криеше в броя на томовете, донесени от килията и наредени на рафта, както и в броя на книгите, оживели в моите спомени. Със своето необичайно трудолюбие, с проникателността си бърже овладя италианския, който по-късно усъвършенства – за шест месеца изчете книгите ми и когато го накарах да преразкаже всичко, което си спомнях, осъзнах, че не притежавам предишното превъзходство. При това се държеше като човек, чиито знания надхвърлят прочетеното в книгите (повечето от тях смяташе за маловажни) – знания, по-естествени и по-

задълбочени от придобитите. Шест месеца след началото вече не бяхме двама, обучаващи се взаимно, напредващи взаимно. Той раждаше идеите, пък аз само му припомнях отделни подробности, та да знае как да постъпи или пък му помагах да преосмисли още веднъж наученото.

Обикновено повечето „идеи“, които аз бях забравил, му хрумваха нощем – дълго след като бяхме приключили с импровизираната си вечеря, след като лампите в квартала угаснеха и тишината обгърнесе всичко наоколо. Сутрините отиваше да преподава в началното школо към една намираща се два квартала по-нататък джамия; два пъти седмично се отбиваше в мувакитхането¹² на джамия в отдалечен квартал – там кракът ми не стъпи никога. През останалото време или доразработвахме среднощните си „идеи“, или се мъкнехме подир тях. Тогава още не ме напускаше надеждата, че скоро ще се завърна в родината. Въобразявайки си, че подробното обсъждане на неговите „идеи“ може само да забави моето завръщане, гледах изобщо да не противореча на Ходжа.

Тъй отмина първата година – бяхме изцяло се отдали на астрономията, в търсене на доказателства за съществуването, или не, на призрачната звезда. Ходжа обаче забрави проблемите около призрачната звезда, когато заработихме с телескопите, които измайсторихме с оптичните лещи, докарани от Холандия – плати прескъпо за тях, – както и с астрономическите инструменти и с диаграмите; доста се задълба в тази материя, беше казал дори че ще обсъждаме Птолемеевата геоцентрична система, ама така и не я обсъдихме; той говореше, аз слушах – обясняваше колко глупаво е да смяташ, че звездите са висящи прозрачни сфери; може би там ги крепи нещо друго, например някаква невидима сила, някаква притегателна сила; по-нататък изказа предположението, че Земята, както и Слънцето, може би се движи по нечия друга окръжност, че всички звезди може би се движат по окръжността на друг център, за чието съществуване нямаме и представа. След време изрази своя идея, всеобхватна от Птолемеевата – проследи нова група звезди, за да обогати космографията и нахвърли собствена теория, основана върху една нова система; възможно било Луната да се върти около Земята, а Земята – около Слънцето; възможно било център на тази система да е Венера; ала всичко това му омръзна скоро. Мина време и сподели, че най-важното сега не са новите идеи, а необходимостта да бъдат запознати местните със звездите и техните движения, и тъкмо когато реши да започне с

12. Помещение в джамията, където служителите, наречени мувакити, определят времето за началния час на молитвата. – (Бел. прев.)

пашата, узнахме, че Садък паша е заточен в Ерзурум. Говореше се, че взел участие в някакъв неуспешен заговор.

Ходжа искаше да напише трактат за течението в Босфора и по тази причина през годините, докато чакахме завръщането на пашата от заточение, с месеци обикаляхме хълмовете край Босфора, брулеше ни студен вятър, от който премръзвахме до кости и наблюдавахме течението, а в низините, със съдини в ръце, се опитвахме да съпоставим температурата на вливащите се в Босфора реки и на самото течение.

По молба на пашата заминахме за Гебзе, за да му свършим някаква работа – там престояхме три месеца и тогава на Ходжа му хрумна нова идея; часовниците в различните джамии не показваха еднакво време и началният час за започване на намаза¹³ не съвпаднаше възнамеряваше да направи съвсем точен часовник за намаз. По същото това време му показах какво представлява простата вещ, наречена маса – дадох размери на един дърводелец и когато донесе въпросната вещ у дома, Ходжа не остана много доволен, каза, че приличала на „черния камък“¹⁴ и щяла да ни донесе нещастие, ала после свикна и със столовете, и с масата; призна, че благодарение на тях мисли и пише по-добре. На тръгване за Истанбул – там за намаза трябваше да се изляят елипсовидните часовникови зъбчатки, повтарящи кръгообразното движение на Слънцето, – заедно с нас, натоварена върху едно магаре, потегли и масата.

През тези първи месеци се настаняхме един срещу друг на масата и работехме – Ходжа се мъчеше да проумее как да се определи точното време за намаза и оруча¹⁵ в студените страни с големи, поради кълбовидната форма на Земята, времеви разлики между деня и нощта. И друг проблем – съществуваше, или не, такова място, от което, накъдето и да се обърне човек, все да гледа не само към Мека, а и към кибла¹⁶. Забелязвайки безразличието ми към тия, според мен, незначими въпроси, Ходжа направо ме презря, ала по онова време си въобразявах, че усеща моето „превъзходство“, моята „другост“ и вероятно се ядосва, понеже и сам се досеща за това ми усещане – говореше за прозорливостта тъй нашироко, колкото и за науката; завърнеше ли се пашата в Истанбул, Ходжа щеше да спечели благоразположението му с проектите си, с новата си обогатена космографска теория, демонстрирайки я чрез един

13. Мюсюлманска молитва, извършвана пет пъти на ден. – (Бел. прев.)

14. „Черният камък“, низпослан от Аллах, в чиято посока се обръщат мюсюлманите при молитва, се намира в храма Кааба в Мека. – (Бел. прев.)

15. Мюсюлмански пости. – (Бел. прев.)

16. Посоката към Кааба, главен храм на мюсюлманите в Мека. – (Бел. прев.)

разбираем модел, както и, естествено, чрез часовника; надяваше се да посее тук семената на един кипеж и да завладее всички с любознателността, която самият той притежаваше.

3.

През онези дни го владееше мисълта как да усъвършенства един по-голям зъбчат механизъм така, че часовникът да се навива и сверява само веднъж месечно, а не всяка седмица; беше си наумил след като усъвършенства зъбчатия механизъм, да направи часовник, който пък да се сверява веднъж в годината; въпросът бе да се изчисли точно силата, способна, след като огромният часовник ще се навива толкова рядко, да задвижва по-големите и натежали зъбчатки; някъде по туй време научи от муваккитханетските си приятели, че пашата се е върнал от Ерзурум.

На заранта отиде да поднесе своите почитания на пашата. Било пълно с гости, но пашата все пак удостоил с внимание Ходжа, поинтересувал се какви са новите му открития, попитал дори за мене. Привечер разглобихме и наново сглобихме часовника, доизпипахме тук-таме по нещичко в модела на вселената, с четки оцветихме звездите. За по-голямо въздействие върху слушателите си, Ходжа подготви велеречив, поетичен текст и го наизусти – изрецитира ми части от него. За да уталожим вълнението си, призори ми изрецитира, макар и неправилно, текста, свързан с логиката във въртенето на звездите. Щом съоръженията ни бяха натоварени на повиканата кола, отиде в конака на пашата. Прибра се по късна доба.

След като разтоварили съоръженията в градината, пашата ги огледал с бездушието на антипатично старче, нетърпящо никакви шегички; после Ходжа му изрецитирал наизустения текст. Пашата, сещайки се за мене, попитал: „Той ли те научи на това?“ Подир години същото щеше да изрече падишахът. Такава била първата му реакция. Реакцията на Ходжа обаче смаяла още повече пашата: „Кой?“ Ала тутакси Ходжа съобрази, че става дума за мене. Казал на пашата, че съм един образован глупак. Аз изобщо не го интересувах, докато го разказвах, понеже все още бе завладян от случилото се в конака на пашата. Настоятелно подчертал, че всичко е негово откритие, ала пашата май не му повярвал много, имал вид на човек, който търси някакъв виновник и душата му не се примирявала, че въпросният виновник е неговият любимец Ходжа.

Като заговорили за звездите, пак станало дума за мен. Разбирах, че тая тема не допада на Ходжа. След настъпилото мълчание пашата пренасочил вниманието си към останалите гости. На самата вечеря Ходжа още веднъж наченал разговор за звездите и своите открития – пашата

обаче рекъл, че когато и да се опита да си припомни лицето ми, пред очите му е все лицето на Ходжа. Сътрапезниците взели да бръщолевят за това как се създават двойките от приличащи си хора, припомняли си разни попреувеличени примери за близнаците, дето били обърквани от собствената си майка, за други двама, дето се страхували да се погледнат, ама пък щом поотрасли, станали неразделни, за разбойници, разменили местата си с невинни. Вечерята приключила, гостите тръгнали да се разотиват, а пашата настоял Ходжа да остане.

В началото, когато Ходжа подхванал своите разяснения, на пашата не му било особено забавно, дори изглеждал недоволен, наново помръкнал заради доста заплетените и не дотам ясни разяснения, ала след като изслушал за трети път наизустения от Ходжа текст и проследил на няколко пъти бързото въртене на нашия модел на вселената и звездите, май нещичко взело да му просветва, проявил едва забележим интерес и се заслушал по-внимателно в изложението на Ходжа. Тогава Ходжа развълнувано му повторил, че звездите не се въртят така, както си въобразяват всички, а ей така. „Добре де – рекъл накрая пашата. – Разбрах. Може и така да е, що да не е така.“ И Ходжа млъкнал.

Представих си тягостната, продължителна тишина. Вгледан през прозореца в тъмнината на Босфора, Ходжа промърмори: „Защо спря да говори, защо не продължи?“ Ако това представляваше въпрос, то и аз, като него, не знаех отговора: подозирах всъщност, че Ходжа има някаква представа как пашата би продължил онзи разговор, ала не каза нищо. Май всекиму е съдено да изпитва безпокойство, когато другите са различни от него. После пашата проявил интерес към часовника, наредил на Ходжа да го отвори и го разпитал за предназначението на зъбчатките, механизма и топуза. Внезапно напъхал с боязън пръста си в тиктакащия механизъм, сякаш бъркал в бърлогата на черна страховита змия, и тутакси го отдръпнал. В този момент Ходжа му говорел за часовниковите кули, за силата, която би придобила молитвата, ако всички я извършват едновременно; най-неочаквано пашата се разгневил и изрекъл: „Отърви се от него! Ако щеш го отрови, ако щеш му върни свободата. Та да мирясаш.“ Вероятно съм стрелнал поглед към Ходжа със страх и надежда. Каза, че докато не стигнат до същината на работата, няма да ми върне свободата.

Не попитах какво бе нещото, до чиято същина трябваше да се достигне. Предчувствах, вероятно, че и Ходжа не знае какво е, а може би и аз се боях да науча какво е. После преминали на други теми, а пашата начумерено и презрително оглеждал съоръженията. Надеждата, че

пашата може отново да прояви интерес, накарала Ходжа, макар да не бил желан повече, да остане в конака до късно през нощта. После пашата заповядал да натоварят съоръженията в колата. Представих си как някой в някаква къща покрай безмълвния и тъмен път, по който се връща колата, не смогва да заспи в леглото си: слуша тиктакането на големия часовник сред трополенето на колелата и се измъчва от любопитство.

Ходжа стърча прав до зори. Искаше ми се да пална угасналата свещ – не я запалих. Виждах, че е готов да сподели нещо и промълвих: „Пашата ще разбере.“ Промълвих го в мрака и, макар той също да знаеше, че не си вярвам, не след дълго все пак отговори – имало проблем и проблемът бил в това да се разгадае тайната на мига, в който пашата е спрял да говори.

При първия стоден случай посети пашата с надежда да разгадае тайната. Пашата тоз път го посрещнал приветливо. Бил премислил случилото се, бил проумял намеренията му. И като поразведрил Ходжа, се похвалил, че в момента го занимава едно ново оръжие. „Оръжие, което ще превърне света за нашите врагове в тъмница.“ Тъй рекъл, без да уточнява какво ще представлява оръжието. Така че ако Ходжа реши да пренасочи натам своите чисто научни интереси, само тогава щял да го подкрепи. Не обелил, естествено, и дума за възнаграждението, което очаквахме. Единствено връчил на Ходжа кесия с акчета. Отворихме я къщи, преброихме седемнайсет монети – необичайна бройка! След като му връчил кесията, рекъл, че ще убеди падишаха да приеме Ходжа. Детето, обяснил, проявява интерес към „тия неща“. Думи, които не впечатлиха ни мен, ни лесно обнадеждаващия се Ходжа, ала седмица по-късно получихме вест. Подир залез слънце, след края на постите, пашата щял да ни отведе, и мене включително, при султана.

Ходжа се подготви – поизмени прочетения пред пашата текст, та да е разбираем за едно деветгодишно дете, наизусти го. Само дето продължаваше да мисли не толкова за падишаха, колкото за пашата. Защо ли е спрял да говори пашата? Някой ден щял да разбули тайната. Какво ли представлява оръжието, което пашата иска да се направи? Нямах какво повече да казвам – той работеше сам. Ходжа се затваряше в стаята си до среднощ, а аз като глуповато хлапе нелепо стърчах на прозореца – не мислех дори и за своето завръщане в родината, просто си фантазирах. Въобразявах си, че работещият на масата съм аз, а не Ходжа, и че мога да замина където си пожелаю и когато си пожелаю!

Привечер натоварихме съоръженията на колата и посетихме двореца. Вече ми харесваха истанбулските улици – представях си как ги

преброждам, как, тъй като съм невидим, се изнизвам като призрак между чинарите, кестените и люляците в градините. С помощта на неколци души настанихме съоръженията върху мястото за демонстрацията – във втория двор¹⁷.

Падишахът се оказа миловидно дете с червени бузки и ръст, съответстващ на възрастта му. Опипваше съоръженията, както собствените си играчки. Трудно ми е сега да определя дали тогава се породи желанието ми за сближаване, за приятелство, или много по-късно, при повторната ни среща след петнайсет години, но в онзи миг желях единствено да не му причиня зло. В същото време, докато многолюдната султанска свита очакваше с любопитство разказа на Ходжа, Ходжа оставаше пренапрегнат. Най-сетне се откри възможност да почне – обогатявайки с нови неща своя разказ, заговори за звездите като за някакви разумни живи твари, оприличи ги на магнетични, загадъчни създания, които са наясно с геометрията и аритметиката и се въртят в синхрон с тези познания. Забелязвайки въздействието си върху детето, което от време на време вдигаше глава към небето и гледаше удивено, Ходжа се развълнува. Ето тук, върху модела ни са показани въртящите се прозрачни сфери на окачените звезди, ето там е Венера и се върти ето тъй, а онова, голямото нещо е Луната – тя променя местоположението си по своему. Ходжа завъртя модела, монтираните по него звънчета издадоха приятен звук – малкият падишах стреснато отстъпи крачка назад, сетне в желанието си да проумее какво е това, набра кураж и се примъкна към звънтящото съоръжение като към вълшебна кутия.

Сега, когато, подреждайки своите спомени, се опитвам да съчиня за себе си някакво минало, аз си го представям като картина на щастието, в пълна хармония с приказките от моето детство и с художниците, илюстрирали тия приказки. Комай липсваха единствено стъклените сфери с наподобяващите сладкиши къщурки с червени покриви, върху които, преобърне ли се сферата, се посипваше сняг. После и детето започна да пита, а Ходжа – да отговаря.

Как звездите стоят във въздуха? Прозрачните сфери са окачени! От какво са сферите? От прозрачен материал, той ги прави прозрачни. Не се ли сблъскват една с друга? Не, на различни нива са, както е на макета! Звездите са толкова много, защо няма и толкова сфери? Защото са доста отдалечени! Колко? Много, много! И звездите ли си имат

17. Вторият двор в разположен във външната част на двореца (бирун); там се помещават разнообразни служби, осигуряващи връзките на владетеля с външния свят. – Бел. прев.)

звънчета, които при въртенето им издават приятни звуци? Не, ние монтирахме звънците, за да е ясно кога звездите завършват пълното си завъртане! Тътенът на гръмотевиците има ли нещо общо с това? Не! С кое има общо? С дъжда! Ще вали ли утре? Ако се гледа небето, няма да вали! Какво казва небето за болния лъв на падишаха? Ще оздравее, само че е нужно търпение; и т.н., и т.н.

Изказвайки своето мнение за лъва, Ходжа бе вдигнал очи към небето, както когато говореше за звездите. Вече у дома, той заприказва пребрежително за този детайл. По-важно било не дали детето прави разлика между науката и софизма, а дали достига до същината на нещата. Съзнателно повтори същата фраза – и го стори така, сякаш бях открил нещото, чиято същина трябваше да се постигне. А аз вече си мислех, че и да стана, и да не стана мюсюлманин, няма да има никаква разлика. На излизане от двореца, Ходжа измъкна пет алтъна от подарената ни кесия. Падишахът, каза Ходжа, беше усетил някаква логика в случващото се със звездите. Ех, падишахът, доста, доста по-късно щях да го опозная! Бях омагьосан от това, че същата Луна се виждаше и от прозореца на нашата къща – прищя ми се да съм дете! Ходжа не се стърпя и се върна на предходната тема – не бил важен въпросът с лъва, важно било, че детето обича животните, и толкоз.

На другия ден се затвори в стаята си и заработи; след няколко дни отново натовари часовника и звездите на колата и потеглихме под любопитните погледи иззад зарешетените прозорци, само че този път към началното школо. Вечерта, като се върнахме, бе притеснен, е, не дотам, че да не му се приказва. Рече: „Надявах се, че и дечурлигата, както султанът, ще проумеят всичко, ама съм бъркал.“ Децата само се уплашили. Щом Ходжа след своето изложение взел да задава въпросите си, едно от хлапетата рекло, че от другата страна на небето е Адът и се разциврило.

През цялата следваща седмица Ходжа се самоубеждаваше в проникателността на падишаха; припомни ми поотделно всеки един от нашите мигове във втория двор; изтъкваше какви ли не доводи – да, детето бе проникателно; да, отсега умееше да разсъждава; да, отсега беше личност, която сигурно ще се освободи от влиянието на обкръжаващата го среда! Ето така започнахме да виждаме сънища за султана, много преди той да започне да вижда сънища за нас, както стана подир години. Междувременно Ходжа се занимаваше с часовника; според мен премисляше и някои неща за оръжието, нали така бе обещал при посещението у пашата. Макар че надеждите му по отношение на пашата, усетих го, се бяха прекършили. „И той вече е като другите – каза за него. – Не желая да

знае това, което не знае.“ След седмица падишахът го извика отново – отиде.

Султанът посрещнал радостно Ходжа. „Лъвът ми оздравя – възкликнал. – Стана, каквото каза ти.“ И с цялата му свита излезли на двора. Падишахът посочил рибите в басейна и запитал Ходжа какво мисли за тях. Споделяйки тоя епизод, Ходжа призна, че отвърнал: „Червени са.“ И додаде: „Друго не можа да ми хрумне.“ И в същия миг усетил, че в движението на рибите имало някаква система; те сякаш разговаряли помежду си, за да може системата да се доусъвършенства. Ходжа рекъл, че намира рибите за разумни. Тогава джуджето, стоящо до един от евнусите, който непрекъснато напомнял на султана съветите на майка му, се изкикотило, но султанът го смъмрил. И за да накаже червенокосото джудже, не го взел с тях, когато се настанили по колите.

Отишли с колите на „Ат Мейданъ“¹⁸, в дома на лъва. Падишахът показал на Ходжа един по един лъвовете, леопардите и тигрите, вързани с вериги за колоните на стара църква. Спрели пред лъва, за когото Ходжа предрекъл, че ще оздравее, детето си поговорило с него, запознало лъва с Ходжа. Сетне приближили изтегналата се в един тъгъл лъвица – животното смърдяло не като останалите, било бременно. С блеснали очи падишахът попитал: „Колко лъвчета ще роди лъвицата и колко от тях ще са мъжки, и колко женски?“

Доста изнервеният Ходжа по-късно ми призна: „Сбърках.“ Отвърнал на падишаха, че разбира от астрономия, не и от астрология. „Ама от главния астролог Хюсеин ефенди разбираш повече!“ – казало детето. Ходжа не отвърнал нищо от страх – току-виж се разчуло и стигнало до Хюсеин ефенди. Падишахът пък притеснено добавил, че след като Ходжа не разбира нищо, какъв е смисълът да наблюдава звездите?

И тогава Ходжа се видял принуден да разяснява неща, за които смяташе да говори след време. Научил бил за звездите доста, от наученото извлякъл полезни поуки. Възприемайки като добър знак мълчанието на слушащия го с широко отворени очи падишах, Ходжа изтъкнал колко е належащо да се построи обсерватория за наблюдение на звездите; нещо като обсерваторията на покойния Такиюддин ефенди¹⁹, построена преди деветдесет години по волята на Мурад III, дядо на покойния му дядо Ахмед I – тя след време, поради липса на какъвто и да било интерес към нея, се срутила; обсерваторията трябвало да е нещо повече от

18. Става дума за големия хиподром, построен по времето на император Септимий Север, разширен от Константин Велики, а по-късно разрушен. На мястото му е площад „Ат Мейданъ“ (букв. „Конският площад“). – (Бел. прев.)

предишната, да е същински дом на науката, в който учените да извършват наблюденията си не само на звездите, а на целия свят с реките и моретата, с облаците и планините, с цветята и, разбира се, с животните, в който да обсъждат наблюденията си и да множат познанията си – така ще се развива нашият интелект.

Падишахът слушал как Ходжа споделя проекта си, сякаш слушал пленителна приказка, аз също първица научавах за него. Като се върнали с колите в двореца, попитал: „Как мислиш, какво ще роди лъвицата?“ Този път Ходжа предварително бил обмислил отговора си, та рекъл: „Новородените лъвчета ще имат голяма прилика помежду си!“ У дома разясни, че в тия му думи нямало никакъв риск. „Ще покоря това глупаво хлапе – закани се той. – По-изкусен съм от главния астролог Хюсеин ефенди!“ Останах смаян от епитета, употребен за падишаха; отгоре на всичкото се и засегнах. По онова време, изпълнен с досада, се занимавах с домакинството.

Тази дума се превърна насетне в магически ключ, подходящ на всяка една ключалка – понеже бяха глупави, те изобщо не разсъждаваха, наблюдавайки движещите се над главите им звезди, понеже бяха глупави, научавайки нещо, най-напред питаха за какво се използва, понеже бяха глупави, се интересуваха не от подробностите, а от обобщенията и прочее и прочее. Не че и на мен са ми били по вкуса някои съждения от преди години в родината ми, ама защо пък да занимавам с тях Ходжа. И без туй по онова време го интересувах не аз, интересувах го глупаците. Моята глупост била различна. Съвсем лекомислено му бях доверил съня си от ония дни – вместо мен в родината ми отива той, жени се за моята годеница, на сватбата така и не забелязват, че аз съм той, аз пък от своето кътче, облечен в турски дрехи, гледам веселбата, зървам мама и ошастливената си годеница, ала и двете, без да разбират кой съм, ми обръщат гръб; и се будя от сълзите си.

По онова време той на два пъти посети пашата в конака. Пашата май не одобряваше това сближаване на Ходжа с падишаха, останало

19. Такиюддин (1521/26 – ок. 1585) – най-известният турски астроном и математик. Роден е в Дамаск, а през 1570 г. се установява в Истанбул, където оглавява обсерваторията. Част от монтираните в нея девет астрономически съоръжения са негово изобретение. Откритията си е описвал в ръкописи – изработени оригинално и в различни цветове, които и до днес предизвикват интерес у учените. Той изчислява слънчевите параметри, опирайки се на триизмерния метод, има принос в развитието на математиката и конструирането на механични часовници; сред неговите астрономически открития е и кометата от 1577 г., която наблюдава паралелно с датския астроном Тихо Брахе (1546–1601). – (Бел. прев.)

извън контрола му; подложил го на същински разпит – подпитвал за мене, наредил да ме проучат, ама Ходжа ми го призна доста по-късно, едва като заточиха пашата и той се махна от Истанбул, защото съм щял, според Ходжа, да прекарам всичките си дни в тровещ ме страх. И все пак усещах, че пашата проявява по-голям интерес към мен, отколкото към Ходжа; гордостта ми бе поласкана – приликата ми с Ходжа тревожеше пашата повече и от мен самия. По същото време приликата като че ли бе загадка, която Ходжа не искаше да разбули, съществуването ѝ обаче ми вдъхваше странен кураж – казвах си понякога, че докато Ходжа е жив, благодарение на нашата прилика всички заплахи ще се отдалечават от мен. Вероятно поради това и му възразих, когато приобщи към глупациите и пашата; тогава той се нервира. Понеже съзнавах, че хем не можеше да се отърве от мен, хем се срамуваше от мен, това ме тласкаше към безочие, каквото не ми бе присъщо – от време на време го разпитвах за пашата, питах го какво говори за нас двамата, предизвиквайки у Ходжа някаква ярост, чиято причина май не му беше ясна. Той упорито повтаряше, че предусещал как ще подложат крак на пашата, как съвсем скоро еничарите ще сторят нещо, как нещо се мъти и в двореца. Така че, нали и пашата го беше казал, ако ще работи върху оръжието, трябвало да го създаде не за някой везир, който днес е на власт, пък утре – не, а за да го поднесе на падишаха.

Известно време смятах, че се занимава единствено с това непознато оръжие; занимава се, виках си, ама не напредва. Защото ако напредваше, нямаше как да не го сподели, да не ми разкаже за сътвореното, за да разбере какво мисля, независимо от това, че се опитваше да ме подценява. Една вечер, правехме го веднъж на две-три седмици, се отбихме в оная къща в Аксарай, послушахме малко музика, любихме се с жени и се прибрахме. Ходжа ме уведоми, че ще работи до сутринта, после ме поразпита за жените – никога не говорехме за жени, – после внезапно изрече „мисля“ и без да сподели какво мисли, се затвори в стаята си още с пристигането ни. Останах сред книгите – мързеше ме вече дори да ги разгръщам, – и размишлявах за него, за неговия, сигурен бях, ненапреднал проект или идея, размишлявах за погледа му, прикован към празните листа върху масата в затворената стая – седи на масата, без да е свикнал докрай с нея, седи с часове и напусто на масата, все повече обладаван от срам и от ярост.

Измъкна се от стаята доста след полунощ със смирения свян на нуждаещо се от помощ учениче, сломено от някакъв дребен въпрос, покани ме вътре, до масата.

– Помагай – изрече без всякакво притеснение. Дай да го обсъдим заедно. Не мога сам да напредна.

В първия миг реших, че е нещо, свързано с жените и премълчах. Като видя моя празен поглед, добави сериозно:

– За глупаците мисля. Защо са тъй глупави? Сетне, сякаш предварително знаеше отговора ми, продължи: – Добре де, те може и да не са глупави, ама нещо в главите им липсва.

Не попитах кои бяха „те“.

– Толкоз ли няма едно кътче в главите им, което да съхранява познанието? – каза той и се заозърта наоколо, сякаш търсеше подходящата дума. – В главите си би трябвало да имат една кутия, няколко кутии, като рафтчетата на тоя долап, някакво кътче, дето да съхраняват разни неща, а като че ли изобщо не притежават подобно нещо. Схващаш ли?

Исках да убедя себе си, че схващам някои неща, но много-много не успях. Двамата потънахме задълго в мълчание.

– Всъщност кой може да знае защо човек е такъв или онакъв? – промълви най-накрая, а сетне добави: – Ех, да беше истински лекар, да научиш и мен какво има в телата ни, в телата ни и в главите ни.

Сякаш се позасрами. С бодрост, според мене доста притворна поради нежеланието му да ме плаши, ми обясни, че нямал намерение да се предава, щял да стигне до края, защото хем бил любопитен какво ще се получи, хем нямал друго с какво да се занимава. Не го разбрах, ала бях доволен от мисълта, че всичко това бе усвоил от мене.

После често повтаряше тези си думи, сякаш и двамата сме знаели какво има предвид. Ала в привидната му решителност имаше нещо от маниера на мечтателен ученик, който задава прекалено много въпроси; всеки път, щом споменеше, че ще стигне до края, си представях, че съм свидетел на скръбните и гневни вопли на някой безнадеждно влюбен, който се пита за кой ли дявол го е сполетяло всичко това. В ония дни доста често повтаряше тези думи; повтаряше ги и когато научи, че еничарите подготвят бунт, и след като ми обясни, че учениците от началното училище се интересуват повече от ангелите, отколкото от звездите, и след като яростно захвърли настрана, без дори да го е преполовил, един ръкопис, за който бе платил доста, и след като се раздели с приятелите си, с които се срещаше и разговаряше ей тъй, по навик, в муваккитхането, и след като премръзна в недостатъчно отоплената баня, и след като си легна с любимите книги и се зави с юргана на цветчета, и след като изслуша глуповатите разговори в джамийския двор, там, дето се прави абдеста²⁰, повтори ги и когато узна, че венецианците са сразили флота

им, и когато изслуша съквартилците си, дошли да му напомнят, че времето му минава и трябва да се ожени: щял да стигне до края.

Сега си мисля: ще се намери ли читател, изчел до края написаното от мен, ще се намери ли читател, проследил с търпение написаното от мен – случило се или въображаемо, който да каже, че Ходжа не удържа на думите си?

4.

Един ден към края на лятото чухме, че тялото на главния астролог Хюсеин ефенди било намерено на брега на Истиние. Най-сетне пашата бил получил фетва²¹ за премахването му, а астрологът, силно обезпокоен, разкрил своето тайно убежище чрез разпратените тук-таме писма, в които твърдял, че според звездите Садык паша скоро ще умре. Докато бягал с лодка към Анадол, палачите го застигнали и го удушили. Научавайки, че имуществото на астролога е конфискувано, Ходжа моментално се задейства да се слобие с ръкописите, книгите и тефтерите му; изразходва всичките си скътани пари за рушвети. За седмица погълна хилядите страници, пренесени в огромен сандък една привечер у дома, сетне с яд изрече, че би се справил по-добре от него.

Помогнах му да осъществи изреченото. Разказах му за красивите коне, за обикновените магарета, за зайците и гущерите сред обширните градини на къщата ни в Емпולי и из ливадите – тези описания му послужиха за двата трактата, озаглавени „Животинският свят“ и „Чудните творения“, които реши да дари на падишаха. Когато Ходжа заключи, че силата на моето въображение е доста ограничена, аз се сетих за мустакастите франкски жаби в басейна с водните лилии, за сините папагали, говорещи на сицилиански диалект, за катериците, които преди да се чифтосат, се изправят една срещу друга и почистват козината си, та му разказах и за тях. Грижливо и продължително подготвихме частта от трактата, описваща живота на мравките – тема, която явно занимаваше султана, но му липсваха нужните познания, тъй като в първия двор²² на двореца се поддържаше изрядна чистота.

Ходжа си въобразяваше, че чрез описанието на организирания, логичен живот на мравките ще образуваме детето-падишах. И тъй като сметна, че за постигането на тази цел не е достатъчно да се опишат единствено познатите ни черни мравки, разказа за съществуващите порядки и в живота на американските червени мравки. Това от своя страна породило у него идеята да сътвори книга, хем печална, хем вълнуваща, за

21. Богословско-юридическо решение, което тълкува спорен въпрос и дава указания за практическо приложение въз основа на мюсюлманския религиозен закон – Шериата. Това решение не подлежи на апелация. – (Бел. прев.)

22. Първият двор се намира във външната част на двореца (бирун). Той представлява обширен площад и служи за складиране на оръжия и топове. – (Бел. прев.)

ленивите туземци, които от памтивек не променят начина си на живот сред препълнената със змии страна, наречена Америка. Докато ми разясняваше най-подробно, че ще опише историята на едно дете-крал, което харесвало животните и лова, но не се интересувало от наука и поради това испанските неверници го набили на кол, аз си казвах, че така и няма да се осмели да завърши тази история. И двамата останахме разочаровани от рисунките на поканения да изобрази по-достъпно крилатите биволи, шесткраките волове и двуглавите змии майстор-миниатюрист. „Някога реалността е била такава – рече Ходжа, – ама сега всичко е триизмерно, реалността си има своите сенки, не виждаш ли? Дори най-обикновената мравка смирено и търпеливо мъкне сянката си, сякаш мъкне своя близък на гърба си.“

Понеже напоследък падишахът не питаше за Ходжа, той бе решил да дари трактатите си на падишаха чрез посредничеството на пашата, ала по-късно съжали. Науката за звездите, рекъл пашата, си е чист софизъм, главният астролог Хюсеин ефенди се забърка в неща, дето не се оказаха лъжица за неговата уста, занимаваше се с политически интриги, опасявам се, рекъл пашата на Ходжа, че си хвърлил око на освободеното място, не че не вярвам, рекъл му, в тъй наречената наука, ала тя е обвързана повече с оръжията, отколкото със звездите, дейността на главния астролог е обречена, всички, заемали тая длъжност, то си е очевидно, са били в края на краищата или убивани, или, което е по-лошо, щом се докопвали до някоя тайна, изчезвали безследно, та това е, рекъл пашата на Ходжа, причината, поради която не ми се ще моят вярващ в науката любимец Ходжа да става астролог, то и без друго главен астролог ще става Съткъ ефенди, човек достатъчно глупав и простодушен, за да се справи с работата, чух, рекъл още пашата на Ходжа, как си се сдобил с книгите на предишния главен астролог, никак не ми се ще да се забъркваш в подобни истории. Ходжа отвърнал, че друго, освен науката, не го вълнува и връчил трактатите ни на пашата, та да стигнат до падишаха. Това, че нищо, освен науката, не го вълнува и че ще стори всичко възможно, за да се занимава с наука, го заяви вечерта, у дома; и първото, което стори бе, че прокле пашата.

През следващия месец, докато се чудехме как детето ще възприеме оцветените, претворени чрез силата на нашето въображение животни, Ходжа не спря да се пита защо все още не ни викат в двореца. Най-сетне ни викнаха – да участваме в лов; явихме се в двореца Мирахор на брега на река Кяътхане – той стоеше до падишаха, пък аз наблюдавах отдалече; имаше сума ти народ; главният бостанджъ²³ се бе погрижил за

всичко – зайците и лисиците бяха пуснати на свобода, хрътките се емнаха подире им, а ние наблюдавахме: един от зайците се отдели от останалите, хвърли се във водата и всички погледи се приковаха в него; с плуване се добра до отсрещния бряг, бостанджиите²⁴ понечиха да пуснат кучетата, ама ние, макар и отдалече, чухме. Падишахът не позволи, рече: „Оставете заека на свобода.“ На отсрещния бряг обаче имаше някакво чуждо куче, заекът отново скочи във водата кучето го застигна и го захапа, бостанджиите се разтичаха и грабнаха заека от устата на кучето. Отнесоха го на падишаха. Детето тутакси прегледало животинката, установило с радост, че нараняванията не са сериозни; заповядало да отнесат заека високо в планината и там да го пуснат на воля. После видях как цялото множество, заедно с Ходжа и с червенокосото джудже се стълпи около падишаха.

Вечерта Ходжа сподели, че падишахът пожелал да му се изтълкува събитието. Дошъл редът и на Ходжа, той бил последен, и Ходжа рекъл, че в най-неподозирано за султана място ще се намножат врагове, обаче той ще съумее да се измъкне невредим от опасността. Множеството, сред което се намирал и новият главен астролог Съткъ ефенди, понечило да оплюе това тълкувание, което говорело за врагове и смъртна опасност и дори приравнявало падишаха със заека, ала султанът не позволил; казал, че думите на Ходжа ще му бъдат като обещана на ухото. После, докато наблюдавали кръжачият над соколите орел, и мъчителния край на отбраняващата се, обзета от смъртен ужас лисица, разкъсвана на парчета от озверелите хрътки, султанът споделил, че лъвицата му се е сдобила с две лъвчета – мъжко и женско, – които доста си приличали. Разпитал го за биковете със сини крила в ливадите край Нил и за розовите котки. Ходжа изпитал особено, триумфално опиянение, примесено със страх.

Чак подир време узнахме, че в двореца действително се бе случило нещо: Кюсем султан се споразумяла с агите на еничарите и организираща заговор за убийството на султана и майка му, та на престола да се възкачи принц Сюлейман, ала заговорът бил предотвратен. Душили Кюсем султан, докато от устата и от носа ѝ не рукнала кръв и я умъртвили. Ходжа разбра за случилото се от клюките на своите глупави

23. Висш чиновник, който освен за корпуса на градинарите в двореца е отговарял и за увеселенията, а така също като съдебен служител е ръководел екзекуциите на висши сановници, извършвани в двореца – (Бел. прев.)

24. Градинари, които се грижат за парковете, зеленчуковите и овощните градини в султанския дворец, както и за султанските забавления. – (Бел. прев.)

мувакитханетски приятелчета и престана да ходи където и да било, освен в школото.

По някое време през есента понечи да се върне към космографската си теория, ала го обзе безнадеждност – нуждаеше се от обсерватория; както глупаците не служат на звездите, така и звездите не служат на глупаците, то си е тъй. Дойде зимата и в занизалите се дни на отшелничество ние научихме, че пашата бил отстранен от длъжност. Възнамерявали да го удушат, ама валиде султан²⁵ се възпротивила, присвоили имуществото му и го пратили на заточение в Ерзиджан. Друга вест за него, освен за смъртта му, не чухме. Ходжа каза, че повече няма от кого да се бои, че не дължи благодарност никому, и докато го изричаше, не знаех какви бяха намеренията му спрямо мене – ще усвоява ли, или няма да усвоява нещо от мене. Не се притеснявал повече ни от детето, ни от майка му. Това, въпреки че кротувахме вкъщи сред книгите и мечтаехме за нова „Книга за мравката“, описваща червените американски мравки, напомняше поговорката „или всичко, или нищо“.

И тая зима, досущ като предходните и последвалите я, останахме у дома; не се случи нищо. Прекарвахме студените вечери в приземния етаж на къщата, дето изпод вратата и през комина проникваше североизточният вятър, и си приказвахме. Вече не ме презираше или поне се правеше, че не ме презира. Отдавах сближаването ни на факта, че никой не го потърси било от двореца, било от приближените на двореца среди. Понякога ми се струваше, че, също като мен, отчита нашата прилика, надявах се, че гледайки ме, вече открива себе си. Какво ли си казваше? Приключихме дълъг трактат за животните, но той така си и остана на масата, понеже пашата бе заточен, а Ходжа не се чувстваше готов да изтърпи капризите на когото и да било от своите бегли познати с достъп до двореца. Притеснен от безсмислието на дните, прелиствах от време на време страниците на трактата, вирах се в нарисваните от мен лилави скакалци и летящи риби, и се чудех какво ли ще си рече падишахът, изчитайки тези редове.

Повикаха Ходжа едва напролет. Детето му се израждало много; всеки жест, всяка дума на детето, според Ходжа, подсказвали, че то неведнъж се е сещало за него, ала не го е потърсило под влияние на свитата си от глупаци. Детето веднага заговорило за баба си, напомнило му как Ходжа предвидил тази опасност, но и предвидил също така, че султанът ще се отърве невредим от нея. Вечерта в двореца детето изобщо не се

25. Майката на султана, на нея принадлежи върховната власт в харема. – (Бел. прев.)

стреснало, като чуло крясъците на осъдените на смърт; то си припомнило вероломното куче, впило зъбите си в заека. След похвалните слова падишахът заповядал Ходжа да бъде подсигурен с дохода от някое подходящо място. Ходжа се видял принуден да не остава по време на предсказанията и решил да напусне; обяснили му, че ще получи берата²⁶ за дохода към края на лятото.

Разчитайки на този доход, Ходжа, докато чакаше, реши да построи в градината обсерватория с неголям диаметър; изчисли размерите на трапа, който трябваше да се изкопае, стойността на астрономическите инструменти, които трябваше да се инсталират, ала начинанието бързо му втръсна. Тъкмо тогава бе открил у един антиквар зле преписан екземпляр от книгата на Такиюддин, побрала основните изводи от астрономическите му наблюдения. Изгуби два месеца да сверява истинността на неговите астрономически изследвания, ала накрая, разядосан, се откажа от тази работа, понеже така и не проумя коя от грешките се дължеше на собствените му евтини инструменти, коя на Такиюддин, коя на небрежността на калпавия писар.

Другото, дето му съсипа нервите, бяха ритмичните, римувани стихове, вместени между тригонометричните линейни таблици. Ползвайки нумерологията и някои други методи за предсказване на събитията, съзателят на книгата бе стигнал до твърде скромни заключения за бъдещето на света – в края бе отбелязал, че първите четири от всеки пет новородени ще бъдат момичета, че ще пламне чумна епидемия, която ще разграничи праведника от грешника, че съседът му Бахаттин ефенди ще умре. Изчитайки тия предсказания, Ходжа се развесели, после пък изпадна в униние. Вече говореше с особена, плашеща убеденост за съдържимото в главите ни, сякаш говореше за сандъци, в които ще надникнем, като отворим капациите им, или пък за долапите в стаята.

Не получи обещания от падишаха доход нито до края на лятото, нито през зимата. Напролет рекли на Ходжа, че изработвали нов регистър; да чака. През това време, макар и рядко, все пак го викаха в двореца, за да отговори на някои падишахски въпроси – налагаше се да изтълкува какво означава спуканото огледало, зелената мълния, паднала в открито море край остров Яссь, разтрошаването, без някой да я докосне, на кървавочервената гарафа, пълна с вишнев сироп, както и да пояснява описаните в последния ни трактат животни. Върнеше ли се въщи, не

26. Султанско свидетелство, издавано на чиновниците, е което се уточняват техните функции и възнаграждения. – (Бел. прев.)

пропусках да спомене, че детето е навлязло в пубертета; това бил периодът, в който човек се поддава на най-голямо въздействие, тъй че падишахът му бил в ръцете.

За целта се захвана със съвсем нова книга. От мен беше чувал за края на ацтеките и за спомените на Кортес, а пък от по-рано си имаше наум историята за нещастното дете-крал, набито на кол, заедо пренебрегвало науката. В тези редове се говореше за това, как докато добрите хора дремят, безчестните, след като са ги победили със своите топове, бойни съоръжения, легенди и оръжия, постепенно им налагат порядките си; но дълго, след като бе приключил, той укриваше написаното от мен. Усещах, че очаква сам да проявя интерес, ала през онези дни мъката по родината ме тласкаше към някаква невъобразима безнадеждност и удвояваше омразата, която изпитвах към него; потиснах любопитството си и успях да създам усещането, че изводите, до които се е добрал творческият му ум, са безинтересни, плод на моите разкази и на елементарните книги с разпокъсани подвързии и без всякаква стойност. Така, ден по дир ден, с удоволствие наблюдавах как се топи вратата му първо в себе си, после в нещата, които по онова време се мъчеше да сътвори.

Качваше се в стайчката на горния етаж – беше я превърнал в собствена работна стая, – настаняваше се зад нашата маса, която бях поръчал да изработят, размишляваше дори, ала така и не захващаше да пише, усещаше, че зная още неща, които не можеше да пресъздаде; сигурен бях, нямаше как да се осмели да пропише, преди да се добере до моето мнение. Губеше вяра в себе си, това е, което му липсваше, а не се нуждаеше от моите обикновени мисли, тях явно презираше – всъщност искаше да узнае мислите на такива като мен, на „другите“, на „другите“, дето ми бяха предали собствените си знания, дето бяха настанили в главата ми онези „кутии“, онези „очи“ на познанието. Как ли биха преценили сегашната ситуация „те“? Душа би дал да ме разпита, ама не можеше, ето това беше! Толкова дълго чаках да набере смелост и да зададе този въпрос, загърбвайки гордостта си! Но не го зададе. Подир известно време се отказа от книгата, която не знаех дали бе завършил, и пак подхвана старата песен за „глупаците“. Бе се отказал да изяснява причината за тяхната глупост чрез същинската наука, свързана с практиката, бе се отказал да проумява каква е причината съдържащото се в главите им да е такова, каквото е! Реших, че повтаря същите неща от безнадеждност, понеже така и не получи от двореца очакваните знаци на бъдещо благополучие. Времето течеше нахалост, а от пубертета на падишаха нямаше никаква полза.

Ала през лятото, преди велик везир да стане Кьопрюлю Мехмед паша, Ходжа най-накрая се слобси със своя доход; отгоре на всичкото сам си избра мястото – бяха обединили прихода от две мелници край Гебзе и от две села, на час път от града. По жътва отидохме в Гебзе, наехме предишната къща, случайно останала празна, ала Ходжа бе забравил прекараните тук месеци и дни, когато гледаше с отвращение масата, донесена по моя поръчка от дърводелеца. Сякаш заедно с къщата се бяха състарили и спомените ни, бяха погрознали; имаше някакво нетърпение, безучастно към всичко, останало в миналото. Посети на няколко пъти селата, за да ги проконтролира; научи какви са били приходите от предишните години; повлиян от Тархунджу Ахмед паша, за когото бе научил от приятелите си в муваккитхането, съобщи, че е открил сметководен метод, който правел по-простички и разбираеми разчетите на дохода.

Не се задоволи с новото си откритие, в чиято оригиналност и изгодност самият той не можеше да повярва. Безсмислено прекараните вечери, докато, взрян в небето, седеше в задната градина на старата къща, наново запалиха в душата му страстта към астрономията. Надяваше се, че идеите му ще напреднат поне с още стъпка – по някое време дори аз го окуражих; но намерението му, оказа се, не било да извършва наблюдения или да ползва ума си – привика вкъщи най-будните познати младежи и деца от селото и от Гебзе, съобщи им, че ще им преподава най-висша наука, постави за тях в задната градина модела, който ме прати да донеса от Истанбул, оправи му звънците, смаза го и една вечер с незнайно откъде изникнали надежда и енергия, повтори без всякакви пропуски и грешки теорията за небето, която преди години бе разяснявал на пашата, а по-сетне и на падишаха. Когато на сутринта открихме пред портата си все още топлото и кървящо сърце на една овца, над която ходжата е изчел молитва, това се оказа достатъчно да прекърши окончателно упованието му в астрономията и в множеството, разотишло се в полунощ по домовете си, без да зададе и един-едничък въпрос.

Той обаче не преувеличи поражението си – не това бяха, естествено, хората, които ще разберат как се въртят земята и звездите; не от тяхното разбиране се нуждаеше сега; нужно му бе да го разбере онзи, комуто предстоеше излизане от пубертета; може и да ни е търсил, докато сме отсъствали и да сме си изтървали шанса, заради онези четири-пет куруша, които щяхме да вземем след жътва. Приключихме делата си и се завърнахме в Истанбул веднага, щом младежът, дето изглеждаше най-буден от всички будни младежи, стана кехая.

Следващите три години бяха най-лошите. Всеки ден като предишния ден, всеки месец като предишния месец, всеки сезон като всеки друг, вече изживян сезон – отегчително, изнервящо повторение; огорчени и обезнадеждени, отново виждахме същите неща и сякаш напразно очаквахме някакво поражение, което не можехме да назовем. Пак го викаха понякога в двореца и чакаха от него неангажирани с нищо тълкувания, пак всеки четвъртък следобед обменяше мисли със своите приятели по наука в муваккитхането, пак се виждаше със своите ученици сутрин и ги налагаше, макар и не тъй редовно, както преди, пак се опълчваше, но вече не така категорично, на дошлите да го сватосват, пак, за да се люби с жени, бе принуден да слуша оная музика, която твърдеше, че вече не харесва, пак понякога се задушаваше от отвращението, което изпитваше към глупаците, пак понякога се затваряше в стаята си, изтягаше се върху постелята и гневно подхващаше напосоки ту някой от разхвърлените наоколо ръкописи, ту някоя банална книга, и загледан в тавана, чакаше.

Успехите на Кьопрюлю Мехмед паша – подробности научаваше от приятелите си в муваккитхането – още повече увеличиха безнадеждността му. Казвайки ми, че флотилията е сразила венецианците, или че е възвърнала островите Тенедос и Лимнос, или че бунтовникът Абаза Хасан паша е смазан, той добавяше: това са последни и преходни триумфи; последни движения на сакатия, които в скоро време ще го погребат в тинята на собствената му глупост и некадърност – сякаш очакваше някакво злощастие, което да промени изнуряващите ни повече от самото им повторение дни. Отгоре на туй не смогваше и да се успокои, тъй като нямаше вече нито търпение, нито надежда, за да се съсредоточи пространно върху онова, което наричаше наука – въодушевлението му от всяка нова идея траеше не повече от седмица и щом се сетеше за глупаците, мигом забравяше всичко. Всъщност, не беше ли достатъчно онова, което бе измислил за тях досега? Заслужаваше ли си толкова да си блъска главата? Толкова да се ядосва? Може би още не бе набрал силата и щението да постигне това познание в подробности, понеже през онези дни току-що бе започнал да учи как да се разграничава от тях. Беше започнал да вярва обаче, че се различава от тях.

Пълното отегчение роди първото му просветлено вълнение. В онези дни, тъй като не позволяваше на никоя тема задълго да завладее съзнанието му, като егоистично, наивно хлапе, неспособно да си намери занимание, той прекарваше времето си, взирайки се с празен поглед през прозорците, редувайки една стая с друга, слизайки и качвайки се от

единия етаж на другия. Когато посред изнервящите, безконечни разходки се отбиеше при мен – дървената къща непрестанно проскърцваше, – знаех, че очаква да му подхвърля утешителна забава, идея или дума, изпълнена с надежда. Въпреки боязливостта си, не изричах жадуваната дума, за да не прахосам нищичко от силата на изпитваните към него гняв и отвращение. Не изрекох жадуваната дума и когато, прекършвайки гордостта си, измърмори няколко незначителни фрази, за да измъкне моя отговор; и когато ми съобщи, че има вест от двореца, която би могла да се изтъкува положително или че някоя нова идея би могла да бъде доведена докрай, ако упорства и я следва, аз се правех, че не го чувам или направо потисках вълнението му, изтъквайки начаса най-баналната страна на изреченото от него. Харесваше ми да го наблюдавам как се гърчи в пустотата на безнадеждието.

След време обаче в тази пустота той откри нова идея, която да го забавлява; вероятно, за да е верен на себе си, вероятно, за да не го отведе умът му, навикнал само да се плъзга по подробностите на каквото и да било, извън границите на собственото му нетърпение. По онова време му дадох отговор – искаше ми се да го окуража; нещото, за което бе се досетил, привлече и моя интерес; пък и може би се надявах, че тъй ще ме забележи. Веднъж, надвечер, звуците от обикалящите стъпки, от които къщата проскърцваше, отекнаха в стаята ми – с вид на човек, възнамеряващ да изрече нещо банално и просто, Ходжа запита: „Защо съм, какъвто съм?“ В желанието си да го поощря, отговорих.

След като отговорих, че не знам защо е такъв, какъвто е, припряно допълних, че те там често си задаваха този въпрос, задаваха си го ежедневно и все по-често. В момента, докато го изричах, няхах предвид никакъв конкретен пример, никаква идея, нищо, което би подкрепило думите ми – едничкото ми желание бе да отговоря, както желаете, на въпроса, вероятно, защото инстинктивно усещах, че подобна игра ще му допадне. Изненада се. Гледаше ме с любопитство и настоя да продължа; когато се умълчах, не прояви нетърпение, пожела да повторя всичко значи, те също си задават този въпрос? Забелязвайки, че се усмихвам и забавлявам, моментално се разгневи – не задавал въпроса, понеже те си го задават, задал го е на себе си, без и понятие да има, че те си задават същия въпрос, пък и изобщо не го интересувало какво вършат те. Подир малко с необичаен тон рече:

– Имам усещането, че някакъв глас продължително ми напява нещо в ушите.

Този певец до ухото му го подсетил за покойния му баща – преди

смъртта си и той си имал подобен певец, само дето песните му били различни.

– Моят повтаря един и същи напев – каза той, но тутакси, сякаш се бе засрамил, додаде: – Аз съм, какъвто съм, аз съм, какъвто съм, ей!

Аха да прихна, ама се въздържах. Ако това беше приятна шега, трябваше да се размее и той; не се размях; но се усети, че е на ръба на комичното. Дадох му да разбере, че отчитам и комичността, и историята с напева, понеже този път аз имах нужда да продължи. Подхвърлих, че би трябвало да приеме сериозно историята с напева; певецът, който му пееше на ухото, естествено, не бе друг, а самият той. Усетил подигравка в думите ми, кипна – и той прекрасно го знаел; единственото, което го стъписвало, било защо споменатият глас повтаря думите!

От отегчение – не че го изрекох, разбира се, но съвсем откровено го мислех: знаех не само от собствен опит, а и от братята и сестра си, че резултатите от отегчението при децата-егоисти бяха или продуктивни, или пък глупави. Отвърнах му, че трябва да го вълнува не причината, а смисълът на напева. Тогава ми хрумна, че може и да полудее в тази пустота; самият аз, докато го наблюдавах, се освобождавах от отегчението на безнадеждието и боязънта. Може би този път наистина му се възхитих; стори ли го, значи в живота и на двама ни този път щеше да се случи нещо реално.

– Какво да направя в края на краищата? – попита, обладан от безизходица.

Отговорих му, че трябва да мисли защо е такъв, какъвто е, но не го изрекох като съвет; защото отговорът на този въпрос бе у самия него, аз не можех да му помогна. Подметна подигравателно:

– Какво да направя в края на краищата, в огледалото ли да се гледам?

Беше ясно – не се е успокоил. Не бързах с отговора, вероятно пре-мислях. Повтори:

– Какво, в огледалото ли да се гледам в края на краищата?

Вбесих се – доникъде, казах си, няма да стигне Ходжа, нищо няма да узнае за себе си. Искях да го забележи, идеше ми открито да му заявя, че без мен нищо няма да измисли, ала ми липсваше смелост; казах му с най-безчувствения си вид да върви да се гледа в огледалото. Не, не смелост ми е липсвала, просто не съм бил в настроение. Вбеси се, на излизане тръшна вратата и изкрещя: бил съм глупак.

Когато след три дни подхванах същата тема и забелязах, че има желание да говорим за „тях“, прищя ми се играта да продължи; беше

обнадеждаващо, колкото ѝ да е, мисълта му щеше да е ангажирана. Казах му, че те се гледаха в огледалата и го правеха много по-често от тукашните хора. Не само дворците на крале, принцеси и благородници, а и домовете на простолюдието са пълни с грижливо обрамчени, окачени по стените огледала; но не единствено по тази причина просто те са ни изпреварили в тая работа, защото непрекъснато мислят за себе си.

– В коя работа? – попита ме той със смайващо любопитство и простодушие.

Стори ми се, че е повярвал на всичко, ала след миг се подсмихна и рече:

– Значи от сутрин до вечер се гледат в огледалата!

За пръв път се присмя на онова, което бях изоставил в родината. Ядно затърсих подходящите думи, които да жегнат сърцето му и внезапно, без да го мисля, без да го вярвам, изрекох, че самият той вече можеше да разсъждава що за човек е, само че му липсва смелост да го направи. Испитах наслада, като видях как оскърбено, точно както желях, се сгърчи лицето му.

Само че си платих прескъпо за тази наслада. Не защото ме заплаши, че ще ме отрови; а защото след няколко дни пожела да демонстрирам смелостта, каквата на него, както съм бил заявил, му липсвала. Първоначално се постарях да обърна всичко на шега; шегата бе, че колкото с гледане в огледалата, толкова и с размисъл, можеш да проумееш що за човек си; избълвал съм онези думи, за да го ядосам; ала явно не ми повярва: заплаши ме, че не докажа ли своята смелост, ще намали дажбата ми и отгоре на туй ще ме заключи в стаята – да съм опишел чрез размисъл на лист хартия какъв съм; искал да види как става тая работа и доколко съм куражлия.

5.

Като начало в няколко страници описах великолепните дни, които изживяхме с братята и сестра ми, с мама и баба в имението ни в Емполи. Знам ли по каква причина избрах да разкажа тъкмо тия неща, та да разбере защо бях такъв, какъвто бях; може би заради копнежа да се потопя наново във великолепните дни, които бях изгубил; пък и след като в яда си избълвах ония неуместни думи, Ходжа здравата ме притисна, тъй че бях принуден, както и правех в момента, да измислям неща, в които читателят да повярва, а чрез подробностите да се опитам да предизвикам у него наслада. Първоначално обаче творенията ми не се харесаха на Ходжа – били неща, които всеки, стига да се размисли, би могъл да напише, смяташе, че подобни представи изникват, докато размишляваш пред огледалото, пък и не олицетворяват смелостта, която, нали тъй го бях рекъл, Ходжа не притежава. След като изчете какво съм изпитал по време на лов, когато – бяхме тогава с баща ми и братята ми, – пред мен внезапно изникна алпийска мечка, с която дълго се гледахме очи в очи, както и преживяванията ми по повод смъртта на любимия ни файтонджия – издъхнал в постелята си, – стъпкан преди това от собствените си коне пред очите ни, Ходжа отново повтори предишните си думи – всеки би могъл да напише подобни неща.

Отвърнах му, че хората там не са постигнали нещо повече от хората тук – преувеличавах, понеже бях ядосан, но Ходжа не би трябвало и да очаква друго от мен. Ала той не ме слушаше; от страх да не ме заключи в стаята, продължих да записвам историите си. Ето как за два месеца паметта ми с удоволствие и с горчивина изрови цял куп подобни, но за сметка на това тъй приятни докато си ги припомнях, дреболии; възстанових и изживях всичко добро и лошо, сполетяло ме преди пленяването – накрая открих, че тази работа ми доставя удоволствие. Вече нямаше нужда Ходжа да ме принуждава да пиша; всеки път, щом възкликнеше, че това не е онова, което иска, аз преминавах към друга история, към друг спомен, който предварително си бях наумил да опиша.

Трябваше да измине доста време, докато забележа насладата, с която Ходжа изчита моите писания и зачаках сгоден случай да го привлека към тази дейност. За да го подготвя, споделих някои случки от детския си опит – разказах му за ужаса на една безкрайна, безсънна нощ и за близостта, която изпитвах към своя приятел от детството, с когото се

бяхме приучили да мислим за едно и също в един и същи миг, за изживения ужас, когато той умря – боях се да не сметна и себе си за мъртъв и да не ме погребат жив заедно с него. Знаех, тези неща ще му допаднат! Малко по-късно се осмелих да му разкажа и един свой сън: докато ме напуска, тялото ми се споразумява с моя двойник – лицето му не се вижда в мрака – да се обединят против мене. По него време Ходжа твърдеше, че отново и все по-натрапчиво чува онзи смешен напев. Забелязвайки, че сънят ми му е оказал желаното от мен въздействие, настойчиво го убеждавах да пробва да пише такъв тип неща. Хем за да се избави от безкрайното чакане, хем за да открие истинската разграничителна линия между себе си и глупаците. Понякога го привиквах в двореца, но нямаше никакво обнадеждаващо развитие. И в началото с доста превземки, а сетне, поради моята неотстъпчивост, със забележимо притеснение и охота реши да опита. Понеже се боеше да не изглежда смешен, дори се пошегува:

– Е, какво, така както двамата заедно пишем, двамата заедно ли ще се гледаме в огледалото?

Това „заедно пишем“ изобщо не ме наведе на мисълта, че ще пожелае да сме заедно на една маса. Надявах се, щом пропише, аз пак да се върна към безгрижната свобода на ленивия роб; лъгал съм се. Трябвало да пишем настанени един срещу друг на масата – само така сме щели да се справим с опасните теми, пред които умовете ни нехаят, само така сме щели да предадем един другиму усещането за труд и ред. Въпросът всъщност бе другаде, знаех го – боеше се да остане сам, боеше се да се почувства самотен в своите разсъждения. Проумях го, когато, настанявайки се пред празния лист, си замърмори под нос, ама така, че да чувам; очакваше предварително одобрение на онова, което възнамеряваше да напише. Едва нахвърлил няколко изречения, той с желание и едновременно с напомняща детинското простодушие оскъдна гордост ми ги показваше – заслужава ли си да се пишат подобни неща? Отговарях, естествено, утвърдително.

Ето как само за два месеца научих за живота му толкова, колкото не бях успял да науча за единайсет години. Семейството му живеело в Одрин, град, който посетихме след време с падишаха. Баща му починал доста рано – не бе сигурен дали помни лицето му. Майка му била работлива жена. По-късно се омъжила повторно. От първия си съпруг имала момче и момиче. От втория – четири момчета. Този, вторият, бил юрганджия. Братът, който най-силно желал да учи, бил, разбира се, самият Ходжа. Научих, че от всичките братя той бил най-умният, най-

способният, най-силният; и най-справедливият. Спомняше си с отвращение за братята, не и за сестра си, и не бе напълно уверен дали трябва да се докосва до тази тема. Окуражих го, сякаш още тогава съм предусещал, че по-нататък ще възприема и стила му, и житейската му история като свои. Имаше нещо, което ми допаднаше в неговия изказ и поведение, нещо, което исках да усвоя. Човек трябва да обича избрания начин на живот точно толкова, колкото претенции ще му предяви подир време; и аз го обичам. Смяташе, естествено, всичките си братя за глупаци; търсели го единствено, за да му искат пари; той обаче се отдал на учението. Бил приет в медресето²⁷ „Селимие“, а когато го завършвал, го наклеветили. Не се върна никога към тази тема, както никога не обели и дума за жени. Като начало описа как веднъж бил на път да се ожени, после ядно накъса листата. Онази нощ валише противен дъжд. Първата от няколко ужасни нощи, които ми предстояха. Той успя да ме нагруби и след като призна, че всичко написано дотук е лъжа, отново се захвана за работа. Изкарах две денонощия без сън, тъй като настояваше да сеядя срещу него и да пиша. Не хвърляше и поглед към моите писания; сеядя на срещуположната страна на масата и описвах все същите познати неща, без да напругам въображението си, като междуременно скришом го наблюдавах.

Върху скъпата и снежнобяла хартия, донесена само преди дни от Изток, всяка сутрин изписваше надслова „Защо съм, какъвто съм?“, ала под този надслов не следваше нищо по-различно от разсъжденията защо другите са долни и глупави. Разбрах, че след смъртта на майка му се отнесли с него несправедливо, че с малкото наследени пари заминал за Истанбул, присъединил се по някое време към едно теке²⁸, но го напуснал, след като проумял, че там всички до един са подлещи и лицемери. Поисках да разкаже малко повече за премеждието си в текето; сметнах, че щом е успял да се освободи от тях, Ходжа е постигнал съществен успех – разграничил се е от останалите. Когато му го изтъкнах, побесня и изрече, че проявявам любопитство с едничката цел някой ден да се възползвам от грозните подробности в негова вреда; било ми в повече и това, дето съм го научил досега, а стремежът ми да разбера подробности от тоя род тук той използва вулгарен, свързан с нагона израз бил твърде съмнителен. Сетне надълго ми заразправя за сестра си Семра, подчертавайки добротата ѝ и проклетията на съпруга ѝ, както и мъката, която

27. Мюсюлманско училище. – (Бел. прев.)

28. Молитвени домове с жилища за дервишите, мюсюлмански манастири. – (Бел. прев.)

изпитвал, понеже не я е виждал от години, ала забелязвайки интереса ми, отново прояви мнителността си и смени темата: как, след като дал последните си пари за книги, дълго не се занимавал с друго, освен с четене, как по-нататък понамирвал тук-таме работа като писар, докато разкрил колко безчестни са хората; внезапно се сети за Садък паша – наскоро от Ерзинджан бяхме получили известие за смъртта му. Със Садък паша се запознал тъкмо по онова време и веднага го впечатлил с интереса си към науката; пашата го уредил да преподава в началното училище, но всъщност бил глупак. Една вечер, беше към края на двумесечната му работа, съжали за всичко написано и го нахъса. Ето защо сега, когато чрез силата на въображението си възстановявам неговите писания и своето минало, аз без всякакъв страх се отдавам на детайлите, които толкова ми допадат. Със сетното останало му възмущение написа някои неща, които определи като „Глупаците, които отлично познавах“, но се ядоса всички тия писания нямало да го отведат доникъде; не бил узнал нищо ново; не знаеше и сега защо беше, какъвто беше. Бил съм го измамил, бил съм го принудил напусто да разсъждава за неща, които не желал да си припомня. Щял да ме накаже.

Незнайно защо думата „накаже“, напомняща първите ни съвместни дни, се връза по онова време в съзнанието му. Понякога ми се струваше, че му вдъхвам кураж като един послушен, благоразумен страхливец. Реших, подхванан ли пак темата за наказанието, да му се опълча. Известно време Ходжа сновеше нагоре-надолу из къщата, докато окончателно му додея да си припомня. Сетне спря отново пред мен и заяви, че би трябвало да запишем основната идея: така, както човек наблюдава своя външен вид, вглеждайки се в огледалото, по същия начин би могъл да открие и своето естество, наблюдавайки дълбините на собствените си размисли.

Блестящата аналогия развълнува и мен. Тукатси се настанихме от двете страни на масата. Този път, макар и полуиронично, изписах в началото на страницата: „Защо съм, какъвто съм?“. И се впуснах в един детски спомен, свързан със стеснителността ми, понеже той, така ми се струваше, бе характерна моя личностна особеност. Когато изчетох писанията на Ходжа, жалващ се пак от чуждата лошотия, ми хрумна идея, сторила ми се в онзи момент значима, и вметнах, че Ходжа би трябвало да опише и собствената си лошотия. По онова време, след като бе изчел моите неща, той ми каза, че не е страхливец. Противопоставих му се; да, не беше страхливец, само че и той, като всеки друг, притежаваше отрицателни черти и бе достатъчно да се вгледа в тях, за да открие себе си.

Нали аз бях постъпил така, а той желаше да бъде като мене; ядоса се, че бях забелязал това му желание, ала се въздържа и в стремежа си да бъде умерен, каза: лоши са останалите, е, не всички, разбира се, но по-неже повечето хора са несвършени и настроени отрицателно, всичко е невярно. На това отгоре заяви, че съм бил против него, след като твърдя, че самият той трябвало да осъзнае лошите си черти, които не бяха никак малко. Нагло добавих, че Ходжа е много по-лош от мен.

Ето така започнаха онези комични и ужасяващи лоши дни! Седнех ли пред масата, той ме връзваше за стола, настаняваше се отсреща и ми нареждаше да пиша, каквото си пожелаеше; само че какво – не знаеше и самият Ходжа. Вълнуваше го единствено аналогията – така, както човек наблюдава външността си в огледалото, по същия начин би трябвало да наблюдава и вътрешността си – своя разум. Знаел съм как да го постигна, но съм криел от него тайната. В очакване да опиша тази тайна, Ходжа се настаняваше срещу мен, а аз изпълвах листовете с истории, преувеличаващи моята лошотия: така, преувеличавайки, с удоволствие описвах дребните си детински кражби, лъжите от ревност, интрижките, които правех, за да ме обичат повече от братята и сестра ми, плътските си прегрешения. Изчиташе ги с интерес, с боязън и със странна наслада, която ме смайваше, сетне ядът му нарастваше и започваше прекомерно да ме тормози. Вероятно това бе своеобразен бунт, не му се щеше да се примири с лошотията в моето минало, която, предсещаше, щеше се превърне в негова собствена. Беше започнал да ме удря в буквалния смисъл на думата. Прочетеше ли за някое мое прегрешение, казваше „ти си безчестен“ и с гняв, примесен с насмешка, ме първаше с юмрук по гърба; нещо повече, неуспял да се въздържа, дори ме шамароса. Вероятно всичко това го вършеше поради явното притеснение, че от двореца все по-рядко го търсят, а той така и не смогваше да се убеди, че ще изнамери нещо по-завладяващо от моята и от собствената си персона. Но, докато все повече се вгълбяваше в моите прегрешения и докато все повече ми налагаше детинските си наказания, аз все повече се изпълвах със странна увереност – бях започнал да мисля, че за първи път го държах в ръцете си.

Веднъж, след като доста ме поизмъчи, забелязах, че изпита жал към мене. Неприятно чувство, примесено с отвращението, което изпитва човек към по-нискостоящ от него; схванах, че е така, защото вече не спираше да ме гледа без чувство на отвращение.

– Време е да напиша нещо – каза. – Твоите писания не са ми нужни – уточни той, защото, докато седмици наред описвах своите

недостойнства, Ходжа единствено наблюдаваше.

Каза, че трябва да се измъкнем от къщата, все повече потапяща се в печал, и да се поразтърпим, да отскочим, примерно, до Гебзе. Надяваше се да се захване пак с астрономията, да напише по-задълбочен, трактат за живота на мравките. Щом забелязах, че е на път да изгуби цялото си уважение към мен, аз се сепнах и съчиних нова, дълбоко унижаваща ме история, само и само да задържа интереса му. Изчете написаното с увлечение и наслада – този път дори не се ядоса; усещах единствено интереса му – желяше да проумее как е устроен един толкова лош човек. Вероятно по онова време реши завинаги да си остане какъвто бе. Като прекрасно съзнаваше, естествено, че това е част от играта. Този ден бях разговарял с него като с придворен шут, който е наясно, че не го броят за човек; опитах се да насърча постепенно нарастващия му интерес – какво толкова ще загуби, ако преди отиването си в Гебзе, нахвърли някои неща, свързани с него и с лошотията му, та да проумее как съм станал такъв, какъвто бях! Пък и не бе необходимо написаното да отговаря на истината или да му се хваща вяра. Стореше ли го, щеше да проумее какво представляват хората като мене; и някога би могъл да се възползва от това си познание! Най-накрая, понеже не успя да устои на собственото си желание и на моята словоохотливост, заяви, че на следващия ден ще опита. Не пропусна обаче да вметне, че го прави по собствено желание, а не защото вярва в глупашките ми игри.

Следващият ден се превърна в най-забавния ден от моето пленничество. Вече не ме връзваше за стола, ала цял ден, настанил се насреща му, с удоволствие наблюдавах как постепенно се превъплъщава в друга личност. Първоначално дотолкова бе убеден в сътвореното, че дори не изпита желание да напише отгоре на листа смешното „Защо съм, какъвто съм?“. Сетне, като търсецо забавната лъжа хлапе-шегобиец се претори, че е напълно уверен; с крайчеца на окото си отбелязвах как още е в плен на своя самоуверен свят. Тази безсмислена убеденост обаче не трая дълго; не трая дълго и престореното чувство за вина, прекалено показно симулирано пред мен. Престорената подигравателност за кратко време се превърна в безпокойство, в реална игра; Ходжа, който, макар и неискрено, играеше на виновен, се подплаши до полуца. Тутакси зачеркна написаното, без да ми го показва! Но продължи, понеже желанието бе овладяло душата му, а и се срамуваше от мен – така мисля. Ако беше направил първото, което му хрумна – да се надигне веднага от масата, – може би щеше да се спаси, без да нарушава спокойствието си.

Следващите няколко часа наблюдавах бавната развързка.

Нахвърляше нещо самообвинително, после го скъсваше, без да ми го покаже, и всеки път започваше отначало с надеждата, че ще открие изгубеното, а сякаш още повече губеше и вярата в себе си, и себеуважението. Щеше да ми покаже ония прословути неприятни изповеди; когато се стъмни обаче, не видях и дума от писанията, които душа давах да прочета, беше ги накъсал до едно – Ходжа изцяло бе изчерпал енергията си. Когато укоризнено ми се разкрещя, че това е само игра на някакъв гаден неверник, вярата му в себе си бе толкова немощна, че му отвърнах достатъчно нагло – казах, че ще свикне със своята лошотия, тъй че няма какво толкова да се измъчва. Вероятно за да не се подчини на погледа ми, напусна къщата, прибра се по никое време, пропилата се в тялото му миризма ми подсказа, както и бях предполагал, че е ходил в оная къща и се е въргалиял с ония вулгарни жени.

На другия ден следобед, за да го подтикна към работа, казах на Ходжа, че е достатъчно силен и че незначителните игри от тоя род не биха могли да го наранят. Нали вършехме тази работа не за запълване на времето, а за да проуедем нещо, та накрая да разбере защо глупаците, както ги наричаше, са такива. Пък и да се опознаем един друг не бе ли достатъчно притегателна работа? И продължих – магията, че познаваш някого до най-незначителните подробности завладява човека, както кошмарният сън.

Той пак се върна на масата, подтикнат не толкова от моите думи, които прие със сериозността, с която би приел шотовщините на някое дворцово джудже, колкото от дневната светлина, която го изпълни с увереност. Вечерта, надигайки се от масата, вярваше в себе си повече, отколкото предния ден. Съжалих го, когато през нощта отиде пак при ония жени.

Така, всяка заран сядаше пред масата с надеждата да навакса загубеното предишния ден, премисляше какво би измъкнал от предстоящите за описване през деня прегрешения и вечерта се надигаше, струпвайки върху масата още малко от оставащото му в наличност. Вече не презираше мен, понеже презираше себе си; струваше ми се, че най-сетне съм открил усещането за равенство помежду ни, което, въобразявах си, съществуваше в първите ни дни, прекарани заедно; бях предоволен. Тъй като се притесняваше от мен, бе заявил, че не е задължително да сядам на масата; това бе добър знак, ала гневът ми, натрупал се през годините, нямаше спирачка. Жадувах да си отмъстя, да премина в атака; и аз като него бях изгубил мярата: успеех ли още мъничко да подсиля съмненията му в себе си, успеех ли предпазливо да го унижа, изчитайки част от

изповедите му, грижливо укривани от мен, аз се надявах, че робът вече щеше да бъде той, не аз, лошият вече щеше да бъде той, не аз. Всъщност признаците за това бяха налице – от време на време усещах как иска да бъде абсолютно сигурен дали не му се подигравам; като всички слаби хора, изгубили доверие в себе си, и той беше почнал да чака моето одобрение; все повече се интересуваше от мнението ми по незначителни, ежедневни въпроси – как мисля, добре ли му стоят дрехите, подходящо ли е отвърнал на еди-кого си, намирам ли за добър ръкописа му? Понякога, за да не се откаже от играта, изпадайки в безнадеждност, принизявах себе си, хем за да се успокои. Погледът му изразяваше: „Ах, ти, хитрецо!“, но вече не ме налагаше с юмруци; сигурен бях – смяташе, че самият заслужава юмрук.

Прелюбопитен бях да узная какво представляваха изповедите, разкриващи степента на самопрезрение у Ходжа. По онова време, поради навика си да го принизявам, не открито, а само пред себе си, смятах, че изповедите му представляват най-обикновени, необосновани прегрешения. Сега, когато се мъча да представя достоверно миналото си и си казвам, че трябва да пресъздам в детайли една-две изповеди, от които не успях да прочета нито ред, не намирам никакво прегрешение, подходящо на Ходжа дотам, че да наруши равновесието в моята история и в живота, който си фантазирах. Предполагам обаче, че всеки в моето положение би могъл наново да се изпълни с доверие към себе си – държа да кажа, че принудих Ходжа неусетно за него самия да стигне до откритие и разбулих неговите, и на такива като него, слаби страни, макар и не толкоз отчетливо и открито! Във всеки случай съм си мислел: не са далеч дните, когато ще съсия не само него, но и хората като него; ще ги съсия, доказвайки собствените им прегрешения – читателите на моята история вече схващат, надявам се, наложителността да науча от Ходжа точно толкова, колкото той научи от мене! Вероятно сега разсъждавам така, понеже остарявайки, много повече търсим симетрията, дори в повествованията. Изпитвах нужда да разпаля у себе си екзалтацията на натрупаната през годините омраза. И в мига, когато достатъчно се самоунижи, щях да принудя Ходжа да приеме моето превъзходство, моята независимост, след което нагло щях да поискам документ за освобождаването си. Представях си как ме освобождава без всякакви възражения и обмислях детайлите на бъдещата си книга, в която, след като се завърна в родината си, ще опиша приключенията си и турците. Колко лесно бях изгубил мярката! Вестта, която ми съобщи една сутрин, промени всичко.

В града пламнала чума! В началото не повярвах, понеже го изрече тъй, сякаш ставаше дума за някой далечен град, а не за Истанбул; запитах го как е чул новината и поисках да узная подробности. Били забелязали, че броят на мъртвите нараства, та се досетили, че явно става дума за болест! Надявах се да не е чума, разпитах го за симптомите на болестта. Ходжа ми се усмихна – не би трябвало да се интересувам, разболея ли се, нямало как да не го разбира, щом прекарам три дни с температура. Под ушите, по подмишниците и по корема се образували отоци, жлезите се възпалявали, идвала високата температура; после раните се пукали, после от белите дробове изригвала кръв, а умиращите кашляли като туберкулозни. Добави, че умирали по двама-трима във всеки квартал. Притеснено попитах за нашия – о, че как тъй не съм чул, с висока температура, стенички, бил починал майстор-зидарят, дето се беше изпокарал със съкварталците, понеже децата омиаха ябълките в градината му, а кокошките влизаха в нея през дуварите. Чак сега разбрали, че е починал от чума.

И пак не ми се искаше да повярвам; във всичко бе толкова обичайно, минавачите под прозореца ми тъй спокойни, а аз като че ли се нуждаех, повярвам ли в реалността на чумата, някой да сподели моята паника. На следващата сутрин, веднага щом Ходжа тръгна за школото, изскочих на улицата. Потърсих местните помюсюлманчени италианци, с които се знаех от единайсет години. Единият, новото му име бе Мустафа рейс²⁹, бе отскочил до корабостроителницата; другият, Осман ефенди, въпреки че тропях по вратата така, сякаш я блъсках с юмурици, отпърво не ме покани, казал на слугата да ми предаде, че не си е вкъщи, ама не издържа и когато вече си тръгнах, ме повика. Как съм можел да питам дали наистина има чума? Не съм ли забелязал носилките с мъртвците по улиците? После каза, че съм уплашен – личало си по лицето ми, страхувал съм се, понеже все още съм се уповавал на християнството; човек, ако искал тук да бъде щастлив, трябвало да стане мюсюлманнин, ала преди да се затвори във влажната тъмнина на къщата си, нито ми стисна ръката, нито ме докосна. Беше време за намаз и когато видях струпалите се в джамийските дворове хора, уплашено забързах към къщи. Бях обзет от оглупяването и от объркването, които завладяват човек в мигове на нещастие. Бях сякаш забравил миналото си, паметта ми бе избледняла, а аз бях като парализиран. Когато зърнах в квартала ни хора с носилка, нервите ми се опнаха до крайност.

29. В случая означава капитан – едно от значенията на думата. – (Бел. прев.)

Ходжа бе се прибрал от школото, забеляза състоянието ми и усетих, че това го израдва. Аз обаче се вбесих – видях как нараства самоувереността му, понеже ме смяташе за страхливец. Реших да го избавя от безсмислената надменност на неговото безстрашие опитах да овладее вълнението си и му разказах, каквото си спомнях от сцените с чумата у Хипократ, Тукидид и Бокачо, обясних му, че болестта се смята за заразна, но думите ми не постигнаха никакъв друг ефект, освен, че ме презря още повече. Той не се боял от чумата, понеже болестта е предопределена от Аллах, било ли му писано на човек да умре, щял да умре; поради тази причина било безсмислено да се опитваш да се затваряш вкъщи и да прекъсваш връзките си с външния свят или пък да бягаш от Истанбул, каквито бяха моите, изпълнени със страх, брътвежи. Ако ни е писано, смъртта щяла да ни открие и там. Защо съм се страхувал? Заради онези ли мои прегрешения, които с дни бях описвал? Попита и се усмихна; очите му блестяха обнадеждено.

Не разбрах вярва ли, или не вярва в това, което говори чак до деня, когато се изгубихме един друг. Бях за миг се уплашил от дързостта му, но после ме обзе тревога, щом се досетих за нашите беседи на масата, за ония опасни игри. Непрекъснато връщаше разговора към прегрешенията, които описвахме, настанили се един срещу друг, и ми внушаваше тщеславно една и съща мисъл, което ме изкарваше от равновесие – щом толкова се боя от смъртта, не бих могъл да надмогна прегрешенията си, които възнамерявах смело да опиша. А смелостта, която съм проявил, разкривайки собствените си вини, била резултат на най-обикновено безочие! Между впрочем, Ходжа грижливо разнищваше и най-незначителното прегрешение, понеже през ония дни чувстваше особена нерешителност. Сега вече се бе успокоил, безграничното безстрашие, с което посрещаше чумата, го бе накарало с умиротворена душа да повярва в невинността си.

Отвратен от тия му приказки, на които глупашки се доверявах, реших да му се опълча. Най-простодушно му разгълкувах, че причината за неговия кураж не се корени в умиротвореността на душата му, а в незнанието му, че смъртта е на прага. Разказах му как можем да се предпазим от нея, заизреждах: болните от чума не бива да се докосват, мъртвите трябва да се погребват в пълни с вар ями, общуването между хората трябва да се сведе до минимум, Ходжа не бива да посещава многолюдното школо.

Последните ми думи го подсетиха за нещо по-страшно и от чумата! На другия ден следобед той протегна ръце към мен, съобщавайки ми, че

се е допирал до децата едно по едно и щом зърна ужаса ми и нежеланието ми да ме докосне, се приближи към мен и ме прегърна с огромно удоволствие; идеше ми да изкрещя, но както се случва в сънищата, да изкрещя не успях. А Ходжа с подигравателен тон, схванах го покъсно, ми заобяснява как щял да ме научи на безстрашие.

6.

Все не успях да овладеем тъй нареченото от Ходжа безстрашие, а чумата се разпространяваше неудържимо. Вярно е, че не бях притеснен, колкото през първите дни. Бях се сврял в стаята като болна, прикована към постелята жена, а търпението ми да зяпам дни наред през прозореца бе се изчерпало. От време на време изскачах от къщи, вървях като замаян из улиците и наблюдавах пазаруващите из чаршията жени, увлечени от работата си в дюкяните занаятчии, мъжете, сбрали се в кафенетата, след като са погребали близките си – опитвах се да привикна с чумата. И донякъде може би щях да привикна, ама Ходжа не ме оставяше на мира.

Всяка вечер протягаше към мен ръцете си, за които твърдеше, че са докосвали цял ден различни хора. Не помръдвах. Нали се вцепенявате, когато пробуждайки се откриете, че по вас пълзи скорпион, е, нещо такова беше! Пръстите му не приличаха на моите; докато безчувствено ги прокарваше по мен, Ходжа питаше:

– Страхуваш ли се?

Не помръдвах.

– Страхуваш се. Защо се страхуваш?

Понякога ми идеше да блъсна ръката му и да го ударя, ала знаех – това ще го разгневи повече.

– Нека ти обясня аз каква е причината за твоя страх. Страхуваш се, защото си виновен. Страхуваш се, защото си затънал в грях. Страхуваш се, защото ми вярваш повече, отколкото аз на тебе.

Каза, че трябвало да седнем от двете страни на масата и да напишем по нещо. Сега бил моментът да напишем защо бяхме такива, каквито бяхме. В крайна сметка пак описа единствено защо другите бяха такива, каквито бяха. За първи път гордо ми показа сътвореното. Вероятно очакваше да приема най-смирено прочетеното, но незнайно защо не успях да прикрия отвращението си и рекох на Ходжа, че по този начин само приравнява себе си и глупаците и че ще умре преди мен.

Тогави ми се струваше, че това прорицание ще е най-въздействащият ми аргумент. И още – припомних десетгодишните му усилия, годините, които бе отдал на космографската си теория, нескончаемите наблюдения на небето с риск да си повреди очите, дните, в които не вдигаше поглед от книгите; този път аз не го оставих на мира; разкрих му колко

глупаво би било да си иде нахалост, вместо да се предпази от чумата и да живее. Думите ми успяха да умножат едновременно и неговите страхове, и моите наказания. Когато пък той изчете моите писания, усетих как, макар и неохотно, като че ли си възвръща поизгубеното уважение към мен.

През ония дни, за да забравя тежката си участ, изпълвах страниците с щастливите сънища, които виждах, докато спях – не само нощем, а и следобед. Пробуждах се и за да забравя всичко, с усърдие описвах съновиденията си, в които действие и смисъл бяха взаимнообвързани, като търсех по-поетичен изказ: между дървесата в гората край къщата ни живееха пазителите на тайните – от години копнеехме да ги разгадаем – и стига да се престрашиш, стига да навлезеш в тъмния лес, би могъл да се сприятелиш с тях; докато спяхме спокойно в чистите си и хладни постели, ние прехвърляхме в умовете си хилядите нещица, които трябваше да бъдат изучени и изживени, разпознавахме ги едно по едно, без изобщо да ги тълкуваме, а нашите сенки така и не се стопяваха по залез слънце; хората от картините, които сътворявах в сънищата си, красивите триизмерни хора прекрочваха рамките на картините и се смесваха с нас; майка, татко и аз сглобявахме стоманени механизми, които да вършат нашата работа вместо нас...

Макар да усещаше, че тия сънища бяха дяволски клопки, които ще го вкарат в тъмнината на безсмъртното познание, Ходжа продължаваше да ме разпитва, въпреки че след всеки въпрос губеше частица от своята вяра. Какъв беше смисълът на тези глупави сънища и действително ли бях ги сънувал? Така, най-напред за него направих това, което подир години двамата заедно щяхме да правим за падишаха; направих умозаклучения за нашето бъдеще въз основа на сънищата ни – съвсем очевидно бе, че както от чумата, човек няма къде да избяга и от науката, зарази ли се веднъж от тая болест; а че Ходжа бе заразен от тая болест, не бе никак трудно да се установи; и въпреки всичко човек не можеше да не прояви любопитство към сънищата на Ходжа! Изслушваше ме, без да крие сарказма си, но не прекаляваше с нападките си, понеже, задавайки ми своя въпрос, ще не ще, се налагаше да прекърши гордостта си; пък и бях забелязал, че заговоря ли, слушаше с интерес. Виждайки, че демонстрираното от Ходжа хладнокръвие по отношение на чумата се беше пропукало, си казах, без да подценявам и собствения си страх от смъртта, че така или иначе, съм се избавил от самотата на страха. За което, естествено, си плащах с нощния тормоз, ала все пак разбирах, че усилията ми не са били напразни: докато протягаше ръцете си към мен, аз му

натяквах, че ще умре преди мене, че безстрашни са невежите, че ръкописите му ще си останат недовършени, че сънищата ми, за които бе прочел през деня, са изпълнени с щастие.

Но не моите думи, а нещо съвсем друго преля чашата. Един ден у дома дойде бащата на негов ученик от школото. Изглеждаше безобиден човечец, живеел в нашия квартал. Аз, оттеглил се като ленива котка в един ъгъл на къщата, слушах – разговаряха дълго за разни неща. Накрая гостът изплю камъчето: братовчедка му по бащина линия била останала вдовица – в края на миналото лято мъжът ѝ паднал от покрива, докато го пренареждал. Веднага се явили неколцина кандидати, ала нашият гост се сетил за Ходжа, понеже знаел от съкварталците за приеманите от него сватовници. Ходжа се държа неочаквано грубо: каза, че не желае да се жени, а дори и да желаел, не би взел вдовица. Тогава нашият гост му припомни как Мохамед за първа своя жена е взел Хадиджа, без да го притеснява вдовството ѝ. Ходжа отвърна, че е чувал за братовчедка му, само че тая вдовица не може да стъпи и на малкото пръстче на святата Хадиджа. Гостът със странния нос обаче реши да докаже, че и Ходжа не е кой знае каква стока: не че самият го вярвал, ама съседите разправяли, че Ходжа си падал по обратните; то, наблюдаването на звездите, играта с лещите и майсторенето на часовници не са довели никого до нещо добро. С алчността на търговец, хулещ стоката, която ще купи, нашият гост сподели какво още се приказвало из квартала за Ходжа: че бил се хранел на маса като неверниците, а не седнал на пода с кръстосани и подвити под себе си нозе; че прахосвал парите си за книги, които сетне разхвърлял по пода и стъпвал по страниците с името на Пророка; че легнел ли си, се взирал в мръсния таван на къщата до зори и тъй като не смогвал да укроти дявола в душата си, с часове наблюдавал небето; че харесвал единствено момчетата, но не и жените; че аз съм му бил близък, че бил се хранел по време на пости и че ето, заради всичко това, са ни пратили чумата.

След като изпъди госта, Ходжа се разяри – направо изкара една гневна криза. Беше изпитал еднакви чувства с другите, или поне му изглеждаше, че е така и аз реших, че това е краят на неговото хладнокръвие. За да му нанесе решаващия удар, заявих, че хората, които не се страхуваха от чумата, са глупави като този човек. Смути се, но вметна: самият той не се страхувал от чумата. Кой знае защо реших, че го изрече искрено. Беше доста изнервен, чудеше се къде да дене ръцете си и наново подхвана старата песен за „глупаците“, която напоследък бе позабравил. Когато се стъмни, настоя да седнем на масата, в средата, на която

постави запалената от него лампа. Трябвало да пишем.

Досущ като двама ергени, които, за да запълнят безкрайните зимни вечери си гледат я на кафе, я на боб, ние, настанили се един срещу друг на масата, взехме да нахвърляме туй-онуй върху празните листове пред нас. Намирах, че бяхме смешни! Заранта прочетох написаното от Ходжа и открих, че той е по-смешен от мене. Бе пресъздал съм, наподобяващ доста моите сънища, само че сънят беше измислен, не го беше сънувал: били сме братя! Той – в ролята на по-големия брат; аз – изслушващ покорно неговата реч за науката. На другата заран, докато закусувахме, Ходжа ме попита какво мисля за разпространяващите се из квартала слухове, че сме близнаци. Този въпрос ми се поправи, макар и да не поласка особено моето самолюбие; не му отговорих. След два дни той ме събуди посреднощ, за да ми каже, че действително е видял съня, който беше описал. Може и така да беше, само че аз не го удостоих с внимание. И следващата нощ ми призна, че се страхувал да не умре от чума.

Надвечер бях излязъл из улиците, понеже се притеснявах да стоя затворен у дома: в една градина хлапетата, разпръснали по земята пъстрите си обувца, се бяха накатерили по дърветата; бърбещите жени от опашката пред чешмата не спираха да празнословят, докато се изнизвах край тях; чаршията бе изпълнена с купувачи; едни разтърваваха, други зяпаха с удоволствие неколцината биещи се. Опитвах се всячески да се убедя, че чумата бе позагубила от мощта си, ала нервите ми направо се опънаха, когато съзрях да изнасят една подир друга носилките с мъртъвци от двора на джамията „Беззът“ и забързах към къщи. С влизането ми в стаята, Ходжа се провикна:

– Ела да видиш това.

Беше разкопчал минтана си³⁰ – показваше ми една подутинка под пъпа си, едно зачервяване.

– Наоколо гъмжи от насекоми.

Приближих се, огледах внимателно: малко, зачервено петно, лека подутина, като от ухапване на голямо насекомо, защо ли ми го показваше? Страхувах се да доближа още повече лицето си.

– Ухапване от насекомо. Не е ли така? – рече Ходжа и с върха на палеца си докосна подутината. Или пък е от бълха?

Премълчах, не му казах, че никога не съм виждал подобно ухапване от бълха.

Намерих си някакъв повод и до залез слънце прекарах в градината.

30. Къса дреха с ръкави и права яка. – (Бел. прев.)

Усещах, че повече не бива да оставам въщи, ала се чудех къде да ида. Пък и зачервяването действително напомняше ухапване от насекомо, по размер не приличаше на чумен бубон; после обаче ми хрумна друго – вероятно поради това, че се разхождах сред буйно раззеленилите се треви в градината, аз си помислих, че за два дни зачервяването ще понабъбне и ще се разпука като цвете, и Ходжа ще умре сред страдания; може да е било някое едро, обикалящо нощем тропическо насекомо, ама така и не ми дойде наум как се нарича моята илюзорна животинка. По време на вечерята Ходжа се стараеше да изглежда весел, шегуваше се, подтикваше ме и аз да се шегувам – това обаче не трая дълго. Много след като се нахранихме и след като се спусна безветреният, спокоен мрак, Ходжа каза:

– Притеснено ми е. Имам идея. Хайде да седнем на масата и да напишем по нещо.

Вече само така можел да се разсейва. Ала писането не му потръгна. Докато аз спокойно си пишех, той си седеше и ме наблюдаваше с крайчеца на окото си.

– Какво пишеш?

Зачетох му – бях описал как с огромно нетърпение след края на първата ми година в инженерното училище се върнах за лятната ваканция у дома с кабриолет; колко много обичах училището и приятелите си; колко много мислех, колко тъгувах за тях, докато четях край извора книгите, които си бях донесъл за през ваканцията. След кратко мълчание, сякаш решил внезапно да сподели някаква тайна, Ходжа шепнешком попита:

– Все тъй щастливо ли живеят хората там?

Стори ми се, че съжали още в мига, в който ме попита, ала продължаваше да ме гледа с някакво детско любопитство. Шепнешком му отвърнах и аз:

– Аз бях щастлив!

По лицето му се изписа лека, но не плашеща завист. Притеснено заразказва:

В Одрин, когато бил на дванайсет, известно време ходели с майка си и сестра си в лечебницата към джамията „Безъът“; дядо му по майчина линия имал болен стомах. Сутрин майка му оставяла при съседите още непроходилите му братя, взимала Ходжа, сестра му, както и предварително приготвената съдинка с малеби и тръгвали; минавали по засенчен от върби пряк, но вълнуващ път. Дядо му им разправял разни истории. Ходжа харесвал тези истории, но понеже много повече харесвал

лечебницата, току се отскубвал от тях и хуквал да я обикаля. Веднъж, под огромен купол, пропускащ светлината през остъкления си отвор, чул как звучи музиката за душевноболните; и това бил ромонът на водата, на течащата вода; сетне забродил из другите помещения, дето блестящи странни и пъстроцветни шишенца и съдинки; веднъж пък се изгубил, разревал се, заради него обходили стая по стая лечебницата, докато открият стаята на Абдуллах ефенди; понякога майка му плачела, понякога, заедно с дъщеря си, слушала историите на своя баща. После взимали празната съдинка, която били донесли на дядото и преди да се приберат у дома, майка им купувала халва и казвала: „Да я изядем, без да ни види никой.“ На брега на реката, сред върбалаците, те си имали едно място, сядали там, провесвали и тримата краката си към водата; хапвали си, без никой да ги види.

Ходжа млъкна и настъпилата тишина ни обвърза със смътното усещане за братство, усещане, което ни обезпокои. Дълго време Ходжа не се поддаваше на тази тревога. Сетне някой небрежно и шумно затвори тежката врата на съседна къща и той каза: по онова време за първи път почувствал интерес към науката заради болните и заради даряващите ги със здраве пъстроцветни шишенца, съдинки и везни. След смъртта на дядо му обаче повече не стъпили там. И Ходжа не спирал да си мечтае как някой ден, когато порасне, сам ще отиде там, ала една година Тунджа преляла, болните били изнесени от постелите им, стаите на лечебницата се изпълнили с мръсната и мътна вода, която дълго не се оттичала, когато най-накрая се оттекла, хубавата лечебница с години продължила да тъне в неизчистващата се отвратителна и воняща кал.

Ходжа пак се умълча, ала вече не изпитвахме близост един към друг. Беше се надигнал от масата. С крайчеца на окото си следях сянката му, обхождаща стаята, взе настанената в средата на масата лампа, мина зад гърба ми, вече не можех да виждам нито сянката му, нито самия Ходжа; исках да се обърна и да погледна, не погледнах, сякаш бях разтревожен от приближаването на нещо лошо. Подир малко, долавяйки шумоленето от събличането на някаква дреха, се обърнах със страх. От кръста нагоре бе гол – стоеше пред огледалото и внимателно изследваше гърдите и корема си, осветени от лампата.

– Аллах – рече. – Какъв е този оток?

Не промълвих нито дума.

– Ела да видиш това.

Не помръднах от мястото си, а той кресна:

– Ела, ти казвам!

Приближих се боязливо като наказан ученик.

Никога не бях се доближавал толкова до голото му тяло; тази близост не ми харесваше. Първоначално исках да си внуша, че не го доближавах по тази причина, но всъщност си знаех – страхувах се от отока. Разбра го и той. Макар че за да не разбере, бях приближил главата си, бях вперил очи в бубона, в зачервеното място и като един истински доктор мърморех под нос. Най-накрая Ходжа каза:

– Страхуваш се, нали?

Приближих още повече главата си, та да не остане с убеждението, че действително се страхувам.

– Страхуваш се от чумния бубон.

Престорих се, че не съм го чул, готвех се да кажа, че това си беше ухапване от насекомо, вероятно същото странно насекомо, което някога някъде беше ухапало и мен, твар, чието име все ми убягваше.

– Пипни го – разпореи се Ходжа. – Как ще разбереш, без да го пипнеш, пипни ме!

Развесели го това, че не го докосвам. Приблужи до лицето ми пръстите, които бе поразходил по подутината си. Прихна, щом забеляза как погнушено потръпнах, взе ме на подбив, че се плаша от ухапването на някакво си най-обикновено насекомо, ала тая му веселост не трая дълго. Внезапно изрече:

– Страхувам се от смъртта.

Каза го, сякаш говореше за друго; с много повече гняв, отколкото срам; гневът на човек, почувствал се измамен.

– Сигурен ли си, че ти нямаш такъв оток? Съблечи се от кръста нагоре!

Упорството му ме накара да си сваля ризата като дете, изпитващо отвращение към къпането. Стаята беше топла, прозорецът бе затворен, ала отнякъде полъхваше хлад; навярно студенината на огледалото ме караше да потреперам, знам ли. Сторих крачка и излязох извън рамката – бях се засрашил от отражението си. Сега в огледалото виждах лицето на Ходжа отстрани, беше доближил главата си до моето тяло; беше привел към тялото ми оная огромна глава, за която всички твърдяха, че прилича на моята. За миг си помислих, че го прави, за да отрови душата ми; при все, че аз вършех тъкмо обратното – гордеех се от години, че го обучавам. За миг си представих как в светлината на лампата тая безсрамна брадата глава се кани да изсмуче кръвта ми – смешно беше дори че си го помислих! Явно съм обичал страховитите приказки, които бях слушал като дете. Додето си мислех така, усетих върху корема си

пръстите му; изпитах желание да избягам, изпитах желание да стоваря нещо върху главата му.

– Ти нямаш – рече той и мина зад гърба ми, изследвайки подмишниците, врата и ушите ми. – И тук няма. Тебе насекомото не те е ухапало.

Застана до мен, положи ръка на рамото ми. Сякаш бях стар приятел от детството, с когото споделя тайните си. Стисна ме за тила и ме притегли към себе си.

– Ела да се погледнем заедно в огледалото.

Погледнах и в мъждивата светлина на лампата за сетен път се убедих колко много си приличаме. Сетих се как бях завладян от същото усещане при първото ни виждане там, пред вратата на Садък паша. Тогава бях видял някого, който трябваше да съм аз; сега пък мислех, че той трябваше да е някой като мен. Двамата сме били един! Това днес ми изглеждаше като очевидна истина. Бях сякаш с вързани ръце и крака, бях сякаш парализиран. За да се измъкна, сторих рязко движение: бързо прокарах ръка през косата си, сякаш, за да се убедя, че съм аз. Той обаче стори същото, доста сръчно, без да нарушава отразилата се в огледалото симетрия. Имитираше погледа ми, имитираше как държа главата си, имитираше изпитвания от мен ужас – не можех да се примиря, че се гледам в огледалото, но и няхах сила да отвърна очи, завладян от любопитството на страха. После се развесели като дете, което дразни другарчето си, повтаряйки и думите, и движенията му. Изкрещя! Щели сме да умрем заедно! „Каква глупост!“ – помислих си аз. Ама се и уплаших. От всичките прекарани с него нощи, тази бе най-ужасната.

После отиде и по-нататък – от самото начало се боях от чумата, но исках на всяка цена да ме изпита. Така станало и когато ме отведоха при палачите на Садък паша, за да ме убият, както и когато другите забелязаха, че си приличаме; добави после, че владее душата ми; както и преди малко, докато имитираше движенията ми; вече каквото и да съм си помислил, той го знаел каквото и да съм знаел, той вече го мислил! После попита какво мисля за настоящия момент, отвърнах, че нищо не мисля – в съзнанието ми бе само той, – ала той не ме слушаше, защото говореше единствено, за да ме сплаши, не за да научи нещо, говореше единствено, за да се позабавлява със собствения си страх и за да поема и аз част от този страх. Чувствах, че искаше да ми причини нещо лошо, тъй като усещаше самотата си; искаше, така ми се струваше, да ми причини нещо лошо, докато прокараваше ръка по лицата ни, докато държеше да изживея ужаса от магията на тази странна прилика, докато се

вълнуваше повече от мен самия. Струваше ми се, че стиснал ме за тила, той ме бе задържал пред огледалото, защото по някакъв начин душата му в момента не бе готова да стори злина, ала не го смятах за напълно глупав и безпомощен: прав беше – и на мен ми се щеше да изрека или да направя онова, което той изричаше или правеше, завиждах му, защото се задейства преди мен и успя да се позабавлява със страха от чумата и от огледалото.

Въпреки огромния ми страх, въпреки увереността ми, че усещам неща, които никога преди това не бях допускал за себе си, така и не успях да се отърва от усещането за някаква игра. Пръстите, стискащи тила ми, бяха се поотпуснали, но не се отдръпнах от огледалото. След малко Ходжа каза:

– Станах като тебе. Вече познавам твоя страх. Аз станах ти!

Схванах думите му, но сега се опитах да приема за глупаво и детинско неговото прорицание, което, не се и съмнявах, бе една полуистина. Подчерта, че може да вижда света като мен; и отново каза „те“; най-накрая бил проумял как мислят и чувстват „те“. Поприказва известно време, местейки погледа си от огледалото към масата, чашите, столовете, вещите, полуосветени от лампата. После подчерта, че сега можел да говори за неща, за които преди не е говорел, тъй като не ги е виждал, ала аз знаех, че се заблуждава – и думите бяха същите, и вещите. Нов бе единствено страхът му; не, не беше и това; беше формата на преживяване на страха; едва ли бих дал сега понятно описание на тази форма – беше нещо, което, струва ми се, той настаняваше пред огледалото, беше някаква нова игра. Оставим ли настрана играта, той сякаш мимо волята си отново и отново се съсредоточаваше върху червената подутина и току питаше дали е от насекомо, или от чумата.

По някое време каза, че иска нещата да продължат оттам, дето ги бях зарязал. Все още стояхме полуголи, не бяхме се отдръпнали от огледалото. Той щял да заеме моето място, аз – неговото: било повече от достатъчно да си разменим дрехите, той да обръсне брадата си, а аз да си пусна моята. Тази идея направи много по-страховита нашата прилика в огледалото и опъна до крайност нервите ми, когато го чух да казва: тогава, видите ли, вече аз съм щял да освободя него. С наслада заобяснява какво щял да прави, когато се завърне в родината ми вместо мен. Смаях се – бе съхранил в паметта си всичко, което му бях разказвал за детството и юношеството си, всичко до най-малки подробности, и тъкмо от тези подробности бе съградил една своя въображаема, странна и нереална страна. Животът ми бе излязъл извън моя контрол, животът ми, вече в

неговите ръце, бе завлечен нейде другаде и аз сякаш не бях способен на нищо повече от това, да наблюдавам отдалеч, като насън, случващото се с мене. Ала пътешествието до родината ми, което се канеше да осъществи вместо мен, и животът, който се канеше да води там, ми изглеждаха тъй смешно нелепи и наивни, че не можех да му повярвам изцяло. От една страна, се смайвах от логиката на въображаемите подробности – чувствах, че може би е било точно така, че може би съм живял точно така. Тогава проумях, че за първи път съм усетил нещо по-дълбоко, свързано с живота на Ходжа, но не бях в състояние да го определя. Докато слушах какво бях правил в своя предишен свят, за който от години си спомнях с тъга, забравих страха си от чумата.

Това обаче не продължи дълго. Този път Ходжа пожела да му кажа какво ще правя аз, когато заема неговото място. Не ми хрумна нищо, бях прекалено изнервен от странното положение, в което се озовах, мъчейки се да се убедя, че не си приличаме и че подутината е ухапване от насекомо. Той обаче продължи да настоява и аз си припомних някогашното си намерение, когато се завърна в родината, да напиша своите спомени и казах, че един ден ще разкажа чудесна история за неговите прекеждия – изгледа ме с отвращение и с презрение. Изобщо не съм го познавал дотолкова, доколкото той ме познава! Изблъска ме и остана сам пред огледалото – заеме ли моето място, той щял да опише моите бъдни прекеждия! Най-напред каза: подутината била чумен бубон; щял съм да умра. После обясни как ще се гърча от болки, преди да умра; страхът, за който не съм бил подготвен, понеже досега не съм го забелязвал, щял да бъде по-ужасен и от смъртта. Описвайки моето задушаване от страданията на болестта, Ходжа бе се отдръпнал от огледалото; миг по-късно погледнах към него – беше се изтегнал върху разхвърляната постеля, просната на пода, и описваше болките и страданията, които щях да изгърпя. Ръката му бе върху корема, върху болката, която описваше – така си помислих. Тъкмо тогава извика, уплашено тръгнах към него и тутакси съжалих; отново започна да ме опипва. Вече, кой знае защо, бях убеден – бил е ухапан от насекомо, ама пак се страхувах.

Така продължи цялата нощ. Опитвайки се да ме зарази с болестта и страха си, не спираше да повтаря, че аз бях той, а той бях аз. Мислех, че го прави заради удоволствието да напусне себе си и да се понаблюдава от страни, и не спирах да си повтарям като човек, жадуващ да се пробуди: играе ми някаква игра; нали самият той изговаряше тая думичка „игра“, ама в същото време се потеше обилно; не като човек, който се задушава в страха си от гнетящите думи сред горещата стая, а като болен,

чието тяло е белязано от недъг.

До изгрев слънце говори за звездите и смъртта, за измислените предсказания, за глупостта на падишаха и за неговата неблагодарност, за любимите си глупаци, за „нас“ и за „тях“, за желанието си да стане друг! Повече не слушах, излязох в градината. Неочаквано в ума ми се откроиха размислите за безсмъртието, прочетени в една стара книга. Вън, освен подскачането от клон на клон на врачетата, чуруликаши сред липите, нямаше никакво друго движение. Смайващ покой! Замислих се за многото други истанбулски стаи, за другите болни от чума. Ако Ходжа беше болен от чума, всичко щеше да продължава по същия начин, чак докато умре, ако не беше болен – чак докато изчезне червената подутина, ей това ми мина през ума. Вече предусещах – не бих могъл да се задържа още дълго в този дом. Влизайки вкъщи, и идея си няхах къде да избягам, къде да се скрия. Мечтаех за място, отдалечено от Ходжа, отдалечено от чумата. Докато напъхвах малкото дрехи в торбата, знаех, че мястото трябва да бъде достатъчно близко, за да успея да избягам, без да ме заловят, толкоз.

7.

Имах поспастрени малко пари, присвоявал бях дребни от Ходжа, пък и все нещичко бях припечелвал оттук-оттам. Преди да напусна къщата, аз ги измъкнах от чорапа, дето ги бях укрил – в сандъка с книгите, които никога повече нямаше да разлестя. Сегне, подтикван от любопитство, се вмъкнах в стаята на Ходжа – лампата светеше, а той, облян в пот, спеше. Смаях се колко малко бе огледалото, с което цяла нощ ме бе сплашвал – така и не се убедих докрай в нашата загадъчна прилика. Припряно, без да докосна нищо напуснах къщата, тръгнах по пустите улици на квартала, полъхваше нежен ветрец, едно натрапчиво желание да измия ръцете си ме следваше неотлъчно, не знаех де ще отида, но бях доволен. Приятно ми беше да бродя из улиците в утринното безмълвие, да се спускам по стръмнината към морето, да мия ръцете си на всяка чешма, да съзерцавам Златния рог.

За първи път чух за остров Хейбели от млад монах, пристигнал оттам в Истанбул; при срещата ни в Галата той с вълнение ми описа красотата на островите. Трябва да съм бил силно впечатлен, защото, напускайки квартала ни, знаех – ще ида там. Лодкарите и рибарите, които заприказвах, ми поискаха страшно много пари, за да ме откарат на острова, досетиха се, казах си, че съм беглец, притесних се: ще съобщят на хората, които Ходжа ще прати по дирите ми, къде се намирам! После си рекох, че туй ще да е било по-скоро нещо като сплашване на християните, презирани от тях заради страха им от чумата. И за да не привличам повече вниманието, споразумях се още със следващия лодкар, с когото подхванах приказка. Не беше кой знае колко як мъж и не спираше да говори, докато с усилие наблягаше на греблата – изреждаше провиненията, заради които чумата била пратена като наказание. Добави, че да се криеш на острова, уж за да се отървеш от чумата, изобщо не си струвало труда. Докато говореше, си личеше, че не е по-малко уплашен от мен. Пътуването продължи шест часа.

Доста по-късно осъзнах колко щастливи са били дните, прекарани на острова. Срещу дребна сума се настаних в дома на самотен гръцки рибар, стараех се да не се набивам на очи, бях неспокоен. Ту си мислех, че Ходжа е умрял, ту си мислех за хората, които ще прати по дирите ми. На островите имаше доста християни, избягали като мен от чумата, но нямаше никакво желание да се срещам с тях.

Сутрин излизах в морето с рибаря, връщах се надвечер. По някое време се пристрастих към ловенето на омари и крабове с тризъбец. Ако времето бе толкова лошо, че не позволяваше да се излезе в морето за риба, обикалях из острова, после се вмъквах в манастирското лозе и сладко заспивах под асмата. Имаше чардак, опрян на една смокиня, оттам при ясно време се виждаше и „Света София“, настанявах се на чардака, гледах с часове Истанбул и бленувах. Сънувах веднъж как идвам към острова и виждам Ходжа да плува заедно с делфините около лодката: сприятелил се с тях, той ги разпитва за мен, преследва ме, значи; в друг сън пък той е с майка ми, укоряват ме двамата и питат къде се бавя. Когато се събудих изпотен от слънцето, огряло лицето ми, ми се прииска отново да продължа тези сънища, ала нищо не се получи и тогава се отдах на размисъл: мислех си понякога, че Ходжа е починал, представях си мъртвеца в пустата къща, която изоставих, хората, дошли да вдигнат тялото му, тишината на самотното погребение; спомнях си после за неговите предсказания, за ония забавни неща, които му хрумваха с погнуса и ярост, които щастливо му хрумваха; и за падишаха, и за животните на падишаха; а омарите и крабовете, пронизани през, гърбовете от моя тризъбец, показали се от коремите им, съпътстваха тези дневни сънища с бавния танц на щипките си.

Опитвах се да се убедя, че рано или късно ще успея да избягам в родината си. За тази цел бе достатъчно да крада пари от къщите на острова – там не заключваха вратите си; имаше обаче едно условие – най-напред да забравя Ходжа; защото от време на време ме завладяваха магията на преживяното и магнетизмът на спомените: все пак бях изоставил в ръцете на смъртта човека, който невероятно много приличаше на мен и нямаше как заради това да не се обвинявам, толкова, колкото пламенно тъгувах по него сега. Действително ли приличаше, поне както бе в спомените ми, невероятно много на мен, или се заблуждавах? После решавах, че през тези единайсет години аз така и не огледах до насита лицето му; а го бях правил десетки пъти. Душата ми закопня да съм в Истанбул, да зърна за последно трупа му. Реших: за да се почувствам свободен, нямаше друг начин, освен да се убедя, че приликата между нас бе само измамлив спомен, една нелепа илюзия, която трябва да бъде забравена, реших: налага се да свикна с това.

Добре, че не свикнах. Защото един ден пред очите ми внезапно изникна Ходжа! Бях се изтегнал в задната градина на рибаря, бях обърнал към слънцето затворените си очи, нещо се бях замечтал, когато усетих сянката му – стоеше пред мен, усмихваше се, сякаш се усмихваше не

защото бе спечелил играта, а защото ме обичаше! Изпълни ме такова необикновено доверие, че чак се изплаших. Дали пък тайничко не съм очаквал тъкмо това: щом като на мига ме обгърна усещането за виновност, присъщо на мързеливия роб, на раболепния слуга. Докато си стяхах вързопа, аз не се отвращавах от Ходжа, аз презирах себе си. Той плати на рибаря всичко, което му дължах. Беше наел двама мъжаги и с двата чифта весла стигнахме бързо. Преди смрачаване бяхме вкъщи, затыжил се бях по миризмата на дом. Беше махнал огледалото от стената.

Сутринта, застанал пред мен, Ходжа каза: вината ми била много тежка, безумно искал да ме накаже не само, задето съм избягал, а и задето съм го зарязал в ръцете на смъртта, приемайки едно обикновено ухапване от насекомо за чумен бубон, но сега не му било времето. Обясни защо: в края на краищата, преди седмица, падишахът повикал Ходжа и го заразпитвал кога ще приключи чумата, ще взима ли още жертви и дали е заплашен неговият живот? Тъй като бил сварен неподготвен, прекомерно развълнуваният Ходжа отговорил уклончиво и поискал малко време, понеже се налагало да се допита до звездите. Върнал се вкъщи луд от възторг, само че изобщо не му хрумвало как да пренасочи интереса на падишаха в своя изгода. Тогава и решил да ме върне.

Знаел отдавна, че съм на острова; подир моето бягство се простудил, едва три дни по-късно тръгнал да ме издирва, натъкнал се на следите ми при рибарите и щом си отворил кесията, бързивият лодкар му издал, че ме е откарал на остров Хейбели. Ходжа не ме последвал, знаел, че не мога да избягам никъде другаде, освен на островите. Бях съгласен с думите му, че последната среща с падишаха е била най-благоприятният шанс в живота му. Призна си съвсем откровено, че се нуждаел от моите знания.

Тутакси се заловихме за работа. Ходжа бе преизпълнен с решимостта на хората, които знаят какво искат; харесваше ми тази непоколебимост, каквата преди не бях забелязвал у него. Решихме, тъй като знаехме, че на другия ден пак ще бъде повикан, да спечелим време. Първоначално се споразумяхме да не даваме много сведения, а това, което дадем, да може веднага, в случай на нужда, да бъде потвърдено. Остротата на неговия ум, която толкова харесвах, моментално го отведе до възгледа, че „предсказанието е измама, ала то идеално може да бъде използвано за въздействие върху глупаците“. Изслушвайки ме, Ходжа комай се съгласи, че чумата е бедствие, което може да бъде възпряно чрез здравни предохранителни мерки. И той като мен не отричаше връзката на Аллах с бедствието, но връзката беше косвена; ето защо и ние, смъртните,

можехме да запретнем ръкави и да сторим някои неща срещу бедствието, без това изобщо да накърни гордостта на Аллах. Пророк Омар³¹ не беше ли повикал Абу Убейда от Сирия в Медина, за да избави армията му от чумата? За да предпази падишаха, Ходжа щеше да поиска от него да сведе до минимум своите контакти. И не за да всява смъртен ужас в сърцето на падишаха, та да го подтикне към вземането на предохранителни мерки, а защото си беше опасно; султанът не оставаше сам задълго, та да го спласи някакво поетично описание на смъртта; дори и да се повлияеше от бръщолевенията на Ходжа, тълпата от глупаци покрай султана щеше да потисне ужаса му тукатси, щом го споделеше с нея; сетне същите безсрамни глупаци всеки момент можеха да обвинят Ходжа в безбожие. Ето защо, опирайки се на моите литературни познания, скалъпихме една история.

Онова, от което най-много се опасяваше Ходжа бе, че ще се наложи с точност да се определи краят на чумата. Предполагах, че трябва да започнем с броя на ежедневно умиращите; когато го споделих с Ходжа, той не ми се стори кой знае колко впечатлен, щял да потърси помощта на падишаха, та да се сдобие с цифрите по тази тема, само че щял да прикрие искането си с една друга история. Нямах чак толкова вяра на математиката, но и ръцете ни бяха вързани.

На следващата сутрин Ходжа отиде в двореца, а аз – в града, при чумата. Страхувах се колкото и преди от чумата, но бях позамаян от силата на движението и на живота, от копнежа си поне мъничко да уловя света. Бе ветровит, хладен летен ден; бродейки сред умиращи и умрели, усетих, че от години не съм обичал така живота. Влизах в джамийските дворове, върху лист хартия записвах броя на носилките с мъртвците, после, обикаляйки кварталите, се опитвах да откроя някаква връзка между видяното и броя на мъртвите: не беше лесно да се осмислят всички домове, хората, тълпата, радостта и мъката, веселието. Отгоре на всичкото с някаква необичайна лакомия очите ми се спираха единствено върху детайлите на чуждия живот, на щастието, безнадеждността и безразличието на хората, живеещи със своите близки и роднини под един покрив.

Към обед, замаян от тълпата и мъртвците, минах на отсрещния

31. Омар ибн Хаттаб (ок. 585–544) – вторият праведен халиф, близък съмишленик на Мохамед; има големи заслуги за укрепването и разпространението на исляма; с неговото име са свързани много религиозно-правовърни предписания и въвеждането на мюсюлманското летоброене; сунитската историческа традиция го представя като идеален управник, а шиитската – като узурпатор. – (Бел. прев.)

бряг, в Галата, обиколих сиромашките кафенета по пристанището, притеснено попуших тютюн, хапнах в една бедняшка гостилница, воден единствено от жаждата за осмисляне, обходих пазари и дюкяни. Искан да запечатам в съзнанието си всяко едно нещо поотделно, за да стигна до някакъв извод. Прибрах се у дома претрепан от умора след падането на вечерната тъмнина, изслушах пристигналия от двореца Ходжа.

Работите вървели отлично. Съчинената от нас история дълбоко впечатлила падишаха. Умът на султана бил обсебен от идеята, че чумата, досущ като Дявола, който приема човешки облик, ще се опита да го измами; взел решение външен човек да не припарва до двореца; въвел най-строг надзор над влизащите и излизащите. Щом попитал кога и как ще изчезне чумата, Ходжа заговорил тъй убедително, че султанът, обладан от страх, казал как пред очите му оживява Азраил³², бродещ като пиан из града; бил подтикнат да види тази гледка. И разтревожен, Ходжа тутакси го поправил – не Азраил, Дяволът тласкал човека към смъртта. И изобщо не бил пиан, а лукав. Както и го бяхме запланували, Ходжа казал, че с Дявола трябва да се воюва. Коего налагало да се проследи кои места наобикаля чумата, та да се открие кога ще остави града на спокойствие. Макар че сред свитата на султана веднага се намерили хора, дето заявили, че да воюваш с чумата означава да се опълчиш срещу Аллах, владетелят изобщо не им обърнал внимание; после попитал за животните; ще засегне ли чумата-дявол неговите соколи, лъвове и маймуни? Ходжа на секундата отвърнал, че Дяволът приемал човешки облик за пред хората, а за пред животните се превъплъщавал в мишка. Султанът наредил да бъдат докарани от някой отдалечен, незасегнат от чумата град петстотин котки, а на разпореждане на Ходжа да бъдат предоставени колкото хора желаел.

Светкавично разпратихме из четирите краища на Истанбул предоставените на нашите заповеди дванайсет души – да обикалят от квартал на квартал и да ни докладват, каквото видят, както и броя на починалите. Върху масата бяхме разстлали нескопосана карта на Истанбул – прекопирал я бях от старите си книги. Нощи наред със страх и задоволство отбелязвахме върху картата местата, където се вихреше чумата и премисляхме какво да речем на султана.

Отначало не бяхме кой знае какви оптимисти. Чумата не обхождаше града като лукав дявол, а като безжалостен разбойник. Един ден

32. Азраил – Ангел на смъртта (библейският арахангел Михаил), който се явява, за да вземе душата на умирация. – (Бел. прев.)

взимаше душите на четирийсетима в Аксарай, сетне оставяше квартала на мира и се отбиваше във Фатих, после разбирахме, че наобикаля отсрещния бряг, Топхане, Джихангир, на следващия ден пък забелязвахме, че е отскочила; там за малко и вече е отпратила към Зейрек, навлязла е в нашия квартал, дето гледа към Златния рог и е усмъртила два̀сет души. Броят на починалите не ни подсказа никакви изводи; един ден умираха петстотин души, на другия – сто. Доста време ни костваше, докато проумеем, че е трябвало да отчитаме не къде чумата покосява своите жертви, а къде за пръв път ги поразява; падишахът отново повика Ходжа. Мъдрувахме, мъдрувахме и решихме Ходжа да каже на падишаха, че чумата предпочита многолюдните места, пазарищата, дето хората се надлъгват, кафенетата, дето се настаняват един до друг и клюкарстват. Отиде, вечерта се върна.

Казал му всичко това, а падишахът запитал: „Какво да правя?“ Ходжа го посъветвал силом да ограничи движението по пазарищата и из града – умниците около султана, естествено, тутакси скочили: как щял да се изхранва градът, животът, спре ли търговията, щял да спре, научат ли, че превъплътена като човек, чумата се разхожда свободно, всички щели да се паникьосат, щели да повярват, че е дошъл Съдният ден и щели да му отпуснат края; после никой не би желал да остава в квартал като затвор, из който се навърта чумата-дявол, щели да се разбунтуват. „И бяха прави.“ – рече Ходжа. Междувременно някакъв глупак задал въпроса де ще се намери човек, който тъй да притисне народа, и падишахът се ядосал; стреснал всички с думите си, че ще накаже онзи, който се съмнява в неговото могъщество. Все така разгневен, заповядал да бъде изпълнено реченото от Ходжа, но не пропуснал да се посъветва и с приближените си. Главният астролог Съткъ ефенди, който имаше зъб на Ходжа, припомнил на султана, че Ходжа все още не е съобщил кога чумата ще напусне Истанбул. Уплашен да не би владетелят да признае правотата на думите му, Ходжа казал, че още при следващото си посещение ще донесе календар на чумата.

Бяхме изпъстрили със знаци и цифри картата, разположена върху масата, но така и не откривахме логика в разпространяването на чумата из града. Междувременно заповедта на падишаха вече се изпълняваше и то повече от три дни. Еничарите, завардили подстъпите към пазарите, главните улици, пристаните за лодки, притискаха всеки минувач с въпросите си: „Кой си? Къде отиваш? За какво отиваш?“ Отпращаха обратно по домовете наплашените, объркани пътници и всички разхождащи се, за да не се заразят от чумата. Научавайки, че животът в

Капалъчаршъ, или в Ункапанъ е позабавил своя ход, ние нанасяхме върху хартиени листа броя на починалите през последния месец, очаквахме листата на стената и разсъждавахме. Според Ходжа, очакванията ни да открием някаква логика в разпространяването на чумата бяха напразни и ако искахме да отървем главите си, трябваше да измислим нещо и да залъжем падишаха.

По него време бе създаден режимът с разрешителните. За да не спре търговията и градът да може да се изхранва, агата на еничарите взел да раздава разрешителни. Научихме, че от това той печелел доста и дребните занаятчии, не желаещи да се обвързват с тоя харадж³³, се готвели да въстанат – по същото време като че ли за първи път усетих някаква логика в цифрите на смъртта. Споделих го с Ходжа, който тъкмо ми разказваше как великият везир Кьопрюлю, интригантствайки, се сдлушил с еснафа – опитах да убедя Ходжа, че чумата постепенно се оттегля от покрайнините и от по-бедните райони.

Не ми повярва много-много, но ми възложи да изготвя календара. Каза, че за да залъже султана, пишел някаква история без всякакъв смисъл, та читателят ѝ да не може да си изведе поука. В друг момент ме запита:

– Може ли човек да сътвори история, нямаща никакъв друг смисъл и поука, освен удоволствието от нейното четене или от нейното слушане?

– Като музиката ли? – бързо попитах, а Ходжа се смая.

Поумувахме малко и решихме, че една добра история трябва да е в началото си детинска като приказка, трябва да е плашеща като кошмар по средата, а финалът ѝ трябва да е тъжен като любов, приключила с разлъка. Цялата нощ, преди Ходжа да се яви призори в двореца, ние бъбрехме радостно и работихме напрегнато. Приятелят ни калиграф, левак, преписваше в съседната стая основните откъси от историята, чийто финал Ходжа още не бе довършил. Призори, благодарение на уравненията, които дни наред се опитвах да съставя въз основа на данните, с които разполагах, стигнах до заключението, че чумата, взимайки своите последни жертви по пазарищата, ще напусне Истанбул след двайсет дни. Ходжа не попита на какво основание съм стигнал до това заключение, каза единствено, че така денят на освобождаването доста се отдалечава и поиска да пренатъкмя календара за две седмици, като прикрия

33. Харадж – поголовен данък, взиман от немюсюлманите заради покровителството на Османската империя. – (Бел. прев.)

времетраенето с други цифри. Не бях такъв оптимист, но направих, каквото поиска. Ходжа веднага, на място, съчини стихове за някои дати в календара и напъха всичко в ръцете на калиграфа, който току-що бе привършил работата си; на мен пък възложи да илюстрирам някои от стиховете. Към обед, когато взе трактата, подвързан набърже със синя „мраморна“ хартия, и тръгна, ми изглеждаше безрадостен, притеснен и уплашен. Каза ми, че разчита повече на своята история, изобилстваща с пеликани, крилати бикове, червени мравки и говорещи маймуни, отколкото на календара.

Вечерта, като се върна, беше обзет от силно вълнение и това вълнение продължи през всичките три седмици, през които падишахът би могъл окончателно да приеме, че предсказанието на Ходжа се е сбъднало – в началото казваше: всичко е възможно, защото не бе особено обнадежден през първия ден; сред обкръжението на султана имало и такива, които се подхилквали, докато младеж с чудесен глас четял историята му; правеха го очевидно нарочно, та да принизят Ходжа, да го злепоставят пред султана, ала той ги укорил и ги принудил да млъкнат; попитал единствено какви са основанията за твърдението му, че подир две седмици чумата ще приключи. Ходжа отвърнал, че всичко се крие в историята му, която никой не проумял. После, за да угоди на султана, изразил своята обич към докараните с кораби от Трабзон котки с различна окраска, които изпълвали не само вътрешните дворове, а и покоите.

Каза, че при посещението му в двореца през втория ден хората се разделили на две – групата около главния астролог Съткъ ефенди искала да бъдат премахнати всички предохранителни мерки; останалите, които били на страната на Ходжа, казвали: „Не бива да позволим на града да си поеме дъх, за да не си поеме дъх шестващата из него чума-дявол.“ Аз бях започнал да се поуспокоявам, наблюдавайки как ден след ден смъртността намалява, но Ходжа все още бе развълнуван – говорело се, че първата група се била сдушила с Кьопрюлю и готвела бунт; целта им не била да се преборят с чумата, а да се отърват от враговете си.

Към края на първата седмица и с просто око се виждаше как смъртните случаи намаляват, но беше станало ясно, нали тъй и го бях пресметнал, че болестта няма да приключи до седмица. Натяхнах на Ходжа, че той ме беше накарал да променя собственото си предвиждане, ала Ходжа вече беше изпълнен с надежда; развълнувано ми обясни, че мълвите за великия везир са пресечени. На всичкото отгоре дори те, привържениците на Ходжа, вече разпространявали, че са се сдушили с Кьопрюлю. А уплашеният не на шега от всички тия интриги султан, търсел

спокойствие при котките си.

Към края на втората седмица градът се задушаваше повече от самите мерки, отколкото от чумата; с всеки изминал ден умираха все по-малко хора, ала това го знаехме единствено ние, които вниквахме в нещата. Плъзнаха слухове за глад, Истанбул бе като изоставен, сеещ ужаси град; понеже аз не напусках квартала, Ходжа ми разправяше: човек направо усещал безизходицата на хората, хванали се гуша за гуша с чумата зад своите залостени прозорци и дворни порти, усещал, че те не очакват нищо друго, освен чума и смърт. И в двореца витаело същото очакване – ако паднала на пода чаша или ако някой шумно се задавел в кашлица, ония безброй умници внезапно заговаряли шепнешком, чудели се какво ли ще предприеме султанът днес и примирали от страх, ама само след миг живвали като всички отчаяни души, които жадуват да се случи нещо, независимо какво. И Ходжа живваше по същия начин; опитал да подчертае пред султана, че чумата, както и бил предсказал, постепенно отминава, ала не успял да го впечатли, тъй че бил принуден отново да се върне на темата за животните.

Два дни по-късно, въз основа на преброяването, правено в джамиите, Ходжа бе стигнал до извода, че болестта е отминала, но не това се оказа причината за радостта на Ходжа в оня петъчен ден: групичка обезнадеждени еснафи влязла в схватка със завардилите пътищата еничари; занаятчиите успели да привлекат на своя страна и част от еничарите, които били разтревожени от предприетите мерки, и един-двама проповядващи в кварталните джамии глупави имами, и неколцина пристрастени към грабежите разбойници и безделници; твърдели, че чумата си е работа на Аллах и никой не бива да се намесва в нея, ала събитията били приключени, още преди да се разраснат. Шейхюлислямът³⁴ издал фетва и начаса, вероятно за да изглеждат събитията по-значими, отколкото бяха всъщност, двайсет души били убити. Ходжа бе предоволен от живота си.

Следващата вечер оповести своя триумф. В двореца никой вече не говорел за премахване на предохранителните мерки; когато поканили агата на еничарите, той подметнал за привърженици на бунтовниците и в самия дворец; султанът кипнал; тая групичка, принудила чрез своята враждебност Ходжа да изживее тежки дни, била разпръсната като пилци. Говорело се, че Кьопрюлю, когото по-рано одумваха, че бил на тяхна страна, щял да вземе твърди мерки срещу бунтовниците. Ходжа с

34. Шейхюлислям – глава на мюсюлманското духовенство. – (Бел. прев.)

радост отбеляза, че в това отношение е повлиял на падишаха. За да убедят султана, дори потушилите бунта разправяха, че чумата е отшумяла. На всичкото отгоре думите им си бяха истина. Падишахът засипал Ходжа с нечувани до този момент похвали; отвел го до клетката, измайсторена за докараните от Африка маймуни; докато наблюдавал маймуните, чиято мръсотия и наглост отвращавали Ходжа, владетелят се поинтересувал дали могат да бъдат научени да говорят като папагалите. Сетне, обръщайки се към свитата си, обявил, че желае по-често да вижда Ходжа край себе си и че изработеният от него календар на чумата се е оказал верен.

Един петъчен ден, подир месец, Ходжа стана главен астролог; дори нещо повече: когато султанът съобщи, че чумата ни е напуснала и отиде на петъчния намаз в „Света София“, където се бе сбрал целият град, Ходжа стоеше току зад него; бяха премахнати всички предохранителни мерки и аз бях сред тълпата, която екзалтирано сипеше благодарности към Аллах и султана. Щом султанът, яхнал коня си, мина край нас, всички наоколо се разкрещяха неистово; после изпаднах в екстаз, настана невероятна блъсканица, тълпата се люшна, еничарите ни заблъскаха назад, по някое време бях притиснат между настъпващите и едно дърво, сетне разблъсквайки тълпата с лакти, успях да се отгласна напред и след няколко крачки се озовахме очи в очи с Ходжа, пристъпващ предоволен и прещастлив. Избегна погледа ми, сякаш не беше ме разпознал. Внезапно сред ужасяващата олелия ме споходи някакво наивно вълнение, в този миг вярвах, че Ходжа наистина не ме е видял, разкрещях се, завиках името му, исках да разбере за моето присъствие, може би, ако ме забележеше, щеше да ме измъкне от тълпата, щеше да ме спаси и аз щях да взема участие в щастливото шествие на хората, които държаха в ръцете си триумфа и мощта! Исках го, но не за да получа своя дял от триумфа или някакъв отзвук за стореното от мен; чувството в душата ми бе съвършено различно: аз трябваше да съм там, защото аз бях Ходжа! Също като в страховитите сънища, които често сънувах, бях се отделил от самия себе си, понеже се наблюдавах отвън; понеже можех да се наблюдавам отвън, значи бях някой друг; дори не желаех да науча кой беше този друг, в чиято личност се бях загърнал; преди миг, докато уплашено се виждах как отминавам край себе си без да се позная, копнеех да се присъединя към него. Груб като животно войник обаче с все сила ме тласна назад, в тълпата.

8.

В седмиците след чумата Ходжа не само се сдоби с поста главен астролог, той най-сетне успя да установи онази близост със султана, на която се надявахме от години: след онзи малък и безуспешен бунт, великият везир дал на майката на султана да разбере, че е време владетелят да се освободи от шутите в своето обкръжение; защото и еснафът, и еничарите смятали, че умниците от неговото обкръжение, повели го по кривия път със своите празнословия, носят отговорност за бедствията. Прогониха от двореца целия отбор от приближени на предишния главен астролог Съткъ ефенди – говореше се, че и той имал пръст в заговора, – пратиха ги в изгнание, отнеха им длъжностите, а техните задължения бяха прехвърлени на Ходжа.

Вече всеки ден посещаваше някой от дворците, дето отсядаше падишахът и беседваше с него в часовете, които той не пропускаше да отдели за техните беседи. Щом се върнеше къщи, възбудено и тържествуващо ми разказваше как всяка сутрин най-напред тълкувал съня на падишаха от изтеклата нощ. Това, от всичките му задължения, допадеше най-вече на Ходжа: една заран падишахът натъжен съобщил, че през нощта не сънувал нищо, Ходжа му предложил да изтъкува тогава нечий друг сън, владетелят възприел с любопитство идеята му, бостанджиите на часа открили човек, който бил сънувал хубав сън и го представили на султана; тъй катадневното сутрешно тълкуване на някой сън се превърнало в неотменен навик. През останалото време се разхождали из градините сред сенките на чинари и люляци, понякога обикаляли с лодки Босфора и, естествено, разговаряли както за любимите на султана животни, така и за нашите чудати твари. Изказваше се пред султана и по други теми, които разпалено споделяше с мен: кое предизвиква теченията в Босфора? Каква е ползата от това, да опознаеш организирания живот на мравките? Освен от Аллах, откъде другаде черпи своята сила магнитът? Какво значение има дали звездите се въртят по този, или по друг начин? Съществува ли още нещо значимо в живота на неверниците, заслужаващо да бъде изучено, освен факта, че са неверници? Възможно ли е създаването на такова оръжие, което да ги обърне в бягство, а ние да се втурнем да ги преследваме? След като сподели, че султанът го е изслушал с интерес, той трескаво се отправил към масата и върху големия листа от скъпа хартия взел да нахвърля към проекта за онова

оръжие – топове с удължени дула, запалителни самозадействащи се механизми, очертания на оръжието, които напомняха сатанински животни; твърдеше, че времето за тяхното осъществяване било съвсем предстоящо и ме накара да се доближа, за да стана свидетел на мощта на неговите фантазии.

Да, щеше ми се да споделям фантазиите на Ходжа. Може би защото все още мислех за чумата, благодарение на която изживяхме като братя онези ужасяващи дни. Всички вкупом бяхме отправяли благодарствени молитви в „Света София“, задето се спасихме от чумата-дявол, макар болестта да не бе напуснала окончателно града. Сутрините, когато Ходжа тичешком се отправяше към султанския дворец, аз, обзет от любопитство, обхождах града, отбелязвах броя на покойниците, които все още биваха изнасяни на носилки от кварталните джамии с nedovършени минарета, от бедните мечети³⁵ с плесенявали керемиди, и някакъв необясним импулс пораждаше у мен нежелание болестта да напусне и нас, и града, и да си иде.

Докато Ходжа ми разказваше за своя триумф и за влиянието си върху султана, аз му говорех, че чумата още не е изоставила града и би могла да пламне наново, тъй като всички предохранителни мерки бяха отменени. Разгневен, той ме прекъсна и заяви, че завиждам на триумфа му. Беше прав – стана главен астролог, всяка сутрин изслушваше сънищата на падишаха, можеше да го слуша насаме, без присъствието на глупашката свита, а всичко това го бяхме чакали цели петнайсет години; действително беше триумф; но защо говореше за тези неща единствено като за личен триумф? Май беше забравил, че аз предложих мерките против чумата, че аз изготвих календара, който макар и недостатъчно точен, все пак бе възприет; най-много се огорчавах, че си спомня как съм отишъл на острова, а не как, заради тревогите си, набързо ме отведе от него.

Може би беше прав, може би чувството, което изпитвах, би могло да бъде определено като завист, но всъщност бе братско чувство, което той не усещаше. Надявах се да го усети и му припомних как в дните преди чумата седяхме в двата края на масата като двама жадуващи да забравят притеснението на самотните нощи ергени, припомних му как се отдавахме ту на моите, ту на неговите страхове и колко много неща научихме от тях, и колко копнеех за тези нощи дори когато бях сам на острова; изслуша ме с презрението на свидетел, осъждащ измамата ми в

35. Мечет – молитвен храм. – (Бел. прев.)

една игра, в която той изобщо не е участвал, дори с думичка не ме обнадежди, че бихме могли да се върнем към онези дни на братство.

Обикаляйки от квартал на квартал, започвах да забелязвам, макар че предохранителните мерки бяха премахнати, как бавно чумата се отегля от града, сякаш не желаше да хвърля сянка върху онова, което Ходжа нарече триумф. Понякога се питах откъде ли идва това чувство на самота, след като мрачният страх от смъртта ни напускаше. Понякога изпитвах необходимост да говорим за тези неща, а не за сънищата на падишаха или за проектите, които Ходжа му разясняваше – дори да се страхувах от смъртта, вече бях готов да застана редом с него пред ужасяващото огледало, което той бе свалил от стената! От дълго време обаче Ходжа ме принижаваше, или поне така се държеше; понякога пък мислех, че няма желание да прави дори и това, което бе още по-лошо.

От време на време, за да го привлека към предишния ни щастлив живот споменавах, че трябва отново заедно да седнем на масата. За да го поощря, веднъж-два пъти се опитах да пиша; когато му зачетох пълните с преувеличения страници за страха от чумата, за желанието му да извърши оная дяволия, възраждаща страха, за така и недоосъществените ми прегрешения, той дори не пожела да ме изслуша. Окуражаван може би повече от моята безнадеждност, отколкото от собствения си триумф, той нагло заяви: още навремето бил забелязал, че всичките ни писания са пълна глупост и че играел онези игри само от скука, та да видел докъде ще ни доведат и за да ме изпита; всъщност разбрал какво представлявам в деня, когато съм избягал, въобразявайки си, че е болен от чума. Бил съм виновен! Хората се делели на два вида – справедливи като него и виновни като мен.

Не отвърнах нищо, реших да отдам тези думи на опиянението му от триумфа. Впрочем, умът ми си беше проникателен както и преди, и когато се улових, че се ядосвам за незначителни, делнични неща, разбрах, че не съм изгубил способността да изпитвам гняв, но като че ли не знаех как да отреагирам на предизвикателните думи на Ходжа, накъде да го отведа, къде да го хвана натясно. Усетих как се замъглява целта, която ме крепеше в дните, прекарани на остров Хейбели, когато избягах от него. Какво ще се случи, ако се върна във Венеция? За тези петнайсет години умът ми отдавна беше приел, че мама е починала, че годеницата ми се е омъжила и има много деца; душа не ми даваше да мисля за тях, сънувах ги все по-рядко, пък и в своите сънища, както се случваше през първите години, не се виждах при тях във Венеция, а виждах тях при нас в Истанбул. Знаех, че завърна ли се във Венеция, не бих могъл да

продължа живота си оттам, дето бях го оставил. Така или иначе, щях да започна начисто съвсем друг живот. Като изключим намерението ми да опиша в една-две книги турците и прекараните години в робство, вече не се вълнувах от детайлите на онзи живот.

Понякога си мислех, че Ходжа ме презира, защото познаваше моето безсилие, защото съзнаваше, че нямам отечество и цел, понякога се притеснявах дори и от това, че съзнаваше тия неща. А може би изобщо не обръщаше внимание на моите размисли, тъй като всеки ден бе направо пиян от историите си, разказвани на падишаха, бе пиян от бляновете си по нечуваното оръжие, чиито детайли си фантазираше и което, така казваше, нямало начин да не впечатли владетеля, пиян бе от триумфа си. Улових се, че наблюдавам със завист щастието на всецяло обзетия от себе си Ходжа. Обичах го, обичах пресиленото му вълнение, плод на преувеличения триумф, безкрайните му проекти, погледа му, когато се взреше в ръцете си с думите, че в ей тия две ръце ще държи падишаха. Дори от себе си криех, че разсъждавам по този начин, но докато наблюдавах движенията му, всекидневното му поведение, понякога ме обземаше усещането, че съм наблюдавал самия себе си. Случва се човек да открие в поведението на някое дете, на някой юноша собственото си детство и юношество и да наблюдава това с любопитство – страхът и любопитството ми бяха нещо такова; често се сещах как ме стисваше за тила и казваше: „Аз станах ти.“; но когато му припомнях онези дни, Ходжа ме прекъсваше и ми разказваше ту какво беше говорил на султана него ден, за да го накара да повярва в онова невероятно оръжие, ту подробно ми описваше как бе замаял главата на владетеля, тълкувайки нея сутрин съня му.

Би ми се искало и аз да повярвам в ослепителността на тия успехи, които превъзнасяше. От време на време, когато се потапах в безграничността на мечтите си, когато щастливо се поставях на неговото място, успявах да повярвам. Тогава много повече обичах него, себе си, нас, слушах го с отворена уста като някакъв малоумник, завладян от вълшебна приказка, а думите му ме обсебваха – вярвах, че говореше за бъдните красиви дни като за наша цел.

Приобщих се към неговите тълкувания на султанските сънища! Ходжа бе решил да подбуди двайсет и еднагодишния султан да укрепи още по-здраво властта си. Разтълкува му, че самотните коне, които владетелят често сънувал как галопират, са нещастни, защото си нямат стопанин; вълците, хвърлящи се с коварните си зъби към гърлата на враговете си са щастливи, защото сами си вършат работата; разплаканите

възрастни жени, слепите девойки и дървесата, чиито листа бързо капят в черния дъжд, го призовават на помощ; свещените паяци и гордите соколи символизируют добродетелите на самотата. Копнеехме султанът, след като укрепи властта си, да прояви интерес към науката ни; затова се възползвахме дори от кошмарите му. През нощите на продължителните и уморителни ловни излети, и султанът, както повечето любители на лова, сънуваше, че дивечът е самият той, и обладан от страх да не изгуби престола си, той видял насън как се качва на трона като дете, а Ходжа му заобяснявал как завинаги щял да остане млад на своя престол, но как ще избегне заложените капани от враговете, които сън няма да ги лови, стига да създаде превъзхождащите оръжия. В съновиденията на падишаха дядо му султан Мурад, за да докаже силата на своята десница, с един замах на сабята си разсякъл магаре, подкарал двете му половини, раздалечавайки ги една от друга; злонравната старица, негова баба по бащина линия, наричана Кьосем султан, оживявала и абсолютно гола се нахвърляла да души и него, и майка му; по смокиновите дървета, заели местата на чинарите по „Ат мейданъ“, вместо смокини висели окървавени трупове; злосторници с лица, подобни на неговото, го гонели с чували в ръце, за да го напъхат в тях и там да се задуши; армия от костенурки с негаснещи от вятъра свещи върху корубите им навлизала в морето при Юскюдар и се отправяла към двореца; ние пък се опитвахме да разтълкуваме доколко тези сънища, които търпеливо и със задоволство описвах и класифицирах в един тефтер, щяха да са от полза за науката и за нашето невероятно оръжие, което предстоеше да изобретим, и си казвахме: одумващите султана, че, видите ли, е зарязал държавните дела и нямал в главата си нищо друго, освен лов и животни, са абсолютно неправи.

Лека-полека, според Ходжа, ние му повлиявахме, аз обаче вече не вярвах в успеха ни. Получи думата на падишаха за изграждането на обсерватория или дом на науката, за създаването на ново оръжие, но подир трескавите нощи, пълни с мечтания, минаха месеци, без сериозно да е говорил поне веднъж по тези теми със султана. Една година след чумата Кьопрюлю се спомина и Ходжа откри нов подтик за своите надежди: султанът се въздържаше да осъществи идеите си, тъй като се страхуваше от личността на Кьопрюлю и неговото могъщество, сега обаче, след смъртта на великия везир, неговото място беше заел синът му, който нямаше влиянието на баща си и беше време да се очакват смели решения от падишаха.

Прекарахме още три години в очакване на тия смели решения.

Смайваше ме не бездействието на султана, улисан в сънища и лов, а това, че Ходжа продължаваше да свързва с него надеждите си.

През всичките тези години чаках деня, в който наистина ще запримича на мен – изгубилият всякаква надежда! Вече не говореше както преди за онова, което наричаше триумф, да, не изпаднаше в същия захлас, както през първите месеци след чумата, но все още успяваше да крепи жива мечтата си за деня, в който ще убеди султана в грандиозния проект, както сам го наричаше. Всеки път намираше с какво да оправдае султана: прахосването на пари за по-големи проекти веднага след огромния пожар, поразил Истанбул, щяло да се превърне в сгоден случай за неговите врагове, които искаха да възкачат на престола брат му; падишахът сега не предприемал нищо, понеже армията му потеглила на поход срещу Унгария; следващата година пък чакахме да приключат набезите срещу немците; после дойде построяването на джамията „Йени Валиде“ на брега на Златния рог, дето Ходжа се отбиваше често със султана и майка му Турхан султан – и за това били нужни сума ти средства; после пък следваха нескончаемите ловни излети, в които аз не вземах участие. Докато чаках у дома Ходжа да се върне от лов, аз се опитвах да следвам съветите му, търсех смайващи идеи за така наречения от него „грандиозен проект“ или за „наука“; лениво придреъмвайки, разгръщах страница подир страница.

Вече не ме забавляваха дори мечтанията около тия проекти – не се интересувах и какъв би бил резултатът, ако можеха да се осъществят. И Ходжа, точно колкото мен, съзнаваше, че нищо реално нямаше в идеите ни за астрономията, географията и естествените науки през първите години от нашето запознанство; часовниците, астрономическите прибори и макетите бяха забравени в един ъгъл, където отдавна ръждясваха. Всичко бяхме отложили за деня, когато щяхме да осъществим на практика онова мъгляво дело, наричано от него „наука“; разполагаме всъщност не с грандиозен проект, който би ни избавил от крушение, колкото със самата мечта за проекта. За да повярвам в тази безцветна, неубедителна за мене мечта и за да се усетя едно цяло с Ходжа, аз се опитвах да се поставя на негово място и да преценявам през неговия поглед разгръщаните страници или спонтанно нахлулите у мен мисли. Когато се връщаше от лов, аз се правех, че съм открил нова истина, независимо от това по коя тема ме беше оставил да си блъскам главата и че основавайки се на нея, бихме могли да променим всяко нещо – заявявах, че „причината за приливите и отливите на морето е пряко свързана с температурата на вливащите се в него реки“ или че „дребни частици във въздуха

разпространяват чумата и щом времето се промени, тя изчезва“ или че бихме могли „да обърнем в бягство всеки, щом се втурнем да го преследваме с разработваното от нас огромно оръжие на колела и с дълго дуло“ или че „Земята се върти около Слънцето, а Слънцето – около Луната“; тогава Ходжа, сменил прашните си ловни одежди ми даваше един и същ отговор, който ме караше да се усмихвам с обич: „А нашите ахмаци дори не проумяват тази истина!“

После го обземаше гняв, чиято сила завладяваше и мен, разправяше как султанът язди с часове подир някое ошашавено прасе или как глуповато пролива сълзи за заека, уловен от хрътките, които сам е насъскал подире му, и без всякакво желание признаваше, че думите му по време на лов влизаха през едното ухо на султана и излизаха през другото, а сетне, изпълнен с отврата повтаряше: „Кога ли ахмаците ще проумеят тия истини? Дали е случайност или необходимост това, че на едно място са се струпали толкова много глупаци? Защо ли са толкова глупави?“

Постепенно осъзнаваше, че трябва пак да се залови с онова, което наричаше „наука“, тоз път, за да проникне в природата на техните мозъци. И аз бях петимен да се заема с тази „наука“, понеже ми припомняше за красивите дни, когато седяхме на масата, отвращавахме се един от друг, но и си приличахме – обаче още след първите опити разбрахме, че нещата далеч не бяха същите като преди.

Не му противоречах по никакъв начин, защото не знаех в кой момент и заради какво ще го притисна в ъгъла. По-важното бе, че усещаш неговите страдания и поражения като свои страдания и поражения. Веднъж с попреувеличени примери му припомних глупостта на тукашните люде и го накарах да осъзнае, че не само те, а и той е обречен на поражение, въпреки че не го мислех, а после проследих реакцията му – да, той гневно ми се противопостави, каза, че поражението не е никаква необходимост, че успеем ли да осъществим нашия проект за оръжието, ще обърнем в желаната от нас посока течението на реката, която ни залива и изтласква на заден план, всъщност той ме израдва не защото говореше за проекти изобщо, а защото говореше за „нашите проекти“, както във времената на безнадеждността, само дето сега беше завладян от ужаса на неизбежното, на приближаващото се поражение. Оприличавах Ходжа на самотно дете, обичах гнева му и тъгата му, напомнящи ми първите години в робство; щеше ми се и аз да съм като него. Докато обикаляше из стаята и се заглеждаше през прозореца в мръсните, кални улици под мрачния дъжд или в трепкащите, бледи лампи, все още светещи в няколко къщи по брега на Златния рог, сякаш търсейки следите на ново

знамение, което да свърже с надеждата, за момент ми се стори, че в старята обикаля и се гърчи не Ходжа, а собствената ми младост. Човекът, който бях някога, беше ме изоставил, а аз, дремещият сега в ъгъла, се стремях към него, за да открия наново предишното вълнение.

Дори това постоянно повтарящо се вълнение бе ми омръзнало. След като Ходжа стана главен астролог, земите му в Гебзе се бяха увеличили, а приходите ни бяха нараснали многократно. Вече нямаше необходимост да се занимава с друго, освен да си бърби със султана. Понякога отскачахме до Гебзе, обхождахме разнебитените мелници и селата, където, предварили всички, ни посрещаха яките овчарски кучета, проверявахме приходите, преглеждахме документите, опитвайки се да открием с колко ни беше измамил кехаята, понякога се смеехме, по-често пишехме, въздишайки притеснено, забавни трактати заради падишаха – нищо друго не вършехме. Ако не бях настоявал, вероятно нямаше да ни уреди и с онова общество на прекрасно ухаещите жени, с които се любехме, та най-сетне да си прекараме времето по-приятно.

Ходжа се изнервяше още повече, понеже падишахът, окуражен от това, че армиите и пашите бяха напуснали Истанбул заради походите към Германия и Критската крепост, както и от това, че майка му вече не можеше да му повлияе, бе сбрал отново около себе си прогонените от двореца словоохотливи умници, шутове и имитатори. Ходжа бе изпълнен с решимост да се разграничи от тия отвращаващи го измамници, да не се присъединява към тях и по този начин да ги накара да приемат превъзходството му, ала по настояване на падишаха веднъж-дваж бе принуден да изтърпи техните прения. Разискваха се неща от сорта: имат ли животните душа, кои от тях имат, кои ще отидат в рая, кои – в ада, мъжки или женски е полът на мидата, ново слънце ли е слънцето, изгряващо всяка сутрин, ако пък не е, дали залязващото вечер старо слънце не обикаля по някакъв заден път, та сутрин да се покаже от другата страна – след подобни срещи Ходжа изгубваше вяра в бъдещето и твърдеше, че скоро падишахът ще ни се изплъзне от ръцете.

С радост се приобщавах към него, защото казваше „нашите“ проекти, „нашето“ бъдеще. Веднъж, за да вникнем в дълбините на султанския ум, извадихме тефтерите, които съхранявах от години, измъкнахме от тях нашите сънища, нашите спомени. Опитахме да попълним рабоша на султанския ум така, както се пълни описа на измъкнати от чекмеджетата на някой долап дреболии; изводът съвсем не бе насърчителен – вярно е, Ходжа разправяше, че нашето избавление все още се крие в невероятното оръжие или в разгадаването на скритите все още в дълбините на

умовете ни тайни, ала се държеше и така, сякаш предусещаше приближаващото се ужасяващо крушение. Месеци наред напълно безсмислено обсъждахме тази тема.

Дали под крушение разбирахме, че империята губеше една подир друга своите територии? Просвахме картите върху масата и с тъга установявахме първо кои територии, сетне кои планини и реки ще бъдат изгубени. А може би пък крушението означаваше по-скоро промяна у хората, промяна на техните вявания, без самите те да го забелязват? Представяхме си как една заран истанбулчани се надигат от топлите си постели съвсем други; не знаят как да си облекат дрехите, не си спомнят предназначението на минаретата. Може би крушението означаваше, щом забележиш превъзходството на другите, да се потрудиш, за да заприличаш на тях – тогава той ми припомняше епизоди от живота ми във Венеция, после си представяхме как някои тукашни наши познати с панталони на краката и с шапки на главите, отново съживяват спомените ми.

Решихме, че наш последен спасителен изход е да поднесем на султана тези фантазии – докато ги градахме, не усещяхме как минава времето. Казвахме си, че всички тези сцени на крушението, оживени от багрите на фантазиите, може би ще го разтревожат. Ето защо през безмълвните и тъмни нощи изпълнихме цяла книга с бликащи от нашите фантазии картини на поражение и крушение, които сътворявахме с тъга и безнадеждност месеци наред: унили бедняци, кални пътища, недоизградени постройки, мрачни и странни улици, хора, отправящи неразбираеми за самите тях молитви всичко да си остане постарому, угрижени майки и окаяни бащи, несретници, чийто живот е недостатъчен, за да се преселят при нас – осъществилите се и вписалите се в други страни, повредени машинарии, хленчещи люде, оплакващи прежните хубави дни, както се оплаква покойник, мършава улични псета, селяни без земя, безработни, местещи се напусто от град на град, неграмотни мюсюлмани в панталони и всички битки, приключили с поражение. В друга част на книгата включихме моите поизлиняли спомени: една-две ярки сцени с щастливи и поучителни случки от ученическите ми години, когато с мама, татко, братята ми и сестра ми бяхме във Венеция – ето как живееха другите, дето щяха да ни победят, трябваше и ние да вършим същото и да се задействаме преди тях! Във финалната част, която нашият калиграф, левакът, преписа на чисто, имаше добре премислено стихотворение, което можеше да се сметне за въведение към обърканите тайни от тъмната енигма на нашите умове, сравнявани с препълнен

долап – Ходжа бе луд по тази метафора. Изтънчената мъглявост на това приповдигнато и, бих казал, тихо стихотворение, с тъга осмисляше всичко най-добро от книгите и трактатите, които бяхме написали с Ходжа.

Само месец, след като предаде книгата на султана, Ходжа получи от него заповед да започне работа по невероятното оръжие. Бяхме смаяни, така и не разбрахме до каква степен дължим този успех на своята последна книга.

9.

Какво имаше предвид султанът, когато каза: „Ти създай невероятното оръжие, дето ще разгроми враговете ни, пък да видим“ – дали изпитваше Ходжа, дали прикриваше свой сън, дали държеше да демонстрира пред властната си майка и пред пашите, че умниците от обкръжението му поне в нещо ги бива, дали се надяваше Ходжа да сътвори ново чудо след чумата, дали наистина се бе повлиял от всичките ни измислици за крушението, с които изпълнихме нашата книга, или пък, подир няколкото военни неуспеха, обезпокоен донякъде от крушението, го е тормозела мисълта, че желаещите да възкачат на негово място брат му, ще го свалят от престола? Разсъждавахме за всичко това, докато слисано пресмятахме баснословните суми, дето щяха да завалят от селата, хановите и маслиновите гори, приходите, от които султанът ни предостави за разработване на оръжието.

Накрая Ходжа заключи, че по-скоро би трябвало да сме слисани от самото си слисане – не бяха ли истина всички истории, които от години разправяше на султана, не бяха ли истина всички трактати и книги, та тъкмо когато им е повярвал, ние да се учудваме? Имаше и друго – падишахът започвал да проявява интерес към онова, дето се въртеше в дълбокия мрак на човешкия разум. Разчувстван, Ходжа ме питаше: не беше ли това победата, която очаквахме от години?

Да, беше; на всичкото отгоре този път я споделяхме двамата в едно общо дело; и аз бях щастлив, макар че крайният резултат не ме вълнуваше толкова, колкото него. Последвалите шест години, през които се мъчехме да доразработим оръжието, бяха нашите най-рискови години. Не защото работехме с барут, а защото изпитвахме на гърбовете си злорадството на завистливите врагове; тъй като всеки очакваше с нетърпение нашата победа или нашето поражение; и ние с боязън очаквахме същото, осъзнавайки риска. Започнахме да работим на масата и така изкарахме цялата зима – абсолютно прахосано време. Бяхме възбудени, бяхме устремени, но налище нямахме нищо повече от идеята за самото оръжие, от доста неопределените, лишени от ясна форма детайли, които, дордето си фантазирахме как враговете ни ще бъдат прогонени и обърнати в бягство, не напускаха умовете ни. После решихме да излезем на открито, да заработим с барута. Както в седмиците, когато заедно подготвихме зрелището с фойерверките, ние се оттегляхме в хладната сянка на

високите дървета, а хората ни, малко по-надалеч, възпламеняваха натъкмените по наши рецепти смески. От всички краища на Истанбул се стичаха любопитни да наблюдават пръскащия се с различна мощ и трясък пъстроцветен дим. След време любопитната тълпа превърна ливадата с нашите шатри, с излетите за нас оръдия с дълги дула и с мишените в място за празненства. Един ден към края на лятото най-неочаквано пристигна самият султан.

Направихме специална демонстрация за него накарахме небето и земята да стенат; сетне едно по едно му показахме подготвените от нас за възпламеняващите се барутни смески артилерийски чаши, гюлетата, новите оръдия, чертежите на още неотлетите дула и проектите на запалителните самозадействащи се механизми. Прояви по-голям интерес към мен, отколкото към тях. Първоначално Ходжа гледаше да ме държи настрана, но щом демонстрацията започна, падишахът забелязал как раздавам нареждания наравно с Ходжа, как хората ни се допитват колкото до Ходжа, толкова и до мен, и това го заинтригувало.

За втори път, петнайсет години по-късно, се представях на негово величество – падишахът ме изгледа тъй, както се гледа някой, когото познаваш, но не се сещаш кой е; приличаше на човек, опитващ се със затворени очи да разпознае плода, който вкусва. Целунах пеша на дрехата му. Не се разгневи, щом узна, че съм тук от двайсет години, а все още не съм станал мюсюлманин. Друго занимаваше мисълта му.

– Значи, двайсет години? – рече. – Странно!

И веднага ме попита:

– Ти ли го научи на всички тия неща?

Не попита обаче, за да чуе моя отговор – вече бе напуснал прокъсаната ни шатра, вмирисана на барут и селитра, и крачеше към красив бял кон; внезапно спря, извърна се към нас, към двамата – стояхме един до друг – и се усмихна, сякаш бе зърнал някое от невероятните, сътворени от Аллах чудеса, призвани да сломят надменността на човешкия род, да го накарат да проумее своята глупост: я джудже без всякакви недостатъци, я близнаци, приличащи си като две капки вода.

През нощта мислих за него, но не както му се щеше на Ходжа. Ходжа все тъй говореше за него с ненавист, ала аз бях разбрал, че не можех да изпитвам към падишаха ненавист, че не можех да го подценявам – допадаха ми спокойствието му, обичливостта му и поведението му на разглезено хлапе, което тутакси изрича първото, което му скимне. Щеше ми се да съм като него или да съм приятел с него. След гневната криза на Ходжа, докато се мъчех да заспя в постелата, си казах: падишахът

не е човек, заслужаващ да бъде мамен, щеше ми се да споделя с него всичко. Но какво ли беше това всичко?

Интересът ни, оказа се, бил взаимен. Веднъж, съвсем неохотно, Ходжа ми съобщи, че сутринта падишахът ни очаквал двамата и аз тръгнах с него. Беше един от онези прекрасни есенни дни, ухаещи на море и водорасли. Цялата сутрин прекарахме край басейн с водни лилии под люляците и чинарите в голямата дъбрава, покрита с окапали червени листа. Султанът пожела да поговорим за жабите, щъкащи из басейна. Ходжа не му достави удоволствието, подхвърли няколко шаблонни, лишени от цвят и фантазия думи. Султанът дори не обърна внимание на това своеволие, което ме смая. Повече се интересуваше от мен. Ето защо се разпрострях върху механиката на жабешките подскоци, върху кръвообращението на жабите, върху сърцата им, които продължават туптенето си дълго, след като старателно са отделени от телата, върху мухите и другите насекоми, с които се хранеха. Поисках лист и перо, за да покажа нагледно еволюцията, през която преминава едно яйце, докато заприлича на развитите жаби в басейна. Падишахът доста се заинтригува от рисунките, които правех с камъшеното перо, донесено в сребърен дивит³⁶, инкрустиран с рубини. Беше му забавно да чуе всички народни приказки за жаби, за които се бях досетил, а когато стигнах до принцесата, целунала жабока, лицето му изрази погнуса, ала той далеч не приличаше на глуповатия младеж, описван от Ходжа; напомняше по-скоро на разумен зрял мъж, възнамеряващ всекидневно да се занимава с наука и изкуство. В края на тези невероятни часове – през това време Ходжа не спираше да се чумери, – падишахът, вгледан в рисунките на жабата, които държеше в ръката си, ми каза: „Подозирах, всъщност, че ти съчиняваш историите. А значи ти си изработил и рисунките!“³⁶ Сетне ме запитва за мустакатите жаби.

Ето така започна моята връзка със султана. Всеки път вече и аз, заедно с Ходжа, отивах в двореца. Първоначално той си мълчеше, приказвахме повече ние с падишаха. Докато разговаряхме със султана за неговите сънища, вълнения, страхове, за миналото и бъдещето му, аз се чудех доколко шеговитият и разумен човек срещу мен прилича на описвания години наред от Ходжа падишах. От умело подхвърлените въпроси, от дребните хитринки подразбирах, че падишахът иска да проумее каква част от Ходжа бе Ходжа и каква бях аз, каква част от мене бях аз и каква беше Ходжа – книгите, които му поднасяхме в дар, подклаждаха

36. Дивит – някогашна мастилница с прикрепена към нея кутийки за пера. – (Бел. прев.)

неговото любопитство. Ходжа пък, само и само да не се занимава с любопитството на султана, което намираще за глупаво, тъкмо тогава се захвана с топовете и с дългите дула, които се опитваше да излее.

След шестмесечната ни работа по топовете Ходжа не без тревога научи, че главният топчия се бил разгневил, задето сме се намесвали в тия работи, човекът поискал или да го освободят от поста му, или такива шури глави като нас, подкопаващи артилерията с убеждението, че я обновяват, да бъдат прокудени от Истанбул; Ходжа обаче не потърси път за разбирателство с главния топчия, който, по всичко изглежда, бе готов на споразумение. Месец по-късно, когато падишахът ни заповяда да изнамерим и други устройства, освен топовете, за да доразработим оръжието, Ходжа не се разстрои много. Ние и двамата знаехме, че новоизлетите топове и дула не бяха по-съвършени от старите, ползвани години наред.

По този начин, според Ходжа, бяхме навлезли в един нов период, когато щеше да ни се налага да градим и измисляме всяко нещо отначало, но тъй като бях привикнал и с гнева му, и с фантазиите му, единствената новост за мен си остана запознанството с падишаха. Той също беше доволен от това, че се знаем. Както грижовният баща разпознава двамата братя, объркали в играта своите топчета и им казва „ето, това е твое, а това – твое“, тъй и султанът ни разпознаваше по нашите приказки и по нашето държание. Тази му наблюдателност ме заинтригува, макар че веднъж я намирах за детинска, друг път за проникателна: започнах да вярвам, че без самите да забележим личността ми се отделя от мен, за да се обедини с личността на Ходжа, че по същия начин неговата личност се обвързва с моята и че падишахът, отреждайки нужното място на това въображаемо създание, ни познава по-добре, отколкото се познаваме ние самите.

Когато тълкувахме сънищата му или говорехме за новото оръжие – по онова време още само си бленувахме за него, – владетелят неочаквано спираше и се обръщаше към единия от нас с думите: „Не, тази мисъл не е твоя, негова е.“ Понякога ни разпознаваше по държанието: „Сега гледаш като него. Гледай като себе си!“ И докато слисано се усмихвах, той добавяше: „Точно така, браво. Вие някога виждали ли сте се двамата заедно в огледало?“ Запита ни кой от нас би изтърпял да бъде себе си, когато сме заедно пред огледалото. Веднъж се разпореди да донесат всички трактати, книги за животните и календари, които през годините бяхме сътворили за него, и докато четеше, разгръщайки страница подир страница, каза, че си представя коя част от кого е била писана и в коя

част кой е поставил себе си на мястото на другия. Но нещото, което истински разгневи Ходжа, а мене ме омагьоса и смая, бе поканеният на аудиенция в наше присъствие имитатор.

Този мъж не приличаше на нас – ни по лице, ни по телосложение, – бе нисък и дебел, одеждите му бяха абсолютно различни от нашите, ала щом заговори, направо се сепнах: сякаш говореше не той, а Ходжа. Досуц като него се приведе към ухото на падишаха, сякаш да му съобщи някаква тайна, досуц като него старателен и угрижен – подчертаваше детайлите, изтънявайки гласа си, досуц като него се поддаваше на въодушевлението от изреченото, жестикулираше разпалено и дишаше тежко, за да убеди седящия срещу него. Само дето докато говореше с интонацията на Ходжа, имитаторът разясняваше не звездните си проекти или проектите за невероятни оръжия, а изреждаше имената на гозбите, научени в дворцовата кухня и необходимите за тяхното приготвяне подробности и подправки. Падишахът се смееше, а имитаторът си продължаваше работата, помрачила лицето на Ходжа, изброявайки всички гостоприемници между Истанбул и Алено. Сетне падишахът му заръча да имитира и мен. Мъжът, гледащ ме смаяно, със зяпнала уста, бях аз: явно съм бил оглупял. Когато падишахът му заръча да изимитира човек, който да е наполовина Ходжа, наполовина – аз, вече бях окончателно омагьосан. Наблюдавайки поведението на мъжа, и аз, като владетеля, едва се съдържах да не възкликна: „Това съм аз, това е Ходжа.“ Но имитаторът сам свърши тая работа, като един по един ни посочи с пръст. Падишахът любезно отпрати човека и ни заповяда добре да осмислим видяното.

Какво ли означаваша думите му? Вечерта споделих с Ходжа, че падишахът е доста по-умен от човека, когото ми беше описвал години наред и че той вече по собствена воля поема в желаната от Ходжа посока – Ходжа наново изпадна в гневна криза. Този път го разбирах напълно – талантът на имитатора не бе за изтрайване. Ходжа се зарече, че след всичко това кракът му не ще стъпи в двореца, колкото и да настоява владетелят. Сега, след като най-сетне му е паднала в ръцете тази чакана от години щастлива случайност, повече нямал никакво намерение да се тормози в обкръжението на онези глупаци. Вместо него в двореца щял съм да ходя аз, познавал съм великолепно султанските пристрастия и съм притежавал достатъчно пъргав ум, за да участвам в ония шотовщини.

Когато съобщих на султана, че Ходжа е болен, не ми повярва. Каза единствено: „Той да си действа там по оръжието.“ Ето как цели четири

години посещавах двореца аз, за да може Ходжа да проектира и да задейства оръжието, пък той, както правех преди това аз, си оставаше вкъщи при своите измислици.

За тия четири години научих, че животът не е само очакване, а нещо, което можело да доставя и удоволствие. Онези, дето забелязаха, че падишахът е започнал да ме цени като Ходжа, всеки ден ме канеха по различни празненства и веселби. Веднъж беше сватбата на везирската шерка, друг път на султана му се роди нова рожба, после пък дойде празничната церемония за сунета³⁷ на синовете му, последва пиришеството в чест на крепостта, която си възвърнаха от Унгария, после, понеже принцовете тръгнаха да се учат, бяха организирани тържества, и ето ти – настъпиха веселбите за Рамазана³⁸ и Байрама³⁹. Понеже през продължаващите с дни празненства се тъпчех с тлъсти меса и пилаф, с измайсторените от захар и фъстъци лъвове, шрауси и русалки, за кратко време надобелях. Повечето дни зяпах лъщящите от мазнина и премерващи до припадък своите сили пехливани, въжеиграчите, танцуващи с пръти върху гърбовете си по опънато между джамийските минарета въже, трошачи със зъбите си подкови, забивачи тук-там ножове и шишове, факирите, които мълниеносно ни лишаваха от чашите в ръцете и от парите в джобовете и вадеха от джубетата⁴⁰ си змии, гълъби и маймуни, Карагъоз и Хадживат⁴¹, чиито ругатни обожавах. Нощем, ако нямаше илюминации, отскачах с новите си, срещнати същия ден приятели в някой от най-посещаваните дворци и конаци, дето пиехме с часове вино или ракия и слушахме музика, сетне вдигах наздрависи и се развличах с красиви танцьорки, имитиращи сънливи елени, с привлекателни танцьори, преоблечени като жени, които танцуваха по вода, с певици, изпълняващи с палещите си гласове затрогващи, радостни песни.

Често посещавах посланическите конаци, към които проявявах силен интерес, гледах някой балет с ту скупчващи се, ту разбягващи се обаятелни девойки и младежи или слушах най-новите парвенющини на някой оркестър, доведен от Венеция, а после се наслаждавах на вкуса на своята нарастваща слава. Европейците в посолствата ме разпитваха за

37. Обрязване при мюсюлманите. – (Бел. прев.)

38. Рамазан (араб. – рамадан) – деветият месец от мюсюлманския лунен календар. В съответствие с Корана и Шериата през този месец мюсюлманите постят. – (Бел. прев.)

39. Байрам – краят на Рамазана се отбелязва с Байрам – празник, който започва с обща молитва, подготвя се празнична трапеза, раздават се дарове и др. – (Бел. прев.)

40. Джубе – върхна вълнена дреха. – (Бел. прев.)

41. Карагъоз и Хадживат – персонажи от народния театър на сенките „Карагъоз“. – (Бел. прев.)

моите ужасяващи премеждия, любопитстваха колко съм страдал, как съм успял да издържа и как все още можех да се примирявам с положението си. Криех от тях, че целия си живот съм прекарал, дремейки между четири стени или пишейки безсмислени книги, разказвах им сладкოდумно, както пред султана, съчинени, невероятни истории за тази интересна страна, която държаша да опознаят. Не само девойките, пристигнали да видят бащите си преди да се омъжат, не само посланическите съпруги, скупчили се около мен, но и всички ония представителни посланици и чиновници слушаха с възхита съчинените от мене кървави истории за религията и престъпленията, за харемските и любовните интриги. Попритиснеха ли ме, мигом им прошепвах на ухо една или друга държавна тайна, измислена на момента или им описвах някои необичайни привички на султана, за които никой друг не биваше да узнае. Особено се забавлявах, когато искаха да получат още повече сведения – тогава се обгръщах в тайнственост; преструвах се, че не мога да им кажа всичко, потапах се в мълчание, изострящо любопитството на тия глупаци – Ходжа все се опитваше да ги оприличава на нас. Знаех обаче как си шепнат един другиму, че съм свързан с грандиозен и загадъчен проект, изискващ определени научни познания и с идеята за непознато оръжие, за което са нужни много пари.

Когато се връщах вечер от тия конаци, от тия дворци със замъглена от изпития алкохол глава, пълна с копнения по красивите тела, които бях съзерцавал през деня, сварвах Ходжа на нашата двайсетгодишна маса все още да работи. Беше го обхванала такава страст към работата, каквато досега не бях забелязвал у него – масата бе претрупана със странни схеми, които не можех да разгадая, с рисунки, с нервно изписани листове. Искаше да му разказвам какво съм правел и какво съм виждал през деня, миг след това обаче ме прекъсваше, отвлечен от всички тия забавления, които намираше за безсрамни и безсмислени и, говорейки за „нас“ и „тях“, захващаше да ми разяснява проекта си.

Още веднъж уточни, че всичко било свързано със съдържимото в главите ни – върху това се основавал целият проект; разпалено говореше за симетрията или за хаоса в препълнения с какви ли не неща долап, както наричахме мозъка, но не разбирах как, начевайки оттук, можехме да придадем облик на оръжието – нему възлагаше всичките свои надежди, всичките наши надежди. Предполагах, че това нито друг, нито самият той не би могъл да го проумее – по-рано мислех обратното. Казваше ми, че някой някога ще проникне в главите ни и ще потвърди идеите му. Говореше за голямата истина, която прозрял, докато заедно сме се

гледали в огледалото по време на чумната епидемия – сега всичко в ума му придобивало нужната яснота и ето, благодарение на тази истина оръжието се появяваше на бял свят! След тия развълнувани думи очерта с нервните върхове на пръстите си нарисуваната от него върху хартията странна и неясна форма – тя ме впечатли, въпреки че не я проумявах.

Формата добиваше по-ясни очертания всеки път, щом ми я покажеше, тя като че ли ми напомняше нещо. Взирайки се в тъмното петно, бих могъл да кажа: рисунка на „дявола“; в един миг си въобразявах, че още малко и ще определя на какво ми прилича видяното, после започвах да се колебая, решавайки, че то бе някаква игра на моето съзнание и не изричах нито дума. През четирите години виждах все така тази форма, чиито детайли бяха пръснати по страниците и която всеки път, обогатявайки се, добиваше все по-голяма определеност – най-накрая можеше да бъде осъществена, поглъщайки спастрените през годините пари и сума ти човешки труд. Случваше се понякога да я оприлича на нещо от ежедневието, понякога на нещо от сънищата ни, а веднъж или два пъти, когато си припомняхме предишните години, на нещо видяно и обсъждано тогава, ала не се придвижих и крачка напред в изясняването на всичко, минало през ума ми, и смирявайки се пред неяснотата на мислите си, напразно очаквах оръжието само да ми разкрие своята тайна. Четири години по-късно, когато това наше малко петно се превърна в огромно колкото джамия странно създание, в ужасяващ призрак, за когото говореше цял Истанбул, когато и според Ходжа то се бе превърнало в реално оръжие, и всеки го оприличаваше на нещо си, аз все още се губех в детайлите, с които той ме запознаваше в миналото заради триумфа на оръжието в бъдещето.

Стараех се при посещенията си в двореца да възпроизведа пред султана бляскавите и страховити детайли като човек, опитващ да си припомни сън, който призори паметта му упорито иска да забрави, обяснявах му за колелата, за движещите се механизми, за купола, за барута и лостовете – Ходжа ми ги беше описвал безброй пъти. Думите ми не бяха моите думи, в изричалото от мен нямаше и помен от разгорещеността в огнените тиради на Ходжа, ала все пак забелязах, че въздействат на падишаха. Този мъж, когото намирах за разумен, се обнадеждаваше от неясния словесен поток, от вълнуващото стихотворение на Ходжа за триумфа и избавлението, което доста грубовато цитирах – това ме впечатляваше. Падишахът твърдеше, че останалият къщи Ходжа съм аз. Вече се бях преситил от тия мисловни игри, умът ми се беше объркал. Смятах, че е по-добре изобщо да не се задълбочавам в думите му,

че аз съм Ходжа, защото веднага добавяше, че аз съм научил Ходжа на всичко. Ала това бил постигнал не инертният човек, дето съм бил сега, а онзи, другият, който преди време е променил Ходжа! И си казвах – да да можеше да си говорим единствено за забавленията, за животните, за празненствата или за готвения от занаятчиите парад. После султанът ми каза: всички знаели, че аз стоя зад оръжейния проект.

Ето това ме уплаши най-вече. Така или иначе, бяха позабравили Ходжа, от години не се мяркаше никъде, аз бях този, когото често виждаха в конаци, в дворци, из града, близо до падишаха; завиждаха вече на мен! Ала не заради приходите от десетките села, ханове и маслинови гори, свързани с проекта на неизвестното оръжие, за което клюките нарастваха ежедневно, не й заради прекомерната ми близост със султана: искаха да отмъстят на мен, неверника, задето с това оръжие се набърквах ме в работите на други хора. Когато не смогвах да пропусна покрай ушите си техните злословия, споделях тревогата си и с Ходжа, и с падишаха.

Ала те не обръщаха много-много внимание. Ходжа бе изцяло погълнат от проекта си! Копнеех за гнева му така, както старците копнеят по страстта на младия. През последните месеци, подхранвайки и допълвайки с още детайли непонятното и тъмно петно върху хартията, той го претвори в проекти за калъпа на странно, плашещо ме чудовище и прехосвайки невероятни пари за калъпите, изля толкова тежка стомана, че едва ли би се задействало и едно гюле – ето защо дори не чуваше отвратителните злословия, за които го уведомявах; интересуваше го единствено какво се говори в посланическите мисии за това: що за хора са тия посланици, как разсъждават, изобщо мислят ли нещо за оръжието? И най-важното – защо султанът не възнамерява да праща постоянни посланици в тези страни, та да представляват държавата? Усещах, че желае да получи подобен пост, за да заживее с тях и да се отърве от глупаците, но не говореше открито за желанието си дори и в най-безнадеждните дни, когато изпитваше затруднения в осъществяването на проекта си, когато излятата стомана се напукваше и когато мислеше, че парите няма да стигнат. Само един-два пъти се изгърва, че желае да общува с „тях“, с хората на науката; може би те щяха да оценят истината, която той бе открил за съдържимото в нашите глави; искаше да си пише с хора на науката от далечни страни – Венеция, Холандия или която и да е подобна страна. Бих ли могъл да разбера от посланиците кои от тях са най-добрите, къде живеят и как би могъл да си пише с тях? Тутакси забравих молбата му, белязана от песимизъм, който би израждал враговете ни, тъй

като през последните дни бях престанал да се интересувам от подготвяното в момента оръжие и бях се отдал на развлеченията.

Падишахът също пропускаше покрай ушите си злословията на враговете ни. През дните, когато Ходжа бе готов да изпробва оръжието и търсеше смели мъже, които да влязат в страховитата стоманена камара и да задвижат механизмите сред удрящата ги в носа миризма на ръжда и желязо, султанът изобщо не се вслушваше в моите оплаквания от злословията. И както винаги повтаряше казаното от Ходжа. Вярваше му, беше доволен от всичко и не съжаляваше, че му се бе доверил – благодареше на мене. Естествено, все по същата причина – нали аз бях научил Ходжа на тези неща. И владетелят, досущ като Ходжа, не спираше да говори за съдържимото в главите ни; после, покрай този си интерес, проявяваше любопитство и към един друг въпрос: и султанът, както някога Ходжа, ме разпитваше как живееш там, в онази страна, в старата моя родина.

Разказвах му купища измислици. Сега не мога да преценя дали тези измислици, в които си вярвах заради непрестанното им повтаряне бяха неща, които действително съм преживял в младостта си, или бяха фантазии, отцеждащи се от върха на перото ми всеки път, щом се настанявах на масата, за да пиша книгата си – от време на време подхвърлях някоя и друга забавна лъжа, хрумнала ми в момента, имах и няколко готови, преработени от мен приказки, непрестанно повтарях колко много копчета имаха хората по дрехите си, понеже султанът се интересуваше от такива подробности, разказвах истории, но се затруднявах да определя дали отделните детайли в тях долитаха от моите спомени или пък от моите сънища. Но имаше и една-две истини, които и след двайсет и пет години все така не можех да забравя: разговорите на семейната трапеза с мама, татко, братята и сестра ми, докато закусвахме под липите! Подобни неща най-малко интересуваха падишаха. Веднъж ми бе споменал, че всеки живот всъщност е подобен на другия. Незнайно защо думите му ме уплашиха – не бях забелязвал подобно дяволско изражение върху лицето на султана и изпитах желание да го попитам що за смисъл влага в тях. Погледнах го, прииска ми се да кажа: „Аз съм аз.“ Сякаш, ако имах куража да изрека тая глупава фраза, заговорите на всички интриганти, чиято едничка цел бе да изкарат, че съм някой друг, игричките на Ходжа и на султана щяха да се обезсмислят и щях да продължа да живея в мир със собствената си идентичност. Аз обаче, като страхливците, плашещи се от всяка неясна фраза – да не би да застраши тяхното спокойствие – боязливо си премълчах.

Това беше през пролетта, в дните, когато Ходжа завърши оръжието, но все не успяваше да проведе изпитанията, понеже не намираше подходящите хора. Не след дълго наистина се разстроихме, когато падишахът тръгна с армията си на поход срещу Полша. Защо не бе взел оръжието, та да обърне в бягство враговете ни, защо не ме беше взел със себе си, доверие ли ни нямаше? И ние, както всички, останали в Истанбул, вярвахме, че султанът не е тръгнал на война, а на лов. Ходжа беше доволен – печелеше още цяла година; аз няхах нито друга работа, нито развлечение; заработихме заедно по оръжието.

Доста време издирвахме хора, които да задействат съоръжението. Така или иначе, никой не скланияше да влезе в страховитото, непознато съоръжение. Ходжа говореше, че е готов да плати много пари разпратихме глашатаи из града, по пристанищата, в арсенала, търсихме мъже сред лентяите в кафенетата, сред разбойниците и авантюристите. Повечето от тези, които открихме, дори и да влизаха, преодолявайки страха си, във вътрешността на желязната грамада, после ни напускаха – не издържаха да въртят колелото на механизма, понеже, заклещени в това странно насекомо, направо се сваряваха от горещина. Към края на лятото, когато трябваше да приведем в действие съоръжението, спастрените през годините пари се стопиха окончателно. Под смаяните и уплашени погледи на любопитните, сред победните възгласи, съоръжението тромаво помръдна, нападна някаква въображаема крепост, разтърсващо изгърмя с топовете срещу нея и спря. Парите от селата и от маслиновите гори продължаваха да текат, ала Ходжа, под предлог, че щяло да ни излезе прескъпо, разпусна нашия насъбран с толкова мъка отбор.

Зимата премина в очакване. След като се върна от похода, падишахът отишъл направо в любимия си Одрин; нито питаха за нас, нито ни търсеха – останахме си сами. В двореца нямаше кой да се развлича сутрин с нашите истории, в конаците нямаше кой нощем да развлича пък мене – просто лентяйствахме. Опитвайки да запълня времето си, заръчах на пристигнал от Венеция художник да ми направи портрет, започнах да взимам уроци по уд#, макар и рядко Ходжа отскачаше до Куле-диби, за да види оръжието, наглеждано от един пазач. Не че не добавяше нещо ново тук-там по съоръжението, но се отегчи бързо и от това. В нощите на тази последна зима, които прекарахме заедно, той повече не спомена нито оръжието, нито какво възнамерява да прави с него. Обзела го беше апатия не защото бе изгубил своето настървение, беше такъв, защото аз вече не предизвиквах у него никакви емоции.

По-голямата част от нощите прекарахме в чакане, чакахме да спре

я вятъра, я снега, чакахме последното късно минаване на бозаджията, чакахме огънят да се превърне на пепел, за да подхвърлим още дърва в печката. Чакахме да угаснат последните трепкащи лампи по отсрещния бряг на Златния рог, чакахме да дойде нашия сън, който изобщо не идваше, чакахме и утринния езан⁴². Говорехме рядко, но през една от тези зимни нощи Ходжа внезапно ми каза, че много съм се променил, че съм станал друг човек. Стомахът ми се сви, гърбът ми се обля в пот; щеше ми се да възразя, да му река, че не е прав, че съм си пак предишния, че си приличаме, че трябва отново, както в миналото, да възвърне интереса си към мен, че имаме много, много неща, за които да си говорим, ала всъщност той беше прав; погледът ми се спря върху моя портрет, тази заран го бях взел от художника, донесох го вкъщи и го окачих върху една от стените; да, бях се променил – бях напълнял от храната, с която се тъпчех по угощенията, гушата ми беше провиснала, плътта ми беше омекнала, движенията ми – понатежали; лицето ми, и това беше по-лошото, изглеждаше абсолютно различно; от изпития алкохол и от целувките в онуй общество краищата на устните ми изглеждаха омърсени от някакво безсрамие, очите ми бяха махмурлясали от нередовно спане и запои, в погледа ми се бе затаило вулгарното спокойствие, присъщо на глупаците, доволни от живота, от света и от себе си, но бях удовлетворен от своето настояще, така си беше. Не обелих и дума.

По-късно, май че когато научихме, че падишахът ни вика в Одрин да участваме във военния поход заедно с нашето оръжие, често виждах един и същ сън: маскен бал във Венеция, една забава, напомняща по своята суматоха истанбулските веселби; надявах се, че както аз познах майка си и годеницата си – зърнах ги в множеството, когато си свалиха маските на „вулгарни жени“, – така и те ще ме разпознаят и смъкнах маската си, те обаче изобщо не разпознаха, че аз съм аз, те сочеха с маските си някого зад гърба ми; обърнах се и видях човека, който щеше да разбере, че аз съм аз – това беше Ходжа. За да ме разпознае, се приближих и този път с надежда към него; човекът, който бе Ходжа, смъкна, без да продума маската си и изпод нея, плашейки ме с чувството за вина, изникна моята пробудила се от съня ми младост.

42. Езан – подкана за молитва от минарето на джамията. – (Бел, прев.)

10.

Научавайки, че падишахът ни чака да пристигнем в Одрин с оръжието, Ходжа веднага се задейства. Тогава разбрах, че е поддържал всичко в готовност и цяла зима не е прекъсвал връзките си с оръжейната група, която беше разпуснал. Три дни ни бяха достатъчни да се подготвим за път. Вечерта преди заминаването ни Ходжа прерови старите си книги с опърпани подвързии, недописаните си трактати, пожълтелите си чернови, вещите си и всичко останало, сякаш се местехме в нова къща. Оправя звънеца на ръждясалия часовник за намаз, избърса прахта от астрономическите инструменти. До сутринта се ровичка из книгите, сътворени от нас през двайсет и петте години, из проектите на изработените инструменти, из черновите. Призори го видях да прелиства овехтелите пожълтели страници на тефтерчето, в което бях отбелязвал наблюденията си от нашите опити, предхождащи първото ни зрелище с фойерверки; малко обидено попита: „И това ли трябва да взимаме с нас? Нима ще ни бъде от полза?“ И тутакси, забелязал празния ми поглед, го запрати в тъгъла.

И все пак по време на десетдневното ни пътуване до Одрин отново се посближихме, е, не колкото в предходните години. Ходжа бе преизпълнен най-вече с надежда; нашето оръжие, което наричаха чудовището, насекомото, дявола, костенурката-стрелец, движещата се крепост, желязната грамада, казана на колела, великана, циклопа, хищника, гадното прасе, чернилката, вероломният пришълец, се движеше, както искаше Ходжа, със страховито скрибуцане и невероятен громол, ала доста по-бързо, отколкото се предполагаше, всявайки ужас у зяпачите. Забелязвайки как любопитните селяни се скупчват из околните хълмове по цялото протежение на пътя ни и развълнувано наблюдават съоръжението оттам, страхувайки се да го доближат, Ходжа изпитваше истинско удоволствие. Нощем, докато нашите хора, изнурени от тежкия ден, спяха непробудно в шатрите си, Ходжа не спираше сред безмълвието, нарушавано единствено от насекомите, да изтъква какви неща щяло да сътвори нашето дете голомеше с враговете ни. Липсваше, вярно, предишната възбуда – и Ходжа като мен се притесняваше как ще възприемат оръжието в свитата на султана и в армията, какво място ще отредят на съоръжението при атака, но все още можеше да говори със спокойна душа и с увереност за „предишната ни орис“, за възможността да обърнем

течението на реката в желаната от нас посока и за по-важното – за „тях“ и за „нас“, тема, която все така съживяваше възбудата му.

Оръжието влезе в Одрин церемониално, но никой друг, освен падишаха и неколцината ласкатели от свитата му, не го приветства с любов. Падишахът посрещнал Ходжа като стар приятел, споменал му за вероятността от война, ала не се забелязваше нито някаква подготовка, нито някаква особена тревога; започнаха да прекарват дните си заедно. Към тях се присъединявах и аз; придружавах ги навсякъде – когато язدهа из околните мрачни гори, за да слушат птичите песни, когато наблюдаваха жабите, плавайки с лодка по Тунджа и Марица, когато се държах галовно с ранените подир схватка с орлите щъркели, накацали в двора на джамията „Селимие“, когато проучвах оръжието, за да се убедят за сетен път в неговите възможности. С горчивина обаче забелязах, че не бях в състояние да изрека нищо интересно, та да се включа в разговорите им и да ги заинтригувам. Може би завиждах на близостта им. Всичко това, знаех го, вече ми беше омръзнало – Ходжа все тъй четеше същото стихотворение и аз се учудвах на вярата на падишаха в тая съчинена история за триумфа, за превъзходството на другите, за необходимостта да се вземем в ръце и да преминем към действие, за бъдното и за съдържимото в нашите глави.

Към средата на лятото слуховете за война зачестиха и един ден Ходжа ме взе със себе си, каза, че се нуждаел от силен човек. Вървахме забързано из Одрин, минахме през циганската и еврейската махали, по пепеляви на цвят улици – винаги, когато бивах притеснен, ги обхождах, покрай бедняшките мюсюлмански къщурки, които не се различаваха една от друга. Щом забелязах, че къщите с бръшляна, които бях зърнал отляво, се появиха отдясно, разбрах, че обикаляме едни и същи улици и реших да попитам; намирали сме се в квартал Филдамъ. Внезапно Ходжа похлопа на една порта. Отвори ни осемгодишно зеленооко момче. Ходжа изрече:

– Лъвовете, лъвовете на падишаха са избягали от двореца, търсим ги.

Избута момчето, влезе в къщата и аз го последвах. Вътре миришеше на прах, дърво и сапун; припряно изкачихме в мрака проскърцащите стъпала и се озовахме наред една софа; Ходжа заотваря една подир друга изникващите пред взора му врати. В първата стая дремеше немощен старец със зейнала беззъба уста и когато двете смеещи се момчета, посегнали към брадата на стареца, уж, за да го попитат нещо, чуха отварянето на вратата, се стреснаха. Ходжа затвори тази врата и отвори

друга; вътре – камара от юргани и платове за юргани. Момчето, което ни бе отворило портата, изпревари Ходжа и запречи вратата на третата стая.

– Тука лъв няма, тука са мама и леля.

Въпреки това Ходжа отвори вратата – в бледата светлина две жени гърбом към нас правеха намаз. В четвъртата стая някакъв юрганджия шиеше юрган май повече приличаше на мене, защото бе без брада; виждайки Ходжа, се изправи.

– Луд човек, защо си дошъл? – възкликна той. Какво искаш от нас?

– Къде е Семра? – попита Ходжа.

– Замина за Истанбул преди десет години – отвърна мъжът. – Умряла от чума. Да бе пукнал ти!

Без да пророни и дума, Ходжа се спусна по стълбите и напусна къщата. И понеже вървах подире му, чух какво извика зад гърба ми момчето и какво му отвърна някаква жена:

– Мамо, лъвовете били тук.

– Не, това бяха чичо ти и брат му.

След две седмици рано-рано се отправих към същото място, може би за да не забравя случилото се, а може би, за да ви подготвя за новия си живот и за книгата, която търпеливо четете. Първоначално се затрудних да открия улицата и къщата, тъй като светлината ме подведе; догаждайки се за посоката, аз се опитах да потърся най-прекия път към лечебницата на джамията „Безязът“. Вероятно, заблуден от собствената си убеденост, че те ще трябва да са избирали най-прекия път, изобщо не намерих тоя засенчен от върбите пряк път, стигащ до моста; а покрай пътя с върбите, който аз открих, нямаше никаква река, та да седне на брега й човек и, зяпайки, да си похапва халва. Пък и в лечебницата нямаше нито едно от нещата, които си бяхме представяли, нямаше я калта, беше съвсем чисто, ала ги нямаше и ромонът на течашата вода, и пст-роцветните шишенца. Не се стърпях и като видях вързания със синджир болен мъж, се обърнах с въпрос към лекаря: бил влюбен, полудял и като всички луди си въобразил, че е някой друг; искаше да продължи с обясненията си, ама аз си тръгнах, без да го доизслушам.

Един ден в края на лятото, най-неочаквано за нас, решението за военния поход, който вече си мислехме, че едва ли ще се осъществи, беше взето – понеже не могли да понесат нито миналогодишното си поражение, нито последвалите го тежки данъци, поляците проводили вест: „Заповядайте, съберете със саби своите данъци.“ В последвалите дни Ходжа направо щеше да се задуши от гняв: докато войската се строяваше

за поход, никой не се и сещаше за оръжието ни; никой не желаше докато воюва да вижда край себе си черната желязна грамада; никой не очакваше резултат от този великански казан; обявиха го дори за лоша поличба! Ден преди похода, когато Ходжа направи своите заключения за изхода на войната, нашите опоненти стигнали дотам, че открито заговорили как оръжието може да се превърне в проклятие за победата. Застинах от ужас, докато Ходжа ми разправяше как били убедени, че зад тая проклетия съм стоял повече аз, отколкото Ходжа. Падишахът обявил, че напълно се доверява на Ходжа и на оръжието и за да прекрати спора, отсякъл, че докато трае войната, оръжието директно ще бъде причислено към него, към неговата огнева мощ. Напуснахме Одрин през един горещ ден в началото на септември.

Всички смятаха, че сезонът не е подходящ за военен поход, ала темата много-много не се коментираше. По време на похода все повече се убеждавах, че аскерите воюваха със страх от „лошата поличба“, че се бояха от лошата поличба толкова, колкото и от врага, понякога дори повече от нея, отколкото от него. Първата нощ от нашия марш на север през процъфтяващите богати села и стенещите под тежестта на нашето съоръжение мостове, изненадващо бяхме привикани в шатрата на султана. И той, обладан от любопитство и от вълнение като улисан в новата си игра хлапе се бе вдетенил по подобие на аскерите си и досущ като своите аскери заразпитва Ходжа как би изтълкувал случилото се през деня: какво означават аленият облак пред залязващото слънце, ниският полет на соколите, рухналият комин на една селска къща, снижаването на щъркелите на юг? Ходжа, естествено, изтълкува всичко като много благоприятен знак.

Ала с това нашата работа не беше приключила; едва сега и двамата научавахме, че по време на поход султанът страстно обичал нощем да слуша страховити и интересни истории. Преди години бяхме подарили на владетеля една наша книга, тя ми беше любимата, и Ходжа, повлиян от включеното в нея патетично стихотворение, обрисова мрачна, страховита картина, изпълнена с трупове, кървави поражения, провали, предателства и злощастия, ала в едното ъгълче на уплашения султански поглед не спираше да блещука и пламъчето на победата. Налагаше се да напъраме умовете си, за да разпалваме този пламък, да се отърсваме от всички други неща, които Ходжа от години ми втъпяваше и които искаха вече да забравя – за „тях“ и за „нас“, за съдържимото в главите ни! Всяка нощ Ходжа сгъстяваше все повече мрака, страховитостта и ужаса на тая навяваща ми досада безвкусна история, вероятно, защото си

мислеше, че и падишахът вече става апатичен към нея. И наново откривах как, докато слуша приказките за съдържимото в главите ни, владетелите потръпва от наслаждение.

Не бе изтекла и седмица от началото на марша, когато започна ловът. Един отряд, включен към армията специално за тази цел, разузнаваше района, изнамираше най-подходящия терен и след като подбираще селяните, падишахът, ние и ловците се отделяхме от походната колона и поемахме ту към гора, прочута с кошутите си, ту към планински скатове, из които препускаха диви прасета или към някой друг лес, изобилстващ с лисици и зайци. Подир дългите часове на лов, ние тържествено се присъединявахме към походната колона, сякаш се завръщаме от триумфална война – армията приветстваше падишаха, а ние плътно го следвахме. Ходжа изпитваше гняв и отвращение към тия церемонии, пък аз ги обичах; по-приятно ми беше вечер да разговарям с падишаха за съвместния лов, отколкото за похода, за състоянието на селата и градовете, през които минавахме или за последните новости около враговете ни. Сетне Ходжа захващаше своите предсказания и истории, чието напрежение еженощно нарастваше заедно с гнева му, породен от тия брътвежи, които намираще за глупави и наивни. И мен, по подобие на султанската свита, вече ме угнетяваше вярата на падишаха в целящите да го сплашат истории, в приказките за съдържимото в нашите глави.

Станах свидетел обаче и на нещо доста по-лошо! Ловувахме пак: близкото село беше опразнено, а селяните, пръснали се из гората, вдигаха невероятна дандания, удряйки една в друга носените от тях тенекии, та да насочат дивите прасета и елените към мястото, дето ние ги причакахме с конете и оръжията си, ама до пладне изобщо не се натъкнахме на никакъв дивеч. Под влияние на обедната жега или за да разсее налегналата ни досада, падишахът бе пожелал Ходжа да разправи някоя от историите, дето нощем го караха да настръхва. Напредвахме бавно, долавяйки смътно тенекиената дандания, долитаща от доста далече и щом пристигнахме в едно християнско село, спряхме. Та тогава забелязах как падишахът и Ходжа сочеха към една от къщите в пустото село и как немощен старец най-напред подаде глава през открената порта, след което се насочи към тях с подобавачи почести. Малко преди това пак бяха си говорили за „тях“, за съдържимото в главите им и като зърнах любопитния израз на лицата им и как Ходжа разпитваше чрез преводач стареца, аз се приближих, уплашен от собствената си мисъл.

Ходжа разпитваше стареца, настояваше той да му отговаря на секундата, без да се замисля: какъв е най-големият му грях, коя е най-

голямата му лошотия в живота? Преводачът бавно ни преведе какво измърмори старецът на някакъв свой си славянски език бил злощастен, безгрешен и невинен старец; с невероятно упорство обаче Ходжа настояваше и изискваше от стареца да говори за себе си. Като забеляза, че и султанът любопитства колкото Ходжа, онзи се съгласи, че имал вина: виновен бил, да, трябвало и той като своите съселаяни да напусне дома си, трябвало и той заедно с другите да участва в лова и да насочва дивеча, да, грешен бил, ама си имал оправдание, не бил толкова здрав, та цял ден да търчи из гората, сочеше сърцето си, умоляваше за прошка; Ходжа обаче се разгневи, разкрещя се: не питал това, питал за същинските грехове; добре, ама селянинът комай не проумяваше въпроса, зададен му чрез преводача, стоеше като истукан, притискайки с горчивина ръката си към сърцето. Отведоха стареца. Доведоха друг – Ходжа почервения от гняв, когато и той занарежда същото. Докато Ходжа, за да поощри втория селянин с примери за зло и за греха му описваше, както се описват лошотиите на един безименен грешник, моите детски провинения, лъжите, които измислях, та да ме обичат повече от братята и сестра ми, моите плътски прегрешения в университета, аз, отвратен и засрамен си припомнях нашите дни по време на чумата, които, пишейки тази книга, упоменах с тъга. Когато последният доведен куц селянин шепнешком си призна, че тайничко зяпал къпещите се в реката булки, Ходжа като че малко се поуспокои. Да, ето такива бяха „те“ – изправени пред греховете си, можеха да застанат лице в лице с тях; но ние, които би трябвало да знаем какво се случва в човешките глави и т.н. и т.н. Щеше ми се да вярвам, че султанът не се впечатлява чак толкова от всичко това.

Бе се заинтригувал обаче. Подир два дни, по време на друг лов – преследвахме елени, – той си затвори очите пред повторно разигралата се драма, вероятно защото не бе издържал на настояванията на Ходжа, а може би защото се наслаждаваше на разпита повече, отколкото предполагаша. Този път бяхме преминали Дунава; селото – пак християнско, само че тук езикът, на който говореха беше с латински корен. Във въпросите на Ходжа нямаше кой знае каква разлика. В началото дори не ми се и слушаха отговорите на селяните, стреснати както от разпитванията ги и от неговите въпроси, напомнящи ми настървението, с което карах Ходжа в нощите на чумната епидемия да описва своите прегрешения, така и от султана, подкрепящ с безмълвието си анонимния съдник. Испитах необичайна погнуса; испитах озлобление не толкова към Ходжа, колкото към падишаха, който му се доверяваше и се поддаваше на

магнетизма на тая противна игра. Но не след дълго и мен ме завладя същото противно любопитство; казах си, че слушайки, човек нищо не губи и се присъединих към тях. Всички прегрешения и провинения, разказвани на език изящен и приятно галещ ухото ми, си приличаха: обикновени лъжи, незначителни измами, едно-две мошеничества, една-две изневери и не повече от няколко дребни кражби!

Вечерта Ходжа каза, че селяните не били споделили всичко, че спестявали истината; навремето аз бях стигнал доста по-далеч – те би трябвало да имат, къде по-съществени, къде по-истински грехове, различаващи ги от нас. Готов беше да употреби и сила, само и само да се докопа до тия истини, та да покаже най-напред какви бяха „те“, а после какви бяхме „ние“ и да убеди в това падишаха.

С всеки изминал ден тая противна жестокост нарастваше все повече, ставаше все по-безсмислена.

В началото всичко бе просто; през онези дни бяхме като хлапета, подхвърлящи си наред играта по някоя солена шега за разведряване на атмосферата; часовете за разпит пък бяха като натъкмени кратки пиески наред дългия и увлекателен ловен излет; но с времето това се превърна в изчерпваща нашата воля, издръжливост и нервна енергия церемония, от която незнайно защо не можехме да се откажем. Виждах стъписани селяни, ужасени от въпросите на Ходжа и от необяснимия му гняв; ако знаеха какво точно се иска от тях, вероятно биха го казали; виждах доведени на селския мегдан беззъби и грохнали старци; с безнадеждни погледи те търсеха помощ от околните, от нас, преди със запъване да разправят за греховете си, за действителните си грехове; виждах блъскани, удряни млади мъже само защото техните признания и прегрешения са се сторили незадоволителни. Сетих се как след прочита на написаното от мен, Ходжа стовари един юмрук върху гърба ми и каза: „Ей, ама голям хитрец си.“ Тогава, помня, не можа да го понесе и разгневно избълва, че не проумява как е възможно да съм такъв човек. Но макар и неосъзнато докрай, той вече отлично знаеше какво търси и до какъв резултат би искал да стигне. Изпробва и други прийоми: току прекъсваше изповядващия се и му заявяваше, че лъже; нашите хора започваха да бият виновника. Друг път прекъсваше изповядващия се с думите, че негов другар го опровергавал. Пробва и да ги привиква по двама. Ала виждайки, че не може и не може да се докопа до дълбоките истини – независимо от упражняваната най-решително от нашите хора жестокост, селяните се притесняваха един от друг, – той се въбесяваше.

Когато заваляха нестихващите дъждове, вече, струва ми се, бях

попривикнал със случващото се. Спомням си как залудо пребиваха селяните, дето не говореха много-много и не възнамеряваха да говорят много, как с часове ги държаха мокри до кости на разкаляния селски мегдан. И ловните ни излети постепенно помръкнаха, ставаха все по-краткотрайни. От време на време убивахме по някоя кошута с красиви очи, което натъжаваше султана, или по някое едро диво прасе, но умовете на всички ни вече бяха заети не толкова с ловните подробности, колкото с разпитите, които както и ловът, се подготвяха отрано. Нощем Ходжа изливаше душата си пред мен, сякаш усещаше вина за стореното през деня. Той не по-малко бе обезпокоен от случващото се, от жестокостите, ала търсеше едно познание, едно полезно за всички ни познание – искаше му се да го демонстрира пред султана; и защо ли тия селяни укриваха истината? Подир време рече, че би трябвало да опитаме същото и в някое мюсюлманско село; ала и този опит излезе несполучлив – макар че много-много не се притесняваха от разпита, и те, по подобие на християнските си съседи изповядаха горе-долу същото, споделиха почти същите истории. Беше един от непоносимите дни, в които дъждът изобщо не спираше – Ходжа измърмори нещо от рода, че те, видите ли, не били истински мюсюлмани, но при вечерното обсъждане на случилото се през деня установих, че и той е забелязал как тази истина не беше избегнала на султана.

Това обаче не доведе до друго, освен до нарастване на гнева му и той със сетна надежда наблегна върху жестокостта – ролята на свидетел вече не се нравеше на султана, ала и той като мене наблюдаваше тази жестокост единствено от любопитство. Напредвайки на север, пристигнахме в гориста местност, дето селяните говореха пак на някакъв славянски език; видяхме го как налага със собствените си ръце привлекателен юноша от китно селце, който не можа да си спомни друго, освен една детска лъжа. Каза, че това никога повече няма да се повтори; вечерта го завладя необичайно чувство за вина, според мен, дори прекомерно. При друг ловен излет ми се стори, че виждам как под проливния жълтеникав дъжд селянките плачеха отдалече заради онова, което се случваше с мъжете им. Онова, което се случваше, бе втръснато вече и на нашите изпедепсали се до свършенство хора; те понякога подбираха преди нас поредния мъж за изповед и ни го водеха, а нашият преводач преварваше с първите си въпроси Ходжа, който изглеждаше доста поуморен от яростта си. Не че не се натъкнахме и на интересни случаи, на жертви, изповядващи се надълго и нашироко, сякаш от години са чакали с цялата си душа деня за разпит, но те бяха просто наплашени и

объркани било от мълвата за нашата жестокост мълва, която, чухме го, обикаляла от село на село, превръщайки се в легенда, – било от висшата справедливост, чиято тайна не смогваха да разгадаят; Ходжа обаче не се интересуваше вече от истории за мамещите се един друг мъже и жени, за сиромасите, завиждащи на замогналия се съсед. Непрестанно повтаряше, че истината е по-дълбока, ала струва ми се, самият той, както и ние, от време на време се усъмняваше, че ще можем да я достигнем. Забележеше ли и най-малкото съмнение у нас, начаса се разгневяваше – предчувствахме обаче, ние и падишахът, че няма никакво намерение да се отказва. Вероятно по тази причина ние се превръщахме единствено в наблюдатели, докато той изкъсо държеше юздите в свои ръце. Веднъж, вир-вода, Ходжа с часове продължи да разпитва младеж, отвратен от доведения си баща и от доведените си братя, понеже се отнасяли зле с майка му – тогава, укрили се под навеса от проливния дъжд сякаш се пообнадеждихме; ала по-късно, вечерта, Ходжа приключи темата, като заяви, че това бил най-обикновен младеж, който заслужава да бъде забравен.

Напредвахме на север и все по на север; виейки се из планинските възвишения, походната колона бавно се придвижваше по калните пътища сред гъстите и тъмни дъбрави. Харесваше ми студеният и мрачен полъх, идещ откъм боровите и брезови гори, мъгливото безмълвие, излъчващо подозрителност, неизвестността. Никой не ги наричаше с това име, ама струва ми се, че се намирахме в полите на Карпатите, които, украсени с готически замъци и елени бях зърнал в детството си върху изработената от посредствен художник европейска карта в ръцете на баща ми. От дъжда Ходжа се беше простудил, но въпреки това всяка заран се отклонявахме от пътя, извиващ се, сякаш за да го отдалечи от целта и навлизахме дълбоко в горите. Ловните излети като че ли бяха забравени; притаявахме се край брега на някое езеро или на ръба на някоя пропаст не за да убием елен, а за да накараме предварително подготвените за нас селяни да чакаат! После, решавайки, че времето е дошло, влизахме в някое от селата и след като си свършихме работата, веднага поемахме след Ходжа, който ненамерил отново желанието бисер, гледаше спешно да се отправим към следващото село, за да забрави измъчваните, пребивани селяни и собствената си безнадеждност. Веднъж на Ходжа му хрумна да направи нов опит; падишахът, смайващ ме със своето търпение и заинтригуваност, нареди да му доведат двайсет еничари; Ходжа зададе едни и същи въпроси най-напред на тях, след това на обърканите, чакащи пред домовете си руси селяни. Друг път отведе селяните до

походната колона, показа им нашето странно, проскърцващо съоръжение, дето се мъчеше да настигне султанския аскер по калните пътища и ги запита какво мислят, като се разпреди писарите да запишат техните отговори, но като че ли силата му се бе поизчерпала, вероятно, защото както сам заяви, ние не можехме да проумеем истината, вероятно, защото се беше уплашил от безсмислената си жестокост, вероятно заради обземащото го нощем чувство за вина, вероятно, защото се беше преситил от неодобрителното мърморене сред армията и пашите по адрес на нашето оръжие и на случващото се в горите, а може би просто, защото бе болен, знам ли: хрипкавият му глас бе поизгубил предишната мощ; нямаше я онази страст във въпросите, чиито отговори знаеше наизуст; сякаш самият му хрипкав глас вече не вярваше в изричаните слова за триумфа, за бъдното, за нуждата от нашето осъзнаване и избавление. За последно, спомням си, го видях обезверено да разпитва неколцина славянски селяци под рукналия наново сивкав като сяра дъжд. Стояхме встрани, беше ни втръснало да слушаме; под призрачната, помътняла от дъжда светлина те зяпаха с празни погледи мокрите си лица в голямото огледало с позлатена рамка, което Ходжа им поднасяше наред.

Повече така и не предприехме „ловни“ излети; минахме реката и стъпихме на полска земя. Нашето съоръжение едва креташе по разкаляните от все поусилващия се тягостен дъжд пътища и вече забавяше походната колона, която би трябвало да се придвижва по-ускорено. Тъкмо тогава се разраснаха слуховете, че нашето оръжие, което пашите не харесваха и без друго, било лоша поличба и проклятие; сплетните на еничарите, взели участие в опитите на Ходжа, правеха слуховете по-пиперливи. И както винаги обвиняваха предимно мен, неверника, а не Ходжа. Когато той захващаше своите поетични празнословия за необходимостта от оръжието, втръснали дори на султана, за силата на врага, за необходимостта да се осъзнаем и да се задействаме, пашите, дето го слушаха в султанската шатра все повече започваха да вярват, че сме измамници и че оръжието е лоша поличба. Гледаха на Ходжа като на болен, като на заблуден, за когото все още съществува надежда. Истински опасният, същинският виновник съм бил аз, този, дето е убедил Ходжа и султана, и е сътворил лошите поличби. Вечер, щом се оттегляхме в шатрата си, погнусен и отвратен, Ходжа с болнав глас говореше за „тях“, както говореше някога за глупаците, но у мен вече не бликаха радостта и надеждата, които можеха, тогава го вярвах, да ни избавят в труден момент през онези години.

Виждах, че няма толкова лесно да си зареже магарето в калта. Два

дни по-късно нашето оръжие заседна наред походната колона, затъвайки в размякнатата от дъждовете кал – бях изгубил всичките си илюзии; Ходжа продължаваше да се бори с болестното си състояние. Никой не щеше да ни даде хора, дори кон не ни даваха; тогава отиде при султана и намери към четирийсет коня, впрегна ги с вериги за топовете, насъбра хора; цял ден не спря усилено да се труди и на мръкване пред погледите на всички, отправящи молитви оръжието да си остане в калта, гневно зашиба конете и успя да помръдне нашето великанско насекомо. Вечерта пък поведе битка с пашите, които искаха да се отърват от нас, заявявайки им, че оръжието не е лоша поличба, че то само увеличава боевата ни мощ, ала вече и сам, усещах го, беше изгубил вяра в победата.

През нощта се опитах в нашата шатра да изсвирия нещо на уда – бях го взел със себе си на тръгване, той обаче го измъкна от ръцете ми и го запокити настрана. Каза, че искали главата ми, попита дали го знам. Знаех го. Щял да бъде щастлив, ако вместо моята, поискали неговата глава. Усещах и това, но не отвърнах нищо. Посегнах отново към уда, попречи ми, настоя да разказвам за там, за моята родина. Когато му разказах, така, както и на падишаха, две-три кратки съчинени истории, се разгневи. Искал истината, искал истинските подробности; разпита за майка ми, за годеницата ми, за братята и сестра ми. Докато описвах „истинските“ подробности, вметна нещо, хрипкаво мънкайки на италиански – научил го беше от мен – някакви думи, някакви кратки и недодялани фрази, чийто смисъл така и не долових.

Когато през следващите дни зърна опожарените, разрушени вражески редути, превзети от авангардните части, усетих да го завладяват, като сетна надежда, някакви странни и отвратителни мисли. Сутринта, докато бавно прекосяхахме опожареното село, той съзря до една стена неколцина умиращи тежко ранени, скочи от коня и се затича към тях. Наблюдавах го отдалече – в началото си казах, че иска да им помогне, че ако имаше преводач, щеше да ги пита за страданията им, сетне обаче разбрах, че е обладан от възбуда, май усещах и причината за тая възбуда – щеше да ги пита съвсем други неща. На следващия ден, когато тръгнахме с падишаха да огледаме разрушените вляво и вдясно от пътя редути и укрепления, наново го обзе същата възбуда – между изравнените със земята градежи и изрешетените от топовете дървени преграждения съзря един ранен с неотсечена още глава и забърза към него. И за да не стори нещо отвратително, аз го последвах, пък ако ще да си помислят, че съм го кандърдисал аз, или че съм го последвал, воден от непристойно любопитство. Като че ли ранените с разкъсани, надупчени от

куршумите и гулетата тела щяха да му разкрият нещо, преди маската на смъртта да обгърне лицата им; като че ли разпитвайки ги точно сега, те щяха да си признаят; дали пък в един момент всичко нямаше да се промени и той да чуе от тях съкровената истина, ала още на мига, усетих го, Ходжа отъждество своята безнадеждност с безнадеждността, изписана върху лицата, срещнали смъртта; приближи се до тях, ама не попита нищо.

Научавайки, че крепостта Допио все още не е завладяна, привечер се отби при султана, обзет от същата възбуда. Когато се върна, бе разтревожен, но като че ли не разбираше точно какво го тревожи. Казал на султана, че би желал оръжието му да се включи в битката и че години наред се е трудил в очакване на този ден. Султанът, обратно на моите предположения, благоволил да рече, че денят е дошъл, само дето се налагало да бъде изчакай Саръ Хюсеин паша, когото бил натоварил с тази работа. Защо бил рекъл това? Един от многото въпроси, които през всичките години така и не проумях на мене ли ги задава, или на себе си; незнайно защо в този момент си мислех, че вече не го чувствам близък, че ми е омръзнало от тревоги; той си отговори сам: защото се боели да не вземе свой дял от победата.

До другия ден по пладне, когато научихме, че Саръ Хюсеин паша още не е превзел крепостта, Ходжа прахоса цялата си енергия, за да убеди сам себе си във верността на собствения си отговор. Заради плъзналите слухове, че съм бил шпионин, че съм носел лош късмет, не ходех повече в шатрата на султана. През нощта, когато отиде да му разтълкува събитията от деня, Ходжа взел да му разправя истории за триумфа и за щастието, в които, изглежда, падишахът вярваше. В шатрата ни се върна човек, претъпкан с оптимизъм, повярвал си, че най-накрая ще строши нозете на дявола. Слушах го и наблюдавах не толкова неговия оптимизъм, колкото усилията, които полагаше да устои.

Наново подхвана старата песен – за нас и за тях, за бъдната победа, ала в гласа му се долавяше тъга, каквато досега не бях забелязал да съпровожда тия тиради; сякаш говореше за наш спомен от детството, познат и на двама ни от съвместния ни живот. Не обели и дума, когато взех уда в ръцете си и когато започнах несръчно да подрънквам на него: говореше за прекрасните дни, които ще изживеем, щом в бъдеще обърнем течението на реката в желаната от нас посока, ама и двамата знаехме, че говори за миналото пред очите ми изникваха спокойните дървеса в тихата градина зад къщата, топлите озарени стаи, трапезата, шумната трапеза с многобройни роднини. За първи път от много години насам

изпитвах усещане за покой; разбирах колко е бил прав, като казваше, че обича тукашните хора и че раздялата ще бъде мъчителна. Разбирах колко е бил прав, мислейки за тези хора, да се гневи, щом се досетеше за глупаците. Оптимизмът му едва ли бе нещо натрапено; вероятно и двамата предусещахме скорошния си нов живот, вероятно смятах, че на негово място и аз щях да сторя същото, знам ли.

На другата заран, когато се отправихме към неголям вражески редут край пътя, за да изпробваме нашето оръжие, и двамата имахме странното предчувствие, че съоръжението няма да се представи кой знае колко добре. Още при първия шум стотината мъже, предоставени ни от падишаха за подкрепление, се пръснаха като пилци. Имаше премазани и разкъсани от самото оръжие, други пък, останали във от защитата на съоръжението, нелепо затънало в калта след няколкото несполучливи хода, бяха ранени. Мнозинството се бе разбягало от страх пред лошата поличба и ние нямаше как да се прегрупираме и да се подготвим за втори шум. И двамата трябваше да мислим за едно и също нещо.

После, почти без жертви, хората на Шишман Хасан паша само за час овладяха редута и Ходжа, преизпълнен с надежда, която този път мисля, че разбирах и аз, отново реши да обоснове онова дълбоко познание – всички защитници на редута обаче бяха минали под ножа; сред обгорелите руини нямаше дори един агонизиращ човек. Когато той видя отсечените глави, струпани на едно място, за да бъдат откарани при падишаха, веднага се досетих за какво си мисли; нещо повече – напълно разбирах любопитството му, ала чак до такава степен да играя ролята на свидетел, повече не желях: обърнах му гръб. Малко по-късно обаче любопитството ми пак надделя и погледнах: отдалечаваше се от главите; така и не можах да узная докъде е стигнал в своите дирения.

Към обед – бяхме се присъединили вече към походната колона – съобщиха, че крепостта Допио не била още превзета. Султанът бил бесен, говорел как Саръ Хюсеин паша щял да бъде наказан: това очаквало всички, цялата армия. Падишахът заявил пред Ходжа, че не падне ли крепостта до вечерта, нашето съоръжение ще вземе участие в сутрешната атака. Междувременно заповядал да отсекаат главата на един некадърен командващ, който в продължение на цял ден не успял да превземе нищо и никакъв редут. А дори не обърнал внимание на пълния провал на нашето настигнало походната колона съоръжение пред редута, нито на мълвите за лошата поличба. Ходжа вече не говореше как ще вземе своя дял от победата; не говореше, ала аз знаех какво мисли: за края на предишния главен астролог; знаех, че когато аз си представях своето

детство или животните в нашето имение, и в неговата глава се въртеше същото; знаех, че и той си мислеше за предстоящата победна вест откъм крепостта като за сетен наш шанс, макар да не вярваше в този шанс, макар да не го желаше; знаех, че горящата черквица на едно село, разрушено и опожарено от гняв само защото крепостта все още не е превзета, че пламналата камбанария и молитвите на смелия свещеник – всичко това извикваше в съзнанието му представата за един нов живот; знаех, че докато се придвижвахме на север, слънцето, което залязваше зад върхарите на гората вляво от нас, пробужда колкото у мен, толкова и у него усещането за съвършенството на нещо, сътворяващо се в безмълвие и с грижовност.

След като слънцето залезе и след като узнахме както за неуспеха на Сарь Хюсеин паша, така и за подкрепата, оказана на Допио не само от поляците, а и от австрийците, унгарците и казаците, видяхме самата крепост. Горе, на върха на един хълм, залязващото слънце със своето едва доловимо зарево беше огряло кулите със знамената, ала крепостта беше бяла; абсолютно бяла и красива. Казах си, незнайно защо, че човек може да види толкова красиво и непостижимо нещо единствено насън. Втурваш се насън разтревожено по виещия се сред тъмния лес път, за да стигнеш до светлината на хълма, до белия градеж; сякаш там е празненството, в което копнееш да се включиш, там е щастието, което не желаш да пропуснеш, само че пътят, който всеки момент се надяваш да свърши, не свършва изобщо. Когато научих, че често преливащите води на реката били превърнали низината помежду тъмния лес и планинската урва в отвратително блато и че пехотинците можеха да го прекосят, но независимо от подкрепата на артилерийския огън не успяваха по никакъв начин да изкатерят планинската урва, аз се замислих за пътя, довел ни тук. Сега всяко нещо бе свършено като видението на бялата крепост с кръжащите над нея птици, като тъмнеещите чукари на планинската урва и спокойната мрачна гора: сега знаех, че част от нещата, които съм изживявал през годините като случайност, са били неизбежни, че нашите аскери никога нямаше да достигнат белите кули на крепостта, знаех, че и Ходжа разсъждава като мен. Знаех, както отлично го знаеше и Ходжа, че при сутрешната атака нашето съоръжение ще заседне в блатото, обричайки на гибел хората вътре и около него, а сетне, за да укротят слуха за лошата поличба, страха и аскерите, ще поискат главата ми пред всички. Припомних си как веднъж, преди години, му разказах за моя приятел от детството, с когото бяхме навикнали в един и същи момент да мислим за едни и същи неща – бях му разказал това, за да го принудя

да заговори за себе си. Нямах никакво съмнение, че и той мисли за същото в момента.

Късно през нощта отиде в шатрата на султана и май не възнамеряваше да се връща. Догаждах се какво ще рече на султана, който пожелал Ходжа да изтълкува настоящето и бъдещето, и по някое време ми мина през ума как веднага го убиват и как след това палачите идват за мене. После си представих как, без да ми се обади, напуска шатрата, как минава през постовете, блатото и гората, как поема към крепостта, чиито бели стени сияят в мрака, как вече е там. Не бях развълнуван кой знае колко, чаках утрото с мисъл за новия си живот, когато той се върна. Доста по-късно, подир години, докато деликатно и надълго разговарях с тях, успях да узная, че в шатрата е казал на пашите онова, което и подозирах. Не сподели нищо, бързаше като обезпокоен преди път човек: каза, че навън има гъста мъгла, разбрах.

До зазоряване продължих да му описвам онова, което бях оставил в родината, описвах му как да намери моя дом, как ни знаят в Емпולי, във Флоренция, разказвах за мама, татко, братята и сестра ми, за нравите им. Разкрих някои дребни, специфични, отличаващи хората подробности. Всичко това, та чак до голямата бенка на гърба на братчето ми, го бях описвал и по-рано – сега само му го припомнях. Ала и разказвайки на султана, и сега, пишейки тази книга, понякога ми се струваше, че историите ми по-скоро отразяват моите фантазии, отколкото истината, макар че тогава вярвах в тях: истина бяха и лекото заекване на сестра ми, и многото копчета по нашите дрехи, а и гледката от прозореца към задната градина на къщата. Призори си казах, че тези истории, дори и да е след време, ще продължат, откъдето са спрели. Убеден бях, че и Ходжа си мисли същото и, обзет от радост, вярва в своята си история.

Мълком и без тревога разменихме дрехите си. Връчих му пръстена си и медальона, който години наред криех от него. В медальона имаше потрет на прабаба ми и поизбледнял кичур коса на моята годеница; мисля, че го хареса, сложи го на врата си. После напусна шатрата. Наблюдавах как бавно се отдалечава в беззвучната мъгла. Наоколо се развиделяваше, много ми се спеше, легнах в постелята му и спокойно заспах.

11.

Ето че стигнах и до финала на книгата си. Може би прозорливите ми читатели отдавна са подразбрали, че моята история е приключила и дори са захвърлили книгата настрана. Някога и аз мислех така и я забутах в един ъгъл, та да не се захващам с препрочитането на страници, писани преди години. По онова време с най-хищно интересчийство възнамерявах да се посветя на други истории, на историите, съчинявани не за падишаха, а за собствено удоволствие – любовни приключения сред безлюдни пустини, сред заскрежени лесове на страни, които никога не съм виждал; исках да забравя тази книга, тази история. Вероятно така и щеше да стане, макар да осъзнавах, че едва ли щеше да е толкова лесно подир всички ония слухове, достигащи до мен, подир всичко, което преживях, ама се доверих на мой гостенин, посетил ме внезапно преди две седмици, и отново измъкнах книгата. Сега вече знам – тази бе любимата ми книга; ще я приключа както се полага, както би ми се искало, както съм си мечтал.

От старата маса, пред която се бях настанил, за да довърша книгата, виждах малката ладия, потеглила от Дженнетхисар към Истанбул, воденицата наред маслиновите гори в далечината, боричкашите се под смокините в долната част на градината деца, прашния път от Истанбул за Гебзе. Виждах керваните по този непроходим през снежната зима път, поели на изток, към Анадол, че и към Багдад и Дамаск; по него най-често пъплека разнебитени волски двуколки; понякога се вълнувах, съзирайки конник, чиито одежди не можех да различа в далнината, но приближеше ли, ставаше ясно, че странникът не идва при мен – напоследък никой не идваше при мен и никой, вече го знаех, нямаше да дойде.

Не се оплаквам обаче; проблемът самота не съществува за мен – през годините, докато бях главен астролог, понатрупах доста пари, ожених се, сдобих се с четири деца; май навреме се отказах от тази си дейност, предвиждайки с усета, придобит от своите занимания, приближаващите беди: оттеглих се тук, в Гебзе, преди армията на султана да се отправя към Виена, преди обзетите от ярост заради поражението шутове от свитата му да обезглавят главния астролог, заел поста след мене, и преди да свалят от престола нашия обожаващ животните падишах; построих си конак и се преместих в него с любимите си книги, с децата и с неколцината слуги. Жената, за която се ожених докато бях главен

астролог, бе доста по-млада от мен, прекрасно се справяше с домакинската работа, въртеше цялата къща, както и някои от моите по-маловажни дела, оставяше ме, мен, клонящият към седемдесетте, по цял ден да си пиша книгите в стаята и да си фантазирам. Тъй че аз имах възможност до насита да мисля за Него, за да открия най-подходящия финал на своята история, на своя живот.

Макар че се опитвах изобщо да не го правя през първите години. На няколко пъти султанът отваряше дума за Него, ала бе забелязал, че темата никак не ми допада. И той, струва ми се, остана доволен от това; просто любопитстваше; само дето така и не се разбра защо и до каква степен го глождеше любопитството. В началото ми беше подхвърлил, че, видите ли, нямало защо да се срамувам от влиянието, което Той ми оказваше, от това, че се учех от Него. Знаел дори че книгите, календарите и предсказанията, които му давах през годините, били Негово дело; казал му Го, докато аз вкъщи работех по проектите за нашето оръжие, затънало в блатото; знаел също, че Той всичко споделял с мен, както и аз съм споделял всичко с Него. По онова време и двамата май още не бяхме изгубили почвата под нозете си, но усещах султанът стъпва доста по-твърдо на земята. Тогава си казах – падишахът е по-схватлив от нас двамата, знае всичко, което трябва да знае и си играе с мене, за да ме държи здраво в ръцете си. А може би тук имаше отглас и от благодарността, задето ме бе избавил от поражението, приключило в блатото, и от яростта на аскерите, пощурели от слуховете за лошата поличба.

Защото щом се разбрало, че неверникът е избягал, някои от аскерите поискали главата ми. Ако през първите години султанът ме бе запитал открито, мисля, че бих му признал всичко. Тогава още не бяха плъзнали слуховете, че аз не съм аз и просто се нуждаех да споделя с някого случилото се. Тъгувах за Него.

Живеех сам в къщата, в която дълги години бяхме прекарвали заедно и това ме изнервяше още повече. Джобовете ми бяха тъпкани с пари – по онова време бях свикнал да посещавам Пазара за роби; отбивах се там месеци наред, докато открия, каквото търсех. Накрая купих и отведох у дома един несретник, който всъщност не приличаше много нито на мен, нито на Него. Когато през нощта го настаних пред огледалото и му казах да ме научи на всичко, което знае, да ми разкаже за своята родина, за своето минало, както и за своите прегрешения, той се уплаши от мен. Беше отвратителна нощ, съжалих нещастника, възнамерявах да го освободя на сутринта, но скъперничеството ми надделя, отведох го обратно на Пазара за роби и го продадох. После оповестих в квартала,

че съм решил да се женя. Радостно заприиждаха у дома, решили, че най-сетне и аз ще заприличам на тях и спокойствието ще се настани на нашата улица. И аз бях доволен, че вече приличам на тях – надявах се сплетните да спрат и да заживея в мир, съчинявайки година подир година истории, предназначени за падишаха. Внимателно си подбрах жена; нощем ми свиреше на уд.

Когато слуховете се подновиха, първоначално си казах, че това е някаква игра на падишаха, който изпитва удоволствие да наблюдава тревогата ми и да ми задава обърквачи въпроси. По онова време не ме притесняваха кой знае колко внезапните вметвания на владетеля от рода на: „Познаваме ли себе си?“, или „Човек трябва добре да знае кой е.“ Смятах, че бе усвоил тия изнервящи въпроси от проявилите интерес към гръцката философия умници из средите на шутовете, обкръжили наново султана. Тъй като пожела да сътворя нещо по темата, поднесох му най-новата си книга, описваща колко са щастливи газелите и врачетата, тъй като не се занимават със себе си и изобщо нямат представа кои са. Когато узнах, че с удоволствие прочел книгата, приемайки я насериозно, донейде се поуспокоих, ала и до моите уши достигаха слуховете: правел съм султана на глупак, понеже изобщо не съм приличал на човека, чието място заемах, Той бил по-слаб и изящен, а аз съм понапъгнял; установили, че съм измамник в момента, когато съм заявил, че не бих могъл да знам всичко, което знае Той; някой ден, вече посял семената на лоша-та поличба, съм щял да избягам наред битката и съм щял като Него да улесня поражението, предавайки нашите военни тайни на враговете ни и т.н., и т.н.! За да се предпазя от подобни слухове, разпалвани според мен от султана, аз се оттеглих от всички забавления, избягвах да се появявам на публични места, отслабнах и предпазливо поразпитах и под-разбрах какво са обсъждали в султанската шатра през онази последна нощ. Жена ми раждаше децата едно подир друго, доходът ми беше сносен, исках да забравя слуховете, Него, миналото и да продължа да си работя на спокойствие.

Издържах близо седем години; вероятно, ако нервите ми бяха почитави, ако не предусещах, че предстои ново прочистване на султанското обкръжение, бих стигнал до края; защото минавайки през вратите, които султанът една подир друга разтваряше пред мен, бях успял да позамъгля и да забравя предишната си самоличност, която исках да оставя в забвение. Започнах да отговарям нещо на всички въпроси за самоличността, които първоначално толкова ме смущаваха и казвах: „Какво значение има човек кой е. Важното е какво вършиш и какво

възнамеряваш да вършиш.“ През тази врата, струва ми се, падишахът успя да се вмъкне в „долапа“ на моя разум! Поиска да му разкажа за Италия, за страната, в която беше избягал Той и ужасно се ядоса, когато отвърнах, че не знам чак толкова много: от какво съм се боял, та Той бил признал пред султана, че всичко ми е разказвал. Достатъчно било само да си припомня Неговите разкази. Тъй че наново взех да разправам на султана за Неговото детство и за Неговите прекрасни спомени, част, от които включих в тази книга. През първите години нервите ми не бяха съсипани чак дотам, пък и султанът ме слушаше както трябва, сякаш слушаше разказвач на спомени, чути от друго, но през следващите години отиде и по-надалеч; вече ме слушаше, сякаш слушаше Неговите разкази; питаше ме за подробности, които би могъл да знае единствено Той, и искаше от мен да не се боя, а да му дам първия дошъл ми на ум отговор: кое събитие е причинило заекването на сестра му, защо не са го приели в университета в Падуа, какъв цвят е била дрехата на брат му по време на първата илюминация, която видял във Венеция? Разяснявах на падишаха като свои собствени изживявания всички подробности, докато бяхме било на разходка с лодка, било край някой басейн с водни лилии, бъкащ от жаби, или пред сребърната клетка с безсрамните маймуни, или в някоя от градините, изобилстващи от спомени за времето, когато са се разхождали там заедно. И падишахът, комуто допадаха и историите, и играта на разцъфтелите в градината на паметта ни цветя, се сближаваше още повече с мен и ми говореше за Него, сякаш диреше стар приятел, който ни е изменил: междувременно владетелят подхвърли, че се канел да го убие, понеже повече не понасял дързостта му, въпреки че я намирал за доста забавна, така че Той бил постъпил добре като е избягал. После, без да мога да различа кого от нас има предвид, се впусна в пояснения, които ме стреснаха, ала ги изговори не с ярост, а с обич: било в дните, когато се боял, че обзет от гняв ще го убие, тъй като повече не можел да понася неговото невежество, последната нощ дори насмалко не повикал палачите! После каза, че аз не съм дързък; смятал ме за най-прозорливия, за най-надарения човек на света; не съм гледал да изтълкувам ужаса от чумата в своя изгода; не съм прокуждал ничий сън през нощите с приказки за набити на кол деца-крале; сега нямало вече при кого да тичам у дома, след като изслушам сънищата на падишаха, та да ги преразказвам с ирония, нямало вече кого да убеждавам да пишем заедно празнословни и забавни истории! Докато изслушвах всичко това, струваше ми се, че виждам като насън себе си и нас двамата отстрани, предчувствах, че губим почва под нозете си, ала през

последните месеци, сякаш, за да ме влуди още повече, падишахът продължи да обяснява – не съм бил като Него, не съм допускал като Него разумът ми да е обсебен от софизми за различията между тях и нас! Още преди години, по време на нашата илюминация, която осемгодишният падишах – без да ни познава – наблюдавал от отсрещния бряг, моят дявол успял да подсигури за Него победата на другия дявол в черното небе; сега дяволът бил с Него, отишъл с Него в страната, в която се надявал да намери покой! После наред повтарящите се градински разходки султанът подпитваше: трябва ли човек да е падишах, за да схване, че хората от седемте краища и четирите климата на света неизменно си приличат? Мълчах уплашено; а сякаш за да сломи и сетната ми съпротива, падишахът продължаваше да подпитва: фактът, че всеки може да заеме мястото на другия не доказва ли най-добре, че хората навсякъде си приличат? Беше хванал бика за рогата.

Търпеливо понасях всичко това, понеже се чудех как да поспестя още малко пари, надявайки се, че един ден султанът, както и аз, ще успее да Го забрави; пък и вече бях свикнал със страха пред неизвестността; султанът обаче безжалостно ту отваряше, ту затваряше вратите на моето съзнание с такава непринуденост, сякаш яздохме из някоя гора, изгубили пътя, докато сме преследвали заек; пък и вече го правеше пред всички; пак се бе обградил с онези шутове, страхувах се, понеже смятах, че ще има ново прочистване, че ще ни бъдат отнети имуществата, а и предусещах приближаващите беди. В деня, когато ме накара подробно да му разказвам за венецианските мостове, за дантелите по покривката, застлана на масата, върху която Той е закусвал в детството си, за времето, когато насмалко да му отсече главата, само и само да го накара да стане мюсюлманин, за гледката от прозореца към задната градина на къщата, в същия този ден, заповядвайки ми да опиша всичко това като лично преживени от мене истории в книгата си, реших възможно най-скоро да избягам от Истанбул.

За да Го забравя, в Гебзе се нанесохме в друга къща. В началото се боях, че ще дойдат хора от двореца и ще ме отведат, никой обаче не ме потърси, не посегнаха и на приходите ми; или ме бяха забравили, или бях под тайното наблюдение на падишаха. Все тая ми беше, бях уредил делата си, бях съградил тази къща, бях натъкмил задната си градина така, както душата ми искаше; прекарвах времето си в четене на книги, в писане на увлекателни истории за собствено удоволствие; не за да припечелвам още пари, а заради забавлението изслушвах гостите си, които подразбрали, че съм бил предишният главен астролог, напираха да се

допитват до мене. Може би тъкмо тогава по-добре опознах страната, в която живеех, от младини – преди да им предскажа какво бъдеще ги очаква, карах сакатите, сащисаните от загубата на син или брат, безнадеждно болните, бащите с неомъжени щерки, завързащите, копнеещи да удължат боя си, ревнивците, слепците, моряците, полуделите нещастно влюбени да ми разказват най-подробно живота си, сетне нощем записвах чутото в тефтери, та да го включа, както направих с тази книга, в историите си след време.

През онези години опознах и стареца, който с пристигането си внесе в стаята ми и своята дълбока печал. Трябва да бе с десетина-петнайсет години по-възрастен от мене. Казваше се Евлия; щом видях мъката, изписана на лицето му, си рекох, че болката му се нарича самота, ала той го отрече бил посветил живота си на пътешествията и на описващата тези пътешествия десеттомна творба, която вече привършвал, искал преди да умре да посети най-близките до Аллах места – Мека и Медина – и да опише видяното, ала книгата му имала един притеснителен пропуск – държал да разкаже на своите читатели за Италия, защото много бил слушал за красотите на нейните фонтани и мостове, та бих ли му разказал за всички тези неща аз, дошлият да видя Истанбул, след като съм бил привлечен от неговата слава? Когато отвърнах, че никога не съм бил в Италия, той заяви, че знаел това, кой не го знаел, ала нали съм имал някога роб, пристигнал оттам – той няма как да не ми е описал всичко; опиша ли му всичко, щял да ми се отплати с две-три забавни историйки – нима най-приятното нещо в живота не било да съчиняваш и да слушаш приятни истории? Беше измъкнал притеснено от торбата си някаква карта – най-ужасната карта на Италия, която някога бях виждал. Реших да разказвам.

С по детски пухкавите си ръце ми посочваше някой град от картата, прочиташе на срички името му и старателно записваше фантазмагориите, които му разправях. Настояваше да чуе по някоя необикновена случка за всеки от градовете. Така, прекарвайки тринайсет нощи в тринайсет града, ние прекосихме от севера до юга цялата тази страна, която видях за пръв път в живота си. Това ни отне цяла сутрин, а после той се върна в Истанбул с кораб от Сицилия. Понеже остана много доволен от моите истории, реши да ме зарадва и ми разказа за въжеиграчите, изчезнали в небесата над Акка, за жената от Коня, родила слон, за биковете със сини крила край бреговете на Нил, за розовите котки, за часовниковата кула във Виена, за предните си зъби, които показва ми ги като се усмихна – му направили там, за говорещата пещера на брега на Азовско море, за

червените американски мравки. Тези истории незнайно защо породиха у мен необяснима тъга, идеше ми да се разплача – заревото на слънцето бе обляло стаята ми; когато Евлия ме попита дали съм преживял подобни смайващи истории, аз, в желанието си действително да го смая, му предложих да пренощува у дома с хората си – имах една история, тя щеше да му хареса, за двама души, разменили местата си в живота.

През нощта, след като всички се оттеглиха да спят и настъпи очакваната и от двамата ни тишина, ние се върнахме в стаята. Та тогава за първи път съчиних историята, която вие вече привършвате! Описах я така, сякаш не беше измислена, сякаш тихичко ми бе нашепвал думите друг, бавно подреждайки изреченията едно подир друго: „Пътувахме от Венеция за Неапол, когато турски кораби пресякоха пътя ни...“

Някъде доста след полунощ, когато моята история отиваше към финала си, настана продължителна тишина. Усещах: и аз, и моят гост мислехме за Него, ала представата на Евлия за Него бе твърде различна от моята. Изобщо нямах съмнение, че мислеше за собствения си живот! И аз мислех за собствения си живот, за Него, за това колко обичах своята история; изпитвах гордост от изживяното и от сътвореното стаята, в която седяхме, бе преизпълнена с тъжните спомени за нещата, които и двамата бяхме искали някога и бяхме получили; тъкмо тогава съвсем отчетливо осъзнах, че няма да Го забравя никога и това ще ме прави нещастен до края на моя живот; вече знаех – не ще мога никога да живея сам; в средата на нощта, в стаята, заедно с моята история сякаш бе нахлула сянката на привидение, чиято магнетичност ни вълнуваше и тревожеше. Призори моят гост ме ощастливи, като каза колко много му е допаднала моята история, но добави, че ще трябва да възрази на някои от нещата. Изслушах го с интерес, вероятно, за да се освободя от изнервящите спомени за своя двойник и възможно най-бързо да се върна към новия си живот.

Трябвало да търсим необичайното и смайващото, както било и в моята история; да, вероятно това било единственото, което бихме могли да правим срещу смазващата скука на света; понеже го знаел от детските и школските си години, повтарящи едни и същи неща, никога не му хрумнало да се затвори между четири стени; ето защо цял живот пътешествал по безкрайните пътища в търсене на истории. Необичайното и смайващото обаче трябвало да дирим не в душите си, а в света! Ровенето в душите и продължителното взиране в себе си ни правело нещастни. Тъкмо това е сполетяло хората от моята история – по тази причина героите не се примирявали със своето аз, по тази причина все искали да са

някой друг. После, казвайки, „нека приемем случилото се в историята за действителност“, попита дали съм вярвал, че тези хора, разменили местата си, ще бъдат щастливи в новия си живот? Не отговорих. Сетне надейно ми припомни една подробност от моята история – не бивало да се поддаваме на надеждите на някакъв испански роб с откъсната ръка! Защото пишейки подобни истории, търсейки собствената си необичайност, самите ние, че дори и нашите читатели, да не дава Господ, се превръщаме в някой друг. Той изобщо не желаел да мисли за ужасния свят, в който хората не спират да говорят за собствената си необичайност, а книгите и историите отразяват все това.

Аз желях! Ето защо, когато дребничкият старец – бях го обикнал от пръв поглед – сбра призори хората си и, лек като перце, пое към Мекка, аз седнах и написах своята книга. И за да могат хората от бъдния ужасен свят по-зримо да си представят нещата, пренаситих книгата със себе си, с Него, когото не отграничавах от себе си, и сторих това, естествено, според своите възможности. Явно обаче възможностите ми не ще да са били достатъчни – тъй си мислех, след като наново прочетох книгата, захвърлена в един тъгъл преди шестнайсет години. Ето защо моля за извинение онези свои читатели, на които не им допада, когато човек говори за себе си – особено когато ги залива с прочувствени излияния, и добавям към книгата си и следващите по-долу страници.

Обичах Го, както обичах своето обезнадеждено и злочесто, явяващо ми се насън видение, обичах го така като че се задушавих от срама, гнева, вината и скръбта на това видение като че ме изпълваше срам пред умиращо в тъгата си диво животно като че се гневях от безочиято на свой собствен син като че с глунашка погнах и с глупашка радост откривах себе си; а може би по-скоро така: както свиквах с безсмисленото, като на насекомо, потрепване на ръцете и раменете си, както разпознавах собствените си гаснещи мисли, всекидневно отекващи в стените на моя разум, както познавах особения мирис на влагата, излъчваща се от окаяното ми тяло, както познавах изтощените си коси, грозната си уста, розовата ръка, придържаща перото – ето, затова те никога не успяха да ме заблудят. След като написах книгата си и след като я захвърлих в един тъгъл, само и само да го забравя, нито за миг не се доверих на пороя от плъзнали слухове, на игричките на жадуващите да се възползват от слуховете за нашата слава! Той, покровителстван от един паша, бил разработил в Кайро проекти за ново оръжие! Той, при нашето поражение пред стените на Виена, бил в града и раздавал съвети на враговете как да ни победят! Видели Го в Одрин преоблечен като просяк да

предизвиква свада между занаятчиите, да намущква с нож някакъв юрганджия и да изчезва яко дим! Правел се на имам в квартална джамия на анадоолско градче, бил построил муваккитхане – разправящите тия неща, си вярвах; бил почнал даже да събира пари за часовникова кула! Бил забогатял от писане на книги в Испания – отишъл там подир отшумяването на чумата! Разправяха дори, че Той бил в основата на политическите козни, детронирали горкия ни падишах! В славянските села, дето Го тачели като легендарен епилептичен свещеник, най-накрая успял да чуе истинските изповеди и бил написал разтърсващи книги! Обикалял из Анадол, твърдейки, че ще подложи динена кора на глупавите падишаси, мъкнел се подир всякаква паплач, която обайвал с предсказания и поезия и възнамерявал да ме повика при себе си! През тези шестнайсет години, докато пишех истории, само и само да Го забравя, само и само за да се забавлявам с ужасните хора и с техния ужасен свят в бъдното и за да изпитам докрай вкуса на собствените си измислици, чух още редица слухове, но не повярвах на нито един от тях. Не зная дали подобно нещо са изпитвали и други: случваше се, докато превръщахме в затвор четирите стени сред възвишенията на Златния рог, докато чакахме тъй и непристигащата покана от нечий конак или от двореца, докато с наслада се отвращавахме един от друг, докато, размивайки се един друг, пишехме поредния трактат за султана, да бъдем завладени в един миг и двамата от някой незначителен детайл от живота – мокротото псе, което забелязахме заедно заранта, скритата геометрия на цветовете и форми в подредбата на прането върху простора, опнат между две дървета, някоя езикова грешка, измъкваша наяве симетрията на живота! Сега тъгувам най-вече за това! По тази причина се върнах към книгата на своята сянка, която погребях, без да прикривам старателно Неговото име, надявайки се, че години, вероятно стотици години подир смъртта му, някой любознателен читател ще я разгърне, размишлявайки повече за своя, отколкото за нашия живот, а не бих се и засегнал, ако дори никой не я прочете; върнах се към нея и за да изживея повторно нощите по време на чумата, своето детство в Одрин, прекрасните часове, които прекарах в градините на падишаха, настръхването, което струва ми се, пропъпли по гърба ми, когато за първи път го видях без брада пред вратата на пашата. За да овладееш наново живота и фантазиите, които си загубил – всеки го знае, – трябва да си ги изфантазираш наново: аз вярвах в своята история!

Ще приключа книгата с разказа си за деня, в който взех решение да я приключа. Беше преди две седмици, седях пак на нашата маса,

опитвайки се да съчиня една друга история, когато зърнах конник, идещ откъм Истанбул. В последно време не ме посещаваше никой, та да ми донесе вест от Него – може би, тъй като се държах доста сдържано с гостите си, аз изобщо не си представях някой да повтори посещението си, ала щом зърнах този пътник със странната пелерина и с чадъра в ръка, разбрах, че идва при мене. Бях го чул как говори още преди да пристъпи в стаята ми. Говореше турски, правейки Неговите грешки, само дето не бъркаше колкото Него; влизайки в стаята ми обаче мина на италиански. Щом видя киселата ми физиономия и абсолютното ми мълчание, каза на развален турски: смятал, че макар и малко, съм знаел италиански. Сетне заразпря: научил името ми и кой съм от Него. След завръщането си в родината, Той написал купища книги за своите невероятни приключения сред турците, за последния влюбен в животните турски падишах и за неговите сънища, за турците и чумата, за нашите дворцови и военни правила. Писанията му били посрещнати с интерес, поради завладялото отскоро аристократите и особено знатните дами любопитство към загадъчния Изток, книгите му се радвали на голям успех, преподавал в различни академии, забогатял. Нещо повече – предишната му годеница, омаяна от пламенността на неговите писания, напуснала, без да обръща внимание на възрастта си, своя съпруг; двамата се оженили, купили продадената преди това стара фамилна къща, настанили се в нея и възстановили предишния облик на дома и градината. Гостът ми знаел всичко това, тъй като бил възхитен от книгите му и Го бил посетил вкъщи. Той бил изключително деликатен, отделил на моя гост цял един ден, отвърнал на всичките му въпроси, преразказал му описанията в книгите приключения. Та тъкмо тогава надълго и нашироко му говорил за мен; бил написал книга за мен, озаглавена „Турчинът, когото познавах отблизо“; възнамерявал да поднесе на любознателните си италиански читатели описанието на целия ми живот – от детството ми в Одрин до раздялата ни, – придружавайки го с Негови лични проницателни коментари върху особеностите на турците.

– Вие сте Му разказали толкова много за себе си! – възкликна моят гост.

Сетне, за да ме слиса, ми припомни някои детайли от прочетените страници: как горко съм плакал от срам, когато безмилостно съм набил в детството си свое другарче от квартала, колко съм бил умен, как за шест месеца съм усвоил всичко от астрономията, на което Той ме е научил, колко много съм обичал сестра си, колко съм бил вярващ, как редовно съм правел намаз, колко съм обожавал сладко от вишни, как съм

имал особено влечение към юрганджийството – занаятът на втория ми баща, и т.н. и т.н. След проявения изключителен интерес към мен, нямаше как да се отнеса хладно с този наивник и понеже знаех колко са любопитни хората като него, го разведох из цялата ни къща, стая подир стая. После го заинтригуваха игрите на малките ми синове и техните другарчета в градината; помоли ги да му разяснят правилата не само на челика, но и на жмичката, на прескочикобилата и на дългото магаре, която той много не хареса, и си записа всичко в един тефтер. Та тогава изтъкна, че е Приятел на турците. По-късно, подир обяд, повтори същите приказки – понеже нямаше друго какво да прави, му показах градината ни, Гебзе и къщата, в която години наред бяхме живели с Него. Особено много се заинтересува от нашите изби – докато внимателно се провираше между бурканите със сладка и туршии, между гюмовете със зехтин и оцет, се загледа в портрета ми, изработен по моя поръчка с маслени бои от венециански художник, продължи нататък и каза, сякаш споделяше тайна, че Той всъщност не е искрен приятел на турците и пише неприятни неща за тях: бил написал, че сме тръгнали по нанадолнището, говорел за съдържимото в главите ни като за мръсен долап, пълен с вехтории, че сме били непоправими и че за да се спасим, единственият ни изход бил в пълното смирение пред тях, след което векове наред би трябвало да подражаваме на смирилите се. За да прекратя словесния му поток, бързо изрекох:

– Но Той искаше да ни спаси.

Гостът ми веднага откликна, че действително е било така, че Той по тази причина бил ни създал оръжие, ала ние не сме Го разбрали; през една мъглива утрин изоставил затыналото в отвратително блато съоръжение, наподобяващо скелета на страховит корсарски кораб, заседнал в скалите по време на буря. После добави: да, много, ама много искал да ни спаси. Макар това далеч да не означавало, че у Него не присъствало дяволското, злото. Просто такива били всички гении! Внимателно, държейки в ръка портрета ми, го разглеждаше, като същевременно мърмореше нещо за гениите: ако не бил попаднал в плен при нас, ако беше прекарал живота си в своята родина, Той би се превърнал в един Леонардо да Винчи на седемнайсети век. След което се върна към Неговата любима тема за злото; сподели няколко грозни клюки, свързани с Него и с парите – знаех ги, ала ги бях позабравил. И заключи:

– Странно, вие изобщо не сте изпитали Неговото влияние!

Опознал ме, обикнал ме; не пропусна да подчертае и своето възхищение от мен – не разбирал как двама души, десетки години живели

заедно, могат толкова да не си приличат. Не ми поиска портрета, както се опасявах; върна го, откъдето го беше взел и ме попита би ли могъл да види юрганите.

– Какви юргани? – отвърнах недоумяващо аз.

Окончателно смаян, изрече:

– Не прекарвате ли свободното си време в шиене на юргани?

И тогава реших да му покажа книгата, която не бях поемал в ръцете си цели шестнайсет години.

Силно се развълнува, каза, че можел да чете на турски и се интересувал доста, естествено, от тази книга, свързана с Него. Качихме се горе, в стаята с изглед към задната градина. Настани се на нашата маса, измъкнах книгата, която бях прибрал преди шестнайсет години, а сякаш вчера я бях оставил там; разтворих я пред него. Макар и бавно, успяваше да чете на турски. И се вгълби в моята книга, обзет от копнежа да бъде заплепен от нея, без да се откъсва от собствения си сигурен и надежден свят, копнеж, който съм забелязал у всички пътешественици и който много ме дразнеше. Оставих го сам, слязох в градината, приседнах на плетеното канапе, откъдето можех да го виждам през отворения прозорец. В началото, преизпълнен с радост, дори ми подвигна през прозореца:

– Съвсем очевидно е, че кракът ви не е стъпвал в Италия!

Сетне забрави за мен, но това стана доста по-късно; от време на време го следях с крайчеца на окото си и престоях три часа в градината в очакване да приключи с книгата. Приключвайки я, вече беше разбрал; изглеждаше объркан; на няколко пъти изкрещя името на бялата крепост зад блатото, погълнало нашето съоръжение; на няколко пъти се опита да ме заговори на италиански, ала напусто. Извърна се и замислено се загледа през прозореца, за да асимилира и прочетеното, и смайването си, а и за да се отмори. С удоволствие забелязах, че постъпва както всички, озовали се в подобно положение – най-напред се загледа в някаква безпределна точка в пространството, в някакво несъществуващо средоточие, ала сетне, както очаквах, видя – този път виждаше гледката през рамката на прозореца. Не, не е бил толкова глупав, колкото съм си мислел – прозорливите ми читатели са го разбрали. Както и очаквах, трескаво запрелиства страниците на книгата, търсеше, аз с удоволствие чаках да открие, накрая откри, каквото търсеше, и го прочете. После пак се взря в онова, което можеше да се види през прозореца, гледащ към задната градина на моята къща. Какво виждаше – знаех го, естествено, прекрасно:

Инкрустирания със седеф, пълен с праскови и череши поднос върху масата, зад масата – плетеното канапе с подредените по него пухени, зелени като черчетата на прозореца възглавки; аз, кажи-речи седемдесетгодишен, съм седнал там; малко по-нататък виждаше герана с кацналото на ръба му врабче, маслиновите и черешовите дървета. Зад тях – орехът с люлката, вързана с дълги въжета на висок клон, която потрепваше леко от едва доловимия вятър.

КРАЙ

© 1985 Орхан Памук
© 2005 Розия Самуилова, превод от турски

Orhan Pamuk
Beuz kale, 1985

Сканиране, разпознаване и редакция: pqgolova, 2008

Публикация

Издателство „Еднорог“, 2005
Превод: Розия Самуилова, 2005
Художник: Христо Хаджитанев, 2005

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/8256>]